

Відділ освіти, молоді та спорту
Великобудищанської сільської ради Полтавської області
Комунальна установа «Гадяцький центр професійного розвитку педагогічних
працівників Гадяцької міської ради Полтавської області»
Великобудищанський спеціалізований заклад освіти I-III ступенів
Великобудищанської сільської ради Полтавської області

Козороз Наталія Іванівна
учитель української мови і літератури
Великобудищанського спеціалізованого закладу освіти I – III ступенів
Великобудищанської сільської ради Полтавської області

Формування загальнолюдських і національних цінностей учнів шляхом літературного краєзнавства

Козороз Н.І., учитель української мови та літератури вищої кваліфікаційної категорії, учитель-методист Великобудищанського спеціалізованого закладу освіти I-III ступенів Великобудищанської сільської ради Полтавської області.
Педагогічний стаж – 39 років.

Козороз Н.І. Формування загальнолюдських і національних цінностей учнів шляхом літературного краєзнавства. Великі Будища, 2022

У методичному доробку викладені власні підходи щодо літературного краєзнавства як системи формування загальнолюдських та національних цінностей учнів, запропоновано добірку уроків літератури рідного краю, виховних заходів тощо, які допоможуть учителям представити художньо-змістові особливості як літературної Гадяччини, так і Полтавщини в цілому. Література рідного краю розглядається в контексті української літератури. У збірці наводиться інформація не лише про безпосередньо причетних до літературного краєзнавства, а й тих, хто із ним пов'язаний опосередковано.

Матеріали рекомендовані учителям української мови та літератури, класним керівникам, студентам-філологам, усім тим, хто переймається літературою рідного краю та вихованням дітей.

Рецензенти:

Мирошниченко Н.М. – консультант комунальної установи «Гадяцький центр професійного розвитку педагогічних працівників Гадяцької міської ради Полтавської області»;

Василенко Н.І. – учитель української мови та літератури, керівник професійної спільноти учителів суспільно-гуманітарного циклу Великобудищанського спеціалізованого закладу освіти I – III ступенів.

Методичний посібник розглянуто і схвалено консультативно-методичною радою комунальної установи «Гадяцький центр професійного розвитку педагогічних працівників Гадяцької міської ради Полтавської області» (протокол №1 від 03.02.2022 року).

Зміст

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО – СКЛАДНИК ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ ТА ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ	18
РОЗДІЛ 2. КАЛЕЙДОСКОП ТВОРЧИХ НАДБАНЬ: З ДОСВІДУ РОБОТИ	25
2.1. Уроки літератури рідного краю в контексті літературного процесу та формуванні особистості з високими моральними та громадянськими якостями	25
2.2. Потенціал літературного краєзнавства на виховних заходах	59
2.3. Літературне краєзнавство – підґрунтя науково- дослідницьких робіт	76
ВИСНОВКИ	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	161

ВСТУП

Побудова нового громадянського, демократичного, гуманного та правового суспільства, зорієнтованого на високі загальнолюдські та національні цінності, набуває актуальності у стратегії сучасної української освіти, концепції Нової української школи. З огляду на вищесказане актуальними є наукове обґрунтування і практичне забезпечення нового за своєю суттю формування у здобувачів освіти комплексу громадянських якостей, глибокого розуміння ними належності до своєї Батьківщини, до українського народу, до його звичаїв, обрядів, традицій; внутрішньої потреби й готовності відстоювати і захищати її інтереси, реалізовувати особистісний потенціал на благо зміцнення української держави.

У державній програмі «Освіта», Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», у Концепції національно-патріотичного виховання першочерговим завданням є виховання загальнолюдських та національних цінностей школярів [10].

Навчальні заклади, зосібно загальноосвітні, – це «фундатори» виховання любові до рідного слова, отчого краю, його історичної пам'яті, духовності тощо. Позаяк, за словами видатного педагога В.О.Сухомлинського, «ставлення до ідеї Батьківщини як до священного і найдорожчого облагороджує всі людські почуття, зближує, ріднить людей, очищає душі від усього, що принижує гідність», то провідною метою навчання і виховання залишається ідеал, що йде з глибини віків – усебічно розвинена особистість, компетентна, конкурентоспроможна у сучасному житті. Випускник загальноосвітнього закладу повинен готуватися до дорослого життя в полікультурному середовищі, бути здатним до активної трудової та розумової діяльності, виховувати розуміння і почуття належності до етнічної спільноти як результату освоєння культури, традицій, звичаїв свого народу.

У справі відновлення почуття національної гідності величезне значення має висвітлення правдивої історії, повернення до культурних та освітніх надбань нашого народу, відкриття

замулених сторінок нашої спадщини, повернення імен видатних українських учених, письменників, художників, зокрема краян.

Із власного досвіду переконана: у формуванні загальнолюдських і національних цінностей, у комплексному розвитку особистості в цілому краєзнавчий матеріал відіграє особливу роль. Саме шкільне краєзнавство завдяки потенційним можливостям, пов'язаним із регіональною своєрідністю наукових здобутків, допомагає у формуванні справжньої людини та патріота. Місцевий матеріал є природним стимулятором освітньої діяльності, допомагає вирішувати сучасні завдання гармонійного розвитку здобувачів освіти, забезпечувати гуманізацію освіти. Цілком логічно, що в сучасній шкільній практиці відзначається підвищений інтерес до крайового матеріалу.

Маючи майже сорокарічний стаж роботи учителя української мови та літератури, працюю над розв'язанням науково-методичної теми «Формування загальнолюдських та національних цінностей учнів шляхом літературного краєзнавства».

Звісно, що літературним краєзнавством найчастіше послуговуюся на уроках літератури рідного краю, а також бесідах з позакласного читання та виховних заходах, які мають як пізнавальну, так і виховну мету. Саме література рідного краю відіграє велику роль у вихованні, перш за все, людини з високими моральними якостями, активною громадянською позицією, справжніх патріотів. З огляду на це і полягає актуальність мого досвіду.

Мета моєї педагогічної діяльності – довести, що літературне краєзнавство є невід'ємною літературного процесу і відіграє велику роль у формуванні кращих людських якостей та національних цінностей. І якщо література рідного краю визначається передовсім територіально-адміністративними рамками (це творчість письменників, що народилися, жили/живуть, працювали/працюють на певній території, що пов'язані з літературним краєзнавством), то літературне краєзнавство –

це багатопланове вивчення рідного краю через літературну творчість письменників окремого регіону, безпосередніх чи дотичних особистостей, що пов'язані з краєзнавством, це специфічна галузь, на прикладах якої мають формуватися кращі людські якості. Активізує навчально-пізнавальну діяльність учнів на уроках літератури рідного краю, безумовно, застосування новітніх педтехнологій, хоч і традиційні методи, звісно, мають великий потенціал, а від того - моє педагогічне кредо: «Хто опановує нове, плекаючи старе, той може бути справжнім учителем» (Конфуцій).

З огляду на це, я поставила перед собою завдання та виокремила головні:

- постійно ознайомлюватися з новинами художніх надбань митців-краян;
- вивчити наукову, педагогічну, методичну літературу щодо застосування новітніх педтехнологій на уроках літератури рідного краю та впроваджувати їх в освітній процес з метою його оптимізації;
- створити картотеку відповідно до теми;
- постійно поповнювати краєзнавчий матеріал у кабінеті української мови та літератури, у куточку «Будь славна, земле дружби і любові, Полтавський краю в розмаї краси. В твоїх піснях, в твоїй чарівній мові Творців великих чутно голоси»;
- поновлювати проекти із зібраним та систематизованим матеріалом до уроків літератури рідного краю:
 - «Україно моя! Ти не в силі цих хлопців забути!» (за матеріалами крайової літератури та преси);
 - «Герої України не вмирають» (за однойменною збіркою С.Павлюченко);
 - «Він – Герой. Він у бою поліг» (за місцевим матеріалом про Миколу Прудія, що першим із Гадяцького району (колишнього) загинув у російсько-українській війні (АТО/ООС));
 - «В віках віків нетлінних Герої Сходу не умрут» (за матеріалами науково-мистецької конференції);

- «Лети ж, моя пісне, в Полтаву» (про життя і творчість Надії Фесенко).
- «Я не втомився жити і любити» (про життя і творчість Григорія Шанька).
- «Я з тих країв, де Шамрайка-річечка осоку пряде» (про життя і творчість Петра Бойка).
- «Поет, що зустрівся з любов'ю» (про життя і творчість О.Недовіса).
- «Передзвін Лютенських дзвонів» (про життя і творчість І.Чайки).
- «На добро відплати добром» (про життя і творчість Н. Баклай).
- «Не згубіть сон-траву» (про життя і творчість О.Дудника)
- «Між нами спалено мости» (про життя і творчість Т.Голобородько).
- «У полум'ї любові я сам себе спалив до дна» (про життя і творчість Т.Нікітіна)
- «Любив. Люблю. Любитиму» (про життя і творчість М.Казидуба).
- «Моя Україна - червона калина» (про життя і творчість М.Бойко) та багато інших;
- організовувати учнів до різних шкільних, районних, обласних та Всеукраїнських заходів, пов'язаних з літературою та періодикою рідного краю;
- запозичувати ППД колег району, області, України щодо цієї методичної теми;
- ділитися своїм досвідом на методичних заходах різних рівнів (семінарах, конференціях, курсах тощо) щодо проведення уроків літератури рідного краю та застосування літературного краєзнавства;
- публікувати матеріал у різних фахових виданнях із визначеної теми.

Дотримуюся загальнодидактичних принципів уроків літератури рідного краю, сформованих науковцем В.Шуляром [29]:

- поглиблювати відомості про життя та творчість митців даної

місцевості;

- розвивати інтерес до їхнього творчого доробку та спадщини;
- показувати нерозривний зв'язок з літературним процесом;
- з'ясувати місце літературного краєзнавства в контексті української літератури;
- виховувати справжніх громадян України.

За настанову слугують теоретичні засади Ольги Коваленко, завідувача відділу гуманітарних та мистецьких дисциплін Полтавського ОІППО [5], рекомендації, дані на різних обласних заходах, думки Н.Грабар, завідувача навчально-методичного кабінету української мови та літератури Київського ОІПОПК [2], ученого-методиста В.Шуляра, що інтерес до літератури рідного краю в учнів з'явиться тоді, коли будуть дотримані як специфічні особливості таких уроків, так і методологічні принципи [29]:

- розуміння учнями літератури як художнього відображення духовного життя українського народу;
- відповідність пізнавальним, психологічним та віковим можливостям;
- формування вмінь кваліфікованого читача, який розуміє літературу як мистецтво, сприймає художні цінності і шліфує свою культуру почуттів;
- добір літературно-краєзнавчого матеріалу з урахуванням принципу від простого до складного;
- глибоке знання історії літератури рідного краю та об'єктивне потрактування його в культурно-мистецькому контексті учителем;
- доцільність і різноманітність навчальних форм роботи і типів уроків, які посилювали б зацікавленість літературно-мистецькою спадщиною земляків;
- наступністю розвитку зв'язного мовлення з вивченням творів рідного краю й теоретичних розділів навчальної програми;
- особистісно зорієнтований підхід у формуванні навчальних запитань і завдань, а також у побудові моделі уроку з чітко передбачуваними й контрольованими

результатами.

За багаторічну педагогічну діяльність маю певні напрацювання. У арсеналі моїх методичних засобів є різні форми роботи, а також проведення нестандартних уроків: урок-гра, урок-казка, урок-змагання, урок-подорож, урок-усний журнал, урок-ярмарок, урок-конференція, урок-дослідження, урок-КВК, сюжетно-рольові, ділові ігри, перегляд аудіо-відеоматеріалів, урок-зустріч із письменником тощо.

Не відкрию новини, проте переконана, що систематичне використання різних форм роботи на уроках літератури рідного краю активізовує навчальну та пізнавальну діяльність не лише учнів середньої ланки, а й старшокласників; розвиває в кожного гнучкість мислення, навчає образно та логічно мислити, думати, самостійно робити висновки, а головне творчо розвиватися (написання віршованих рядків, творів різних жанрів: етюд, есе), висловлювати свої міркування, які часто стають в нагоді при написанні судження на ЗНО, прилучатися до творчих надбань рідного краю, любові до отчої сторони, розвивати навички декламування, інсценізації тощо.

Вивчаю досвід колег, учених. Настільними є їхні методичні доробки (В.Шуляр. Уроки літератури рідного краю: технологія підготовки та проведення; В.Кочерга. Уроки літератури рідного краю: організація системного навчання; М.Лісова. Мета уроків літератури рідного краю – поєднати образне мислення з логічним; В.Коваленко. Література рідного краю як засіб формування творчого мислення обдарованих учнів.). Також використовую надбання визначних педагогів А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського тощо.

Позаяк моя проблема полягає в літературному краєзнавстві як системі формування загальнолюдських та національних цінностей, застосовую педтехнології, які активізують навчально-пізнавальні можливості дітей. Із цією метою детально вивчила теоретичні засади ігрових, проєктних, тестових педтехнологій, якими послуговуюся на уроках та в позаурочний час, про що можна довідатися з розділу «Калейдоскоп творчих надбань: із власного педагогічного досвіду». Також застосовую

ІКТ, хоч при цьому притримуюся думки відомого журналіста, керівника Інтернет-порталу журналу «Наука і життя» О.Білоконєвої: «Я ніколи не проміняю запах сторінок на клавіатуру та монітор». Я б іще долучила: «...живого учительського слова, особливо при вивченні літератури рідного краю, коли усе таке близьке і рідне, слід передати піднесено, урочисто, емоційно». Таким чином, дотримуюся принципу, щоб це було доречним, суттєвим (правда, інколи аж ніяк не можна обійтися без ІКТ), а не просто «даниною моді».

Новизна досвіду – зроблено спробу системно представити крайовий літературний матеріал в аспекті формування загальнолюдських та національних цінностей (у зростаючій прогресії: 1997 р. – Програма літератури рідного краю, схвалена на методичній раді методкабінету та рекомендована для викладання уроків ЛРК учителям української літератури Гадяцького району; 2002 р. – Програма літератури рідного краю (доповнена), 2007 р. – методична розробка «Гадяцький дивосвіт», 2012 р. – методична збірка «Щаслився, краю мій!», 2017 р. – методичний посібник «Література рідного краю в контексті літературного процесу», цьогоріч – «Формування загальнолюдських та національних цінностей учнів шляхом літературного краєзнавства»).

Практичне значення очевидне. Зібрані зернини педагогічного досвіду можуть слугувати учителям української мови та літератури, класним керівникам та всім, хто переймається навчанням і вихованням учнів.

Результат досвіду:

- по-перше, методичний посібник «Формування загальнолюдських та національних цінностей шляхом літературного краєзнавства».
 - по-друге, публікації, зокрема у фаховій періодиці, що є своєрідною апробацією досвіду:
1. Краєзнавство на уроках української мови: Антологія краєзнавства Полтавщини: Науково-методичний посібник; за ред. П.І.Матвієнка. Полтава: ПОІППО, 2002. С.57.
 2. «Все для вчителя». 2007. №26: конкурс «Я іду на урок...», у

номінації українська література – «Кобзарська слава Полтавщини»

3. Відлуння «Дзвонів над Лютенською». *Все для вчителя*. 2010. №34-35. С.57.
 4. Літературне краєзнавство: проблеми, пошуки, перспективи: *Збірник наукових статей*. Полтава: ПНПУ, 2011. 348 с.
 5. Легенди і перекази рідного краю. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2013. №11-12. С.14-17
 6. Олександр Довженко – не однотонна текуча мелодія. *Українська мова і література в школах України*. 2015. №1-2. С.12-15
 7. «Врятуй наш дух, щоб не зламатись». *Українська мова та література*. 2018. №11. С.11-14
- по-третє, щорічні виступи учнів на обласній науково-практичній конференції МАН «Пізнання історичної минувшини в іменах – підґрунтя освіти нації» в секції літературного краєзнавства. Цьогоріч Х обласна науково-практична конференція була присвячена історико-культурному та соціально-правовому розвитку МАН на теренах Полтавщини (2012-2022 рр.). Підготовлені мною учні брали участь у секції «Провідні вчені та педагогічні працівники Полтавщини у наукових дослідженнях юних МАНівців».
 - по-четверте, участь дітей у конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт (більшість з них носять літературно-краєзнавчий характер і визнані переможцями районного та призерами обласного конкурсів):
 - «АТО й атівці на шпальтах гадяцьких газет» (секція журналістики, 2017 р.);
 - «Гончаріана Миколи Степененка» (секція української літератури, 2018 р.);
 - «Доля вибрала Долю» (була ініціатором створення куточка пам'яті земляка фольклориста, етнографа Олексія Долі, проєкт переріс у наукові розвідки, які стали об'єктом дослідження не лише МАН, а й

Всеукраїнських конференцій 2017-2021 рр.)

- по-п'яте, участь в обласному літературному конкурсі «Відлуння заповітів земляків», присвячений 150-річчю М.Дмитрієва (стали переможцями та першими в колишньому Гадяцькому районі лауреатами обласної премії імені Володимира Степанюка, 2018 рік), такий титул мали і в конкурсах 2019 та 2021 року, останній присвячувався ювілею В.Малика;

Номінанти премії ім. В.Степанюка – 2018 р.

На врученні диплома в облдержадміністрації – 2019 р.

- по-шосте, виступи на обласних та Всеукраїнських учнівських науково-практичних краєзнавчих конференціях (з поєднанням літературного краєзнавства та народознавства, беруться до уваги лише роботи за міжтестастійний період, які надруковані у збірниках кращих наукових статей «Полтавщина – земля моя свята): «Народна сорочка нашого села як елемент національного жіночого одягу українців» (2017), «Він – герой! Він у бою поліг» (2017); «І на тім рушникові оживе все знайоме до болю» (2018), «Вірний син Гадяччини – Олексій Доля» (2019 р.), «Пошанування пам'яті Олени Пчілки гадячанами» (2019 р.), « І вишите життя усе на ньому» (2021 р.);

Команда представників області на Всеукраїнській конференції (м.Черкаси, 2019 р.)

- по-сьоме, участь в обласному етапі Всеукраїнської туристсько-краєзнавчої експедиції учнівської та студентської молоді «Моя Батьківщина – Україна» (напрямок «Із батьківської криниці», 2018);
- по-восьме, участь учнів та перемога (2017, 2018, 2019 рр.) в обласному етапі Всеукраїнських конкурсів учнівської творчості.

З переможцями обласних етапів Всеукраїнських конкурсів учнівської творчості (2018)

На конкурсі «Відлуння заповітів земляків» (2020)

Відвіую усі заходи, які пропопнуються методистами та консультантами, що пов'язані з літературним краєзнавством.

На обласному засіданні керівників секцій МАН

Виступала на Міжнародній конференції, присвяченій 250-річчю з дня народження І.П.Котляревського (виступ на тему «Особистість І.П.Котляревського на уроках літератури рідного краю»).

Міжнародна науково-практична конференція «Іван Котляревський та українська культура XIX-XX ст. (до 250-ліття від дня народження письменника)»
м. Полтава (17-18.10.2019)

Особисто переймаюся літературним краєзнавством і вважаю, що воно має великий потенціал у формуванні загальнолюдських та національних цінностей.

РОЗДІЛ 1

ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО – СКЛАДНИК ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ ТА ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ

У краєзнавчому аспекті як складникові навчальної діяльності величезну роль відіграє крайовий матеріал, який презентує власне історико-культурне надбання у європейську та світову спільноту.

Масштабна трансформація в царині соціокультурного життя, зміна векторів освітянської уваги в напрямі художніх надбань рідного краю важливі не лише в контексті вислову «свого не цуратись», а й, насамперед, для осмислення власної ролі на культурному тлі, пошуку автентичності, які неможливі без живого інтересу до літературної та історичної спадщини найближчого до кожної людини духовного довкілля, як вважає Алла Лисенко, одна з авторитетних, на мою думку, сучасних постатей у галузі літературного краєзнавства [18, с.166].

Осягнення й втілення загальнолюдської, планетарної педагогічної культури йде через рідну мову і літературу. Важливу роль у цьому процесі відіграє вивчення літературного краєзнавства як специфічної галузі науки про літературу. Так вважають науковці О. Фесенко, Н. Миронов, Є. Пасічник, М.Янко [2, с.26]. Проте Г. Самойленко не виокремлює його як окрему галузь, а вважає складником культурно-мистецького напрямку [22, с.26].

У наукових дослідженнях учених-методистів В.Неділька, Н.Волошиної, Б.Степанишина та ін. підкреслюється, що пріоритетним у новому педагогічному мисленні завжди ставимо власне, українське, народне, національне. Є. Пасічник наголошує, що «людина, яка виростає байдужою до культурних надбань свого народу, морально і духовно зубожіє...Тільки на ґрунті рідної літератури можна викласти учням особливості національного світосприймання й національного характеру...» [21].

Саме література рідного краю в контексті української літератури є «носієм потужного заряду енергії, здатна передавати загальнолюдські й національні цінності від покоління до покоління».

Позаяк основною метою літературної освіти є «виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості» [9], то, безперечно, літературі рідного краю відводиться важлива роль.

Проведення таких уроків зумовлене чинною Програмою з української літератури, необхідністю ознайомлення учнів з мистецькими здобутками земляків. Адже часто трапляється так, що майже поруч, по-сусідськи, живе неординарна, талановита людина, а діти того й не знають. У них складається думка, що десь там, далеко, жили/живуть відомі митці, про яких знає вся Україна, а тут, на малій батьківщині, таких немає, але ж «Вітчизна – це не хтось і десь...» (І. Світличний), вона починається з рідного краю. І саме літературне краєзнавство сприяє усвідомленню цієї істини, бачення якої висловлюють учні у різних творчих роботах, викладених у II розділі.

Наш край багатий талантами. На щастя, «важко назвати куточок землі, подібний до Полтавщини, на літературному небосхилі якого сяло б стільки зірок різної величини... Літературна Полтавщина не лише геніальне вчора. Це геніальне сьогодні, і сповнене високих устремлінь завтра» (Т.Нікітін). Гадяччина не є винятком, адже впродовж століть склалися у нашому регіоні стійкі літературні традиції.

Тож знайомство із творами місцевого письменства прилучає молодь до глибинного розуміння духовних скарбів рідного краю, сприяє відродженню історичної пам'яті, пробуджує патріотичні почуття, виховує читача зі сформованим почуттям національної свідомості та власної людської гідності.

Об'єкти літературного краєзнавства:

- творчість авторів, що народилися, проживають чи проживали на території села, району, області;
- доробок письменників, чия мистецька діяльність так чи

інакше пов'язана з певним регіоном;

- аматорство (письменники-початківці, що не мають виданих книжок);
- фольклор даної місцевості.

На мою думку, найдоцільнішими джерелами шкільного літературного краєзнавства, до яких я звертаюся під час підготовки до уроків літератури рідного краю є:

- в першу чергу, власне література рідного краю;
- матеріали крайової періодики;
- праці дослідників минулого;
- архівні документи;
- соціологічні матеріали;
- статистичні дані служб;
- монографії та праці сучасних науковців у галузі літературного краєзнавства;
- довідкова література (антології, хрестоматії, довідники тощо);
- творчі надбання колег;
- Інтернет-ресурси тощо.

Зміст літературного краєзнавства визначається не лише відомостями про письменників, їхніми творчими надбаннями. Крім того важливим аспектом у процесі застосування є розуміння його функцій, принципів, їх взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємозумовленість, а головне, на мою думку, – суть, значення, ідейно-художнє навантаження. Важливою умовою, що забезпечує ефективне використання краєзнавства на уроках літератури, а також і мови (написання диктантів, переказів на краєзнавчій основі, синтаксичний розбір речень та ін.), є добір його змісту за сукупністю названих критеріїв. Згідно з ними краєзнавчий матеріал, який учитель планує використати на уроках має бути:

- високої художньо-естетичної вартості;
- науково-достовірним, перевіреним за кількома джерелами;
- доступним для розуміння школярам;
- непереобтяженим зайвою, занадто детальною

інформацією;

- збігатися з основним програмовим матеріалом.

Краєзнавчий матеріал може використовуватися на уроці з різною дидактичною метою:

- ілюстрації та конкретизації основного програмового матеріалу;
- актуалізації знань учнів, їхнього чуттєвого досвіду;
- активізації інтересу учнів до нової теми;
- перевірки знань і вмінь учнів;
- закріплення і поглиблення вивченого матеріалу;
- розвитку самостійності учнів і підвищення їхньої активності;
- зв'язку навчання з життям.

Поряд із навчальною літературне краєзнавство виконує виховну, пізнавальну та розвивальну функції, тобто він сприяє вихованню в учнів любові до рідного краю, відповідального, гуманного ставлення до природи і праці людей, вчить доброти, людяності, щирості, правдивості, патріотизму тощо. Розвивальна функція літературного краєзнавства полягає в стимулюванні та розвитку пізнавально-навчальних процесів учнів, їхнього мовлення, спостережливості.

У процесі роботи виправдали себе такі методи, як продуктивний, репродуктивний, пошуковий, дослідницький, проблемного викладу тощо, проте найчастіше:

- розповідь учителя;
- бесіда, побудована на краєзнавчій основі;
- читання краєзнавчої літератури;
- спостереження та порівняння, дискусія;
- сприймання ілюстративного й тестового краєзнавчого матеріалу;
- перегляд відеофільмів, учнівських презентацій, прослуховування пісень та інших мультимедійних засобів;
- робота над ідейно-художнім змістом твору краян.

Отже, основними дидактичними умовами, які забезпечують ефективність використання літературного краєзнавчого матеріалу, є:

- дотримання критеріїв науковості, доступності,

багатофункціональності, емоційної насиченості та особистісної значущості для учнів;

- систематичність і цілеспрямованість використання краєзнавчих відомостей;
- урахування рівня розвитку психологічних пізнавальних процесів школярів різних вікових категорій;
- пізнавальна активність учнів.

Під час процесу добору краєзнавчого матеріалу, вважаю, найважливішим критерієм є також його особистісна значущість для учнів.

Практикую, щоб учні самостійно обирали краєзнавчі об'єкти для уроків літератури рідного краю, незважаючи на те, що в методичному посібнику «Щаслився, краю мій (літературне краєзнавство: з досвіду роботи)», 2012 р. перелічені теми уроків літератури рідного краю для кожного класу (згідно з Програмою літератури рідного краю, розробленої мною та затвердженої на методичній раді райво від 1997 р., яка слугувала вчителям при вивченні цих уроків), проте життя вносить свої корективи, змінена кількість годин ЛРК у чинних програмах з української літератури, тому і враховую думку учнів при виборі того чи іншого твору, проте першочерговим при цьому є висока художня довершеність та значення.

Деякі бесіди з позакласного читання та уроки розвитку мовлення, як уже зазначалося, теж пов'язую з літературним краєзнавством, про що йшла докладніше мова у моєму методичному посібнику «Гадяцький дивосвіт: з досвіду роботи» (2007 р.)

Формування вмінь, навичок, активізація розумової та пізнавальної діяльності учнів на уроках ЛРК, як і на всіх уроках літератури, можливі в процесі поєднання інтерактивних, аудіовізуальних, мультимедійних та інших технологій. Намагаюся, щоб кожен урок був унаочнений, по можливості використовую ТЗН для демонстрування слайдів, відеозаписів, фотоматеріалів, зроблених під час екскурсій (деякі записи зберігаються ще на касетах з піснями на слова авторів-краян, місцеві фольклорні матеріали). Під час навчальних екскурсій

проводжу своєрідну фольклорну практику з учнями 5-8,10 кл. Діти записують від старожилів усну народну творчість, потім оформляють ці записи належним чином – і створюються розділи до літературного шкільного альманаху «Рідний край»

з відповідними жанрами: «Заглядає в шибку казка сивими очима», «Пісня – бездонна душа народу», «Народ скаже – як зав'яже», «Відгадайте словечко – ми будемо раді», «Легенди – дарунки долі», «Прикметі вір, але і перевір», «Повір'я - мудрі застороги чи забобони?» та ін.

Потім, коли вивчаємо творчість письменників-краян, порівнюємо у ході занять із фольклором іншої місцевості.

Часто такі матеріали є зерном для написання учнівських науково-дослідницьких робіт МАН.

Учні із задоволенням збирають фольклор рідного краю в односельців.

На «фольклорну гостину» до Писанки Уляни Сергіївни

Деякі жанри фольклору, зібрані у нашому селі, зафіксовані у солідних виданнях, зокрема в книзі «Українські народні казки» (книга 37. Казки Полтавщини / Запис, упоряд. і літ. оправ. М.Зінчук. Чернівці: Прут, 2010)

Доброю традицією у школі стали щорічні уроки-зустрічі з письменниками рідного краю.

На творчості письменників свого району не зациклюємось. Ознайомлюємось також з надбаннями сусідів-краян.

При визначенні тем враховую наявність матеріалів у кабінеті, шкільній і сільській бібліотеках, в себе особисто (маю велику кількість збірок письменників рідного краю), а вже потім інтернет-мережу, щоб не втрачався інтерес до читання. До роботи на уроці намагаюся залучити якомога більше дітей.

У кабінеті є куточок літературного краєзнавства, де діти

мають можливість почитати газети та журнали минулих років обласної спілки письменників України («Літературна Полтавщина», «Криниця», «Добромисел», часопис «Рідний край») та сьогодення. Також збірки письменників нашого регіону.

Літературне краєзнавство є також об'єктом для годин спілкування, учнівських конференцій, «круглих столів», літературно-музичних композицій тощо.

При цьому враховують зміст і обсяг пізнавальних інтересів учнів. Із власного досвіду переконана, що краєзнавчі відомості, які опрацьовуються, мають бути не уривчастими й розрізненими, а впорядкованими в певну логічно побудовану, завершену систему.

Опитування серед учнів 5-11-х класів засвідчило, що ефективними у стимулюванні пізнавальної діяльності, процесі їхнього саморозвитку, вдосконаленні основних навчальних умінь і навичок здобувачів освіти є проведення уроків у ігровій формі та з використанням мультимедійних учнівських проєктів.

Найбільш детальне і масштабне вивчення учнями літературного краєзнавчого матеріалу відбувається під час написання ними науково-дослідницьких робіт МАН. Саме в цих умовах кожен учень працює абсолютно з усіма видами джерел краєзнавчої інформації, використовує різні методи досліджень, удосконалює свої здібності на вищих когнітивних рівнях, розвиває життєво необхідні вміння і навички.

Святі рідні місця

РОЗДІЛ 2

КАЛЕЙДОСКОП ТВОРЧИХ НАДБАНЬ: З ДОСВІДУ РОБОТИ

2.1. Уроки літератури рідного краю в контексті літературного процесу та формуванні особистості з високими моральними та громадськими якостями

ТЕМА. Україно моя! Ти не в силі цих хлопців забути (на матеріалі крайової літератури та періодики)!

МЕТА. Ознайомити учнів з поезіями про події на Сході, що увійшли до збірок «Герої України не вмирають», «Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк», та опублікованими на шпальтах гадяцької періодики, з'ясувати їх ідейне навантаження та художню довершеність, провести паралель із співзвучними поезіями, наприклад, з віршами В. Крищенка; виховувати почуття патріотизму, проіннятися долею України й усвідомленням того, що ми – єдині і Україна – у нас одна; закріплювати вміння вести полеміку, складати план, розвивати культуру мовлення.

ОБЛАДНАННЯ: куточок про учасників АТО, виставка збірок та публікацій на цю тему місцевих газет, вишитий рушник, квіти, які учні після уроку покладуть до Меморіальної дошки нашому односельцю.

Епіграф: Прийшла в нашу хату тривожна година,
Хай кожен збагне собі в безлічі справ:
Все мусим зробити, щоб жила Україна,
Щоб ворог проклятий її не здолав.

В. Крищенко

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань.

Бесіду з позакласного читання розпочну словами українського поета-пісняра Вадима Крищенка, які є епіграфом до уроку, а в кінці зробимо висновок, чому саме цими словами розпочався урок. Маєте також скласти план нашої співпраці.

Здавна Україна дуже дорога і цінна земля, яка манила до себе, адже за її волю і незалежність полягло скільки людей, було стільки воїн і розрух. Повторюся за Яремою Гояном: «Віки шуміли над тобою і забирали в народі не одну мирну днину; шматували тебе міжусобиці князів і нищили твою державність; аркани закидали на шию твоїм дітям ординці татаро-монгольських ханів; мечем і вогнем вирубували та випалювали наш корінь польські пани... Спепеляли твою вроду в концтаборах німецькі фашисти» [1, с.3], морили голодом, а ще вдарили по генетичному кодові нашої нації страшною Чорнобильською трагедією.

Всього звідав наш народ, та ніколи не ставав на коліна, ніколи не корився.

Скільки разів проходила Україна хресним ходом по історії до своєї Голгофи і, розіп'ята, стікала ріками крові, бо було, як писав Василь Стус, «і Тясмину тісно од трупу козацького й крові, і Буг почорнілий загачено трупом людським», і вмирала у страшних муках, але проходив час, і ти воскресала та відроджувалася з попелу, і ніхто не міг тебе здолати.

Тридцять років українській незалежній державі! Але це лише мить, незначна частина нашого минулого. І знову життя поставило перед нами випробування: події останніх років примусили кожного пересічного українця відчутися своєю причетністю до країни, а також зрозуміти, що ми – єдині і Україна у нас – одна.

Криваві події Сходу, російсько-українська війна, іменована офіційно АТО, змінила свідомість українців та явила приклади героїзму, самовідданості, доблесті та величчю духу. Ця війна за демократію, за європейський вибір, за державну незалежність як говориться у передмові до книги «Дорога в безсмертя: Дмитро Корчак».

III. Оголошення теми та мотивація навчальної діяльності.

Книга ця та «Герої України не вмирають» С.Павлюченко, а також наша гадяцька періодика про АТО і стане предметом нашого обговорення. Тож тема нашого уроку «Україно моя! Ти не в силі цих хлопців забути (на матеріалі крайової літератури

та періодики)».

Ми маємо ознайомитися із поезіями про події на Сході, що увійшли до названих збірок, та опублікованими на шпальтах місцевої періодики, з'ясувати їх ідейне навантаження та художню довершеність, провести паралель із співзвучними поезіями, наприклад, з віршами В.Крищенка; проїнятися долею України й усвідомленням того, що ми – єдині і Україна – у нас одна; закріплювати вміння вести полеміку та складати план, розвивати культуру мовлення.

IV. Вивчення нового матеріалу.

А на уроці в нас присутні і літературні критики, і юні науковці, і артисти, і мистецтвознавці, і, звичайно, вдячні читачі, які вдома ознайомились із збірками, переглянули підшивки газет і можуть активно включатися в роботу.

Тож запрошуємо до слова літературного критика (завчасно підготовлений мініпроект однією із учениць).

Тримаю в руках збірку поезій Світлани Павлюченко «Герої України не вмирають», і душа наповнюється пекучим болем, на очі напускається туман, і мимоволі котяться сльози, а серце огортає сум. Адже немає зараз, мабуть, такого українця, котрий був би байдужим до подій на Сході, кого б не турбувала майбутня доля України, хто б не плакав за героями, які загинули в цій проклятій війні, серед яких і земляки – Коля Прудій (наш односелець, котрий навіки лишисться в пам'яті молодим, юним і сміливим), Юрій Кириєнко, Руслан Пономаренко, Ігор Жадько, Сергій Ільченко, Олег Перепелятник (на час проведення уроку) та і, власне, той, кому в першу чергу присвячена ця збірка, безумовно, Анатолій Лихвар (спроектовані портрети), коханий чоловік поетки, батько малого їхнього сина, котрий залишився напівсиротою. Війна забрала дорогу людину, «він не повернеться уже. Безглузда ця війна проклята, яка під корінь все стриже».

Саме із поезії «Синова сповідь» ми чуємо благання ліричного героя, якому так потрібен тато, котрий уже «не обізветься більше»:

*А як же він потрібен сину,
Його плече й сильна рука,
Спіймать на озері рибину,
Полить калину край струмка.*

Зрозуміло: батько – то надійна опора, яка може підтримати в будь-яку хвилину, а для хлопців – ще й «енциклопедія та приклад становлення їх як особистості». Сини по-особливому прив'язані до батьків, завжди їх чекають з нетерпінням, тому і не вірять хлопчик із поезії «Не вірю», що тата вже немає. Подібно до героїв роману Олеся Гончара «Прапорonosці» Юрія Брянського, що був ніби соняшник в цвіту, котрий спочиває вічним сном на висоті 805 в Альпах, та Шури Ясногорської, для якої долина червоних маків стала останнім прихистком, своєрідним символом, таким є для батька-героя оте соняшникове поле, що вимальовується з однойменного вірша, на якому він поліг, рятуючи друга. І лишилось воно теж знаком безсмертя. Адже соняшник – це і є квітка сонця, життя.

*Чекав і син на свого татуса,
Писав листи, але не дочекався.
Бо тато друга кинувсь рятувать,
Та так на полі з другом і зостався...*

І як би не боляче було, але душа маленького героя повниться гордістю:

*Мій тато – Герой, Герой України,
Віддав він життя за країну свою.
«За цю незалежну, за вільну, єдину, -
Казав він мені, я на варті стою».*

Кожен пересічний українець буде вдячний борцям за свободу:

*Мій тато – Герой, нехай кожен це знає,
Він боровся за правду, за мир і за нас.
Тому вдячна людина нехай пам'ятає,
Що не зітре ім'я його вічності час.*

Справді, герої не підвладні забуттю. І якби там не складалася наша історія (часом навіть історики висвітлюють

ту чи іншу подію по-різному), ця сторінка епохи однозначно буде символом незламності, мужності, героїзму українського народу, про що й стверджує авторка збірки.

Що не поезія – то розповідь зболеної душі, що не слово – то крик розпеченого серця, а рядки, народжені в самій глибині, виплескують різними емоціями і є надзвичайно вразливими.

І хай, можливо, не кожен твір має вже таку довершену форму, правильну щодо літературознавчих засад, проте не будемо на цьому зосереджуватися, адже суть в іншому – в темі, ідеї, значенні. А ці поезії саме і мають непереоціненне значення: вони навчають і виховують справжніх патріотів, відданих синів і дочок України.)

- Який з творів нагадує вам героя, який так переживає (хоч причини переживань різні), що в нього немає тата?
- Позаяк ми згадали про батька, в якому творі письменник (і хто він) з великою пошаною ставиться до дорогої людини?
- Хто хоче побути в ролі артиста?

(виразне читання поезій «Синова сповідь» та «Соняшникове поле»)

Перед вами обкладинка книги «Герої України не вмирають» (спроектована на екран)

- Що вона символізує? І взагалі, що таке «символ»?
- Слово - мистецтвознавцю.

Ілюстрація обкладинки розкриває змістове навантаження творів, що увійшли до збірки та і, власне, саму її назву. Безмежне соняшникове поле – символ сонця і життя на Землі, на нашій єдиній Україні. Голуб в небі, що тримає в дзьобі прапор України, і є символ миру. Прапор, в свою чергу, також символ єдиної неподільної України.

Мимоволі згадуються слова В.Крищенка:

Не дамо бандюкам-терористам
Повісити в небі чужого орла.

Адже цього хижого птаха зображено на гербі РФ. Наш народ не здоланий, тому і красуватиметься наш прапор і виднітиметься наш герб. А вдячні люди пам'ятатимуть своїх захисників, які загинули в цій війні, і шануватимуть живих, серед яких і наші

випускники, які є символом мужності, портрети котрих знаходяться на стенді «Випускники школи – герої Сходу».

Для багатьох письменників ця тема на вістрі пера. Людмила Пономаренко, Володимир Мирний, Любава Казмірчук, Надія Гринь та багато інших мають у своїх творчих доробках поезії, що однозвучні з темою нашого уроку, проте збірок поки що небагато. І наступна серед них – «Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк». Короткий зміст своєї наукової розвідки виголосить учасник обласної конференції МАН (2017 р.) «Книга «Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк» – перший в Україні духовний пам'ятник героям АТО»

Сучасна українсько-російська війна викликала до життя цілу шеренгу антонімічних понять, які мають реальне підґрунтя: патріоти – терористи, бендери – сепари, добровольчі батальйони – чужоземні найманці, волонтери – мародери, укropи – риги тощо. Та найголовніше, що ця війна, іменована офіційно АТО, явила приклади героїзму і самовідданості, мужності і доблесті, безкорисливості і самопожертви, величі духу і стійкості тіла.

«Герої не вмирають!» – гасло, народжене в момент супротиву олігархічно-корумпованій системі, гасло, яке засвідчило ставлення соціуму до тих, хто захищає загальнолюдські цінності та європейський вибір, відстоює національні інтереси, боронить нашу свою землю. «Герої не вмирають!» – повторюють тисячі, проводжаючи в безсмертя захисників-рятівників.

«Герої не вмруть!» – твердимо ми, розуміючи, що посмертне безсмертя (хай вибачать знавці мови таку тавтологію) тим, хто вправ на бранному полі, забезпечить ПАМ'ЯТЬ. Допоки пам'ятаємо, допоки живе/живуть той/ті, котрий/котрі піднялися на прю з новітніми завойовниками, з російською «ордою» (Роман Іваничук). Виявом такої пам'яті-пошанівки вважаємо книгу «Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк», упорядковану полтавською поеткою, членом Полтавської спілки літераторів, лауреатом премії імені Івана Котляревського, літературно-мистецької премії імені

Володимира Малика Надією Іванівною Гринь [5]. За упорядкування книги-реквієму пані Надія стала лауреатом премії імені Панаса Мирного 2016 року.

Звернення до цієї книги (до речі, вона витримала вже друге видання [5]) **актуальне** з огляду на 1) її суспільний резонанс, адже «Дорога в безсмертя...» – перший духовний пам'ятник воякові, який загинув, захищаючи територіальну цілісність та державний суверенітет України в наші дні; 2) потребу літературознавчого підходу до книжкових новинок сьогодення; 3) важливість пошанування й об'єкта, і суб'єктів полтавської книги-реквієму.

Мета дослідження полягає в цілісному аналізі книги «Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк» як книги-реквієму, книги-пам'яті.

Завдання нашої студії:

– представити композиційну особливість «Дороги в безсмертя...»:

– на основі розділу «Спогади про Дмитра Коряка» укласти його портретну характеристику;

– показати змістове наповнення поезій аналізованої книги.

Про книгу «Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк» на сьогодні маємо переважно матеріали новинарного та інформативного плану. Так, майже всі засоби масової комунікації повідомляли про презентації книги, які відбулися 3 лютого 2016 року в Полтавській центральній міській бібліотеці та в обласній бібліотеці для юнацтва ім. Олеся Гончара. Книзі журналісти дали влучне метафоричне найменування – «Мистецький пам'ятник героєві» (телеканал «Місто», філія НТКУ Полтавська регіональна дирекція «Лтава»). Отже, пересвідчуємося в тому, що «мистецький пам'ятник героєві» «збудовано» добротно.

У «Полтавському віснику» від 9 лютого цього року Юлія Злепко представила свою статтю про Дмитра Коряка. Вона зізнавалася: «На жаль, особисто Дмитра я не знала, тому знайомитися з ним довелося через відгуки друзів, знайомих та близьких. Дуже допомогла у підготовці матеріалів книга Надії

Гринь «Дорога в безсмертя»» [4, с. 6]. Отже, пересвідчуємося в тому, що «мистецький пам'ятник героєві» «збудовано» добротно.

Опрацювавши детально збірку «Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк», публікації, відгуки про неї, поговоривши з Катериною Андріївною Калініченко, дійшли висновку, що «матерями» книги були

– Надія Іванівна Гринь – відома полтавська поетка, піснярка, небайдужа щира людина;

– Лідія Василівна Черпакова – популярна полтавська журналістка, активна громадська діячка.

Надія Іванівна виносила-виплекала ідею скомпонувати збірку на пошану «Брата» – Дмитра Коряка. В одному з інтерв'ю вона сказала про це так: «Ідея створити книгу виникла ще минулої осені. У мене були патріотичні вірші, хотілося й про Дмитра написати, зробити невелике видання».. За її словами, стимулом «для написання книги стало особисте знайомство із Дмитром Коряком та захоплення тим, якою сильною, відвертою, безкомпромісною людиною він був» [5, с. 4].

Лідія Василівна «запропонувала поповнити книгу спогадами про юнака» [5, с. 4], щоб усі переконалися: Дмитро, «красивий, розумний, сміливий <...> заплатив за нашу <...> свободу і мирне небо на обширах країни найвартіснішу ціну, пожертвувавши власним життям...» [3, с. 116]. Вона бачила майбутню збірку як «мистецький пам'ятник Герою» [3, с. 117].

Таким чином, ці дві жінки перейнялися, з одного боку, героїчним подвигом вояка-краянина, а з другого – трагедією матері Тамари Олексіївни, котра втратила свою дитину. Вони відчували серцем й усвідомили розумом, що країна та її люди мусять знати і шанувати своїх захисників, а матір необхідно пересвідчити: її сина пам'ятають, шанують, тож він – вічний.

Отже, книга «Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк», над якою працювала злютована команда однодумців, присвячена молодому полтавцеві Дмитру Корякові, бійцю добровольчого батальйону «Азов» із позивним «Брат», який 11 лютого 2015

року загинув у зоні АТО під час операції з визволення селища Саханки поблизу Маріуполя. Загинув під час наступальної операції полку, у день, коли бійці «Азова» звільнили населені пункти Павлопіль, Комінтерново, Лебединський, Бердянськ і Широкине» [3, с. 83].

«Дорога...» складається з п'яти блоків:

– вступне слово-передмова [3, с. 3-4];

– меморіал: список полтавців, які загинули за Україну в АТО [3, с. 5-8];

– спогади про «Брата»-Коряка (усього – 32 спогади) [3, с. 16-83; 113-117];

– поезії, присвячені пам'яті воїна-земляка (віршів у першому виданні 25, у другому – на чотири більше) [3, с. 118-156];

– підбірка світлин про життєвий шлях і подвиг Дмитра Коряка, про події 2014-го [3, с. 11-12; 85-112].

Оформлена «Дорога в безсмертя...» відповідно до її змісту та призначення. Кольорова гама й малюнки на обкладинці книги відбивають національну символіку України та алюзивно перегукуються з історією і сучасною добою нашої держави.

Укладачка Н. І. Гринь висловила щире подяку багатьом полтавцям за допомогу в роботі над книгою та за сприяння в її виданні (імена цих людей зазначені на с. 160).

Засвідчує цілісність збірки присвята: «Бійцю полку “Азов” Дмитрові Коряку, загиблому під Маріуполем 11 лютого 2015 року».

Лейтмотивом не лише передмови (автор – Віра Мелешко), а й усієї книги вважаємо такі слова: «Ми, нині суці, маємо перед ними, хто пішов за вічну межу на бранному полі, величезний обов'язок пошанування» [3, с. 3]. На нашу думку, вони безпосередньо розкривають основну мету та суспільно-патріотичну роль книги-реквієму, книги-пам'ятника.

Зі «Спогадів про Дмитра Коряка» можна укласти портрет-характеристику героя нашого буремного часу:

– був справжнім мужчиною ще з раннього віку, нагадував каштан, який квітнув: «гарний, високий, помітний» [3, с. 28] (зі спогадів мамі);

– зростав слухняним, допитливим, розумним хлопчиком (зі спогадів хрещеної матері Тетяни Підгірної);

– любив спорт, складав генеалогічне дерево свого роду, прагнув удосконалити знання англійської мови (зі спогадів мами);

– порядний, добрий, доброзичливий учень, Філософ, «один з найщиріших та найсвітліших у класі!» [3, с. 57] (зі спогадів учителів та однокласників Миргородської школи № 5);

– «виявляв гарні організаторські здібності, допомагав своїм одногрупникам у розрахунках курсової роботи» [3, с. 46] (зі спогадів Георгія Дураченка, старшого викладача Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка);

– «начитаний, вільно володів рідною мовою, звертався для підтвердження своєї правоти до прикладів із художньої української та світової літератури» [3, с. 43] (зі спогадів Надії Кочерги, доцента Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка);

– у спілкуванні був доброзичливим, уважно вислуховував співрозмовника, виявляв тактовність. Виокремлювався з-поміж інших умінням слухати та говорити (зі спогадів викладачів Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка);

– «високий, в очі дивиться прямо. Тримається гордо, плечі розгорнуті» [3, с. 16] (зі спогадів Командира);

– «дуже переживав за майбутнє України» [3, с. 81] (зі спогадів Надії Іванівни Гринь);

– вірив у Бога, мав загострене почуття справедливості, своїм прикладом піднімав бойовий дух людей, був й ініціатором, і виконавцем, і керівником (зі спогадів майданівців, зосібна Анатолія Ханка та Романа Чабанівського);

– був десятником полтавської сотні Майдану, «виявив себе як лідер і ефективний керівник» [4, с. 22] (зі спогадів майданівця Анатолія Олефіра);

– запальний емоційний, але «дотримувався дисципліни» [3, с. 26], щирий і відкритий (зі спогадів народного депутата

Юрія Бублика);

– відповідальний, сміливий воїн, який постійно намагався підвищити свою професійність; виходив чергувати в найнебезпечніший час і в найнебезпечніше місце добровільно, сміливий, дисциплінований, ініціативний боєць (зі спогадів побратимів по АТО);

– «жив воїном і загинув воїном» [3, с. 21] (із оцінки-спогадів Командира Дмитра Коряка, м. Маріуполь);

– великий українець, неординарна особистість, справжній патріот [3, с. 82] (з оцінки Надії Іванівни Гринь);

– єдиною «його слабкістю була любов до матері» [3, с. 23] (із оцінки-спогадів Анатолія Олефіра).

Тож перед нами портрет молодої, «надійної» (Антоніна Зайцева) людини, котра понад усе любила і шанувала матір та Україну.

Він, Дмитро Коряк, – чесний, розумний, сміливий; він – «відважний воїн, справедливий товариш, люблячий син, патріот України...» [3, с. 24]; він – «еталон мужності, честі, гідності, витримки та духу» [3, с. 66]; він «жив Революцією, горів нею, мріяв змінити Україну на краще» [3, с. 69]; він – «стовідсотковий націоналіст» [3, с. 40]. Хлопець поєднував мужність і велику доброту; щирість і вимогливу відповідальність. Дмитро – це щира посмішка, простота, дружлюбність, інтелігентність [3, с. 37]. Його «великі, добрі, мудрі карі очі» [3, с. 53], «сповнені якимось глибинним смутком <...> виразні, щирі і українські» [3, с. 54] дивилися на світ «відповідально» (Роман Чабанівський), «поважливо» (Тамара Симоненко), «по-козацьки» (Валерій Слинько).

Розділ «Оборонців пам'ятаймо» обіймає вірші 14 авторів (у другому виданні – 16). Він – найобсяжніший, що й закономірно, адже митці прагли не лише віддати належну шану та повагу героєві, а й пробудити в живих почуття відповідальності за долю нації, держави, миру.

Поезії, розміщені в книзі, – це твори, які порушують і дають відповіді на питання, важливі для читача, важливі для всього нашого соціуму, важливі тут і тепер. Таким чином, їхні певні

естетичні «нелади» (маємо на увазі дещо знижений версифікаційний поріг) не помітні поміж глибинного емоційно-болючого змісту. Усі вірші написані від щирого серця, у них поєднано кілька змістових рівнів: особисте (інколи – інтимне) – загальне (суспільне, громадянське); минуле – теперішнє; конкретне – абстрактне. Центральний образ поезій наших країн – Україна. Він уособлений передовсім в образі сина-героя, який кличе «Вставай, Вкраїно, уставай», який уміє «Рідну землю боронить!» (Н. Гринь), який «мріяв змінити Вкраїну» (Л. Пономаренко).

«Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк (Спогади, фото, вірші)» – перша публікація з циклу, присвячених воїнам-героям, які загинули в українсько-російській війні, що її іменують АТО. Вона, книга, також є першим духовним пам'ятником полтавцям, котрі віддали своє життя заради України.

У центрі книги – Дмитро Коряк (1989-2015), молодий майданівець-революціонер, воїн, що добровільно пішов на Схід України, аби врятувати рідну державу і світ від новітнього загарбника. Солдат Д. Коряк виконав свій обов'язок перед людством ціною власного життя, а книга полтавців стала мистецьким пам'ятником героєві-землякові.

Обкладинка – це своєрідна візитка. Погляньмо на неї. Що символізує вона? Хто бажає сказати свою думку?

Я вважаю, що навіть ілюстрація на обкладинці розкриває ідейне навантаження збірки, тому що на ній зображено воїна-козака, який захищає рідну землю. Бачимо притаманні козакові атрибути: зачіска – оселедець, на якому ще й козацька корогва, і мчить він на коні.

І так, як при вивченні геометричної ілюзії, один і той же зображений предмет бачиться по-різному, так і на цій ілюстрації.

Вона – це наслідок модернізму, я б сказала, сучасного модернізму, якби був такий термін.

І мчить цей козак так, як і Дмитро Коряк, у безсмертя.

Не стоїть осторонь теми війни і періодика.

«АТО та атівців на шпальтах гадяцьких газет» за період

2014-2017 років розкриє головний редактор шкільного прес-центру дитячої організації, яка, до речі, також брала участь в обласній конференції МАН.

АТО Й АТІВЦІ НА ШПАЛЬТАХ ГАДЯЦЬКИХ ГАЗЕТ

Періодика в Україні віддавна й донині була та й залишається важливим чинником політичного, державного й національного розвитку, засобом взаємозв'язку між окремою особистістю та соціумом. Із-поміж багатьох газет України не «загубився» і «Гадяцький вісник» – районне громадсько-політичне видання, яке має давню історію. «Гадяцький вісник» заснований «1906 р. під назвою “Газета Гадяцького земства”, від грудня 1917 р. – “Рідний край” (ред. – Олена Пчілка), від лютого 1919 р. – “Известия”, від грудня 1919 р. – “Зоря”, згодом – “Известия ради робітничих, солдатських і селянських депутатів”, “Вісті”, від жовтня 1930 р. – “Будівник соціалізму”. Під час 2-ї світової війни працівники редакції у партизанському загоні організували підпільну друкарню. У вересні 1943 р. випуск відновлено, від 1961 р. – “Будівник комунізму”, від жовтня 1990 р. – сучасна назва» [1].

Не так давно (близько 15 років тому) з'явилися газета «Базар Медіа в Україні» – обласний інформаційно-рекламний тижневик, який виходить у Гадячі та висвітлює, окрім усього, і події, що відбуваються в місті та районі.

*В останні декілька місяців відчутне пожвавлення інтересу до газет. Воно викликане подіями АТО. Проаналізувати публікації воєнної тематики, оприлюднені в «Гадяцькому віснику» та в «Базар Медіа...» у березні 2014 – серпні 2017 року, **актуально** з огляду, найперше, на позалітературний чинник: події, про які йдеться в тому чи тому художньо-словесному чи публіцистичному полотні, відбуваються тут і тепер; по-друге, це важливо у зв'язку з необхідністю науково-критичного осмислення сучасного літературного процесу, адже його, цей процес, формують різні чинники, у тому числі й газетні публікації.*

***Мета** дослідження: проаналізувати публікації про сучасну війну на Сході України, які розміщені на сторінках гадяцьких*

газет за 2014-2017 роки.

Для реалізації мети необхідно розв'язати такі завдання:

1. Подати коротку довідку про видання «Гадяцький вісник» та «Базар Медіа в Україні».
2. Оглянути газетні матеріали про АТО в аспекті жанру.
3. Проаналізувати окремі з них.

Трагічно-героїчна історія нашого сьогодення – війна на Сході України (АТО) на сторінках крайових газет представлена різножанрово:

- новинарна інформація
- поезія
- інформативний нарис
- некрологи-нариси
- художній нарис
- публіцистичний нарис
- спогади
- інтерв'ю
- некрологи тощо.

Так трапилось, що сторінки «Гадяцького вісника» часто заповнені страшними повідомленнями про загиблих на Донбасі (газети за 29 серпня, 26 грудня 2014 року, за 2 січня, 12 червня, 26 червня 2015 року, за 18 березня, 18 вересня, 16 жовтня 2016 року та ін.). Так, у віснику за 29 серпня 2014 року в рубриці «Герої не вмирають» журналістка Альона Глік розповіла про прощання моїх односельців-великобудищан із 19-річним Миколою Прудієм, котрий загинув під час виконання бойового завдання поблизу села Благодатне Донецької області. Про те, якою гарною людиною він був, яким патріотом і люблячим сином своєї багатодітної мами, яким розумним учнем Гадяцького вищого професійного аграрного училища, чуйним товаришем говорять-згадують друзі, учителі, рідні воїна-контрактника. Микола «свідомо пішов захищати територіальну цілісність нашої держави» [2, с. 15] – такий лейтмотив цього інформаційного нарису-некролога.

Гловайська трагедія зачепила й мешканців нашого району. 24 грудня 2014 року «Гадяччина провела у вічність та

безсмертя свого земляка, уродженця с. Римарівка, 33-річного Анатолія Лифаря <...>» [3, с. 2] – повідомляє газета. Він загинув під Іловайськом. Смерть Анатолія – непоправна втрата для всіх, особливо для сина – десятирічного хлопчика, який під час похорону «не переставав витирати гіркі сльози і повторювати: “І не буде в мене більше тата...”» [там само]. До речі, тато-герой уже перейшов із реального виміру в художній: поетка Світлана Павлюченко в одному з чисел «Гадяцького вісника» надрукувала вірш, присвячений «найкращому татові на світі Анатолію Петровичу Лифарю», котрий «Віддав <...> життя за Україну свою / За цю незалежну, за вільну, єдину <...>» [9, с. 19].

«СВОЇХ ГЕРОЇВ»-гадячан, які вийшли та які не вийшли з «Іловайського котла», пошановує Валентина Йотка на шпальтах газети «Базар Медіа...» [4, с. 6].

Ми згадуємо поіменно наших земляків, котрі загинули в сучасній українсько-російській війні: Микола Прудій, Юрій Кирієнко, Анатолій Лифар, Руслан Пономаренко, Ігор Жадько, Сергій Ільченко, Олег Перепелятник. Схиляємо голови у вічній скорботі перед їхньою пам'яттю, дякуємо за подвиг й обіцяємо не забути ніколи!

Не оминула крайова преса й волонтерства, повідомивши про поїздку в АТО з гуманітарною допомогою для наших воїнів небайдужих громадян із Гадяча [11, с. 6], про волонтерський фестиваль «З країни в Україну» очима земляка Володимира Павлюченка [5, с. 9] тощо.

Безсумнівно, писати про війну, яка ще тут, про війну, де зараз гинуть наші захисники, дуже непросто, відповідально й нелегко. У газетах Гадяччини художнє сприймання війни передано переважно поезією. На нашу думку, такий факт закономірний, адже поезія – мобільний жанр, спроможний миттєво зреагувати на подію, ситуацію, явище, постать тощо. А ще поезія – це насамперед твори, у яких домінують емоції та почуття. Надруковані вірші в таких газетних рубриках як-от: «Літературно-мистецька сторінка», «Літературна пауза».

Значна частина віршів – ліричні роздуми про матір, яка виряджає/чекає синів із війни. До таких поезій належить і твір «Мама» Миколи Році, члена Полтавської спілки літераторів, мешканця с. Середняки [12, с. 6]. Форма невластиво прямої мови, використана у творі, водночас й інтимізує, й узагальнює образ матері.

Війну у вірші передано через сприймання матері: «хмари вогняні», «смертними дощами». Серце неньки болить за сина, вона готова найріднішого «прикрити чайними крилами».

У «районці» за 17 липня 2015 року на «Літературній сторінці» представлено підбірку творів корінної мешканки Гадяча Павлюченко Світлани [9, с. 11]. Як уже говорилося, війна трагічно відгукнулася в долі поетки: в АТО загинув її чоловік Анатолій Лифар. В анотації до віршів зазначено, що С. Павлюченко – авторка збірки «Герої не вмирають», яка побачила світ у червні 2015 року [8].

Тема битви на Сході України наскрізно проходить крізь її вірші, адже мовчати про війну не може – вона стала частиною її біографії. Провідний мотив збірки нашої землячки – віра в перемогу України та українців:

Я вірю, ми вистоїмо з Вами,
Тому що разом ми – велика сила.
А допоможуть нам Тарас Шевченко,
І Леся, й Україна – ненька мила.

[8, с. 27]

Збірка побудована на контрастах, про що свідчать і назви її складників. З одного боку, «Соняшникове поле», «Іде в нерівний бій солдат» «Сповідь коханому», «Наш Кобзар», «За Україну», а з іншого – «Путін, зупинися!», «Путін – капут!», «Кому кортить в Росію», «Мачуха-Росія». Наша сила, переконана поетка, у тому, що «ми в єдиній живемо державі» [там само].

С. Павлюченко від щирого серця говорить про свій біль і свою радість, про свою втрату і про свою віру. Вона переконана в неминучій перемозі сил добра, справедливості, честі та в неминучій поразці всього злого і підступного,

нечестивого. Душа мисткині «на шматочки рветься», вона просить-благає рідних вояків: «Лише живими повертайтесь» [8, с. 14]. Жінка не хоче змиритися зі смертю коханого, тому й линуть із її уст слова:

Твій погляд я ловлю вві сні
Й серед живих тебе шукаю.
Ти свято подаруй мені –
Ти повернись живим, благаю.

[8, с. 27].

Авторка молиться за Україну, за її «дочок і синів, / За того справжнього Героя, / Що на Донбасі смерть зустрів» [8, с. 33].

Спробу цілісного аналізу збірки «Герої України не вмирають» ми робили на початку уроку. Деякі поезії проаналізуємо пізніше.

Ми опрацювали «Гадяцький вісник» за три роки: 29 серпня 2014 року – 26 серпня 2017 року, а «Базар Медіа в Україні» – лише за січень-серпень 2016 року, проте навіть за цей короткий відрізок періодика нашого краю переповнена різними повідомленнями.. Вивчаючи матеріали нашої гадяцької преси, зрозуміли:

1) показ війни на її сторінках – це водночас ще й постійна боротьба за мир, тривкий, назавжди;

2) письменники, літературні рецензенти (з-поміж яких переважають учителі), журналісти активно осмислюють воєнні події, дають їм моральну та фахову оцінку, розмірковують про суспільні зміни і їхнє значення для громади району;

3) справжнє мистецтво завжди дотримується чистоти та правдивості художнього камертона і висловлює впевнену віру в перемогу України.

Проаналізуємо детальніше поезії «Солдату» Н.Ляшенко та «Не судить» М. Немченка, які надруковані в «Гадяцькому віснику».

Солдату

Наталія Ляшенко

Знов весну на крилі принесли журавлі,
Квітнуть вишні в саду біля хати.
Та сумує калина у нашім дворі:
Виглядає додому солдата.
Тут чекає на нього стежина в дворі
І тужливо поскрипує хвіртка.
«Повертайтеся додому, вертайтеся мерщій!»-
Біля шляху шепоче берізка.
А десь там, у степах, на дорогах війни
Чорні «Гради» шниряють, мов круки,
Наші весни боронять України сини,
Щоб під сонцем любові зростали онуки.
Щоб у кожнім дворі квітували сади
І всміхнулась заплакана мати.
Уклоняюсь доземно солдатам війни,
Повертайтеся швидше, синочки, до хати!

I. Колективна робота:

1. Поділіть поезію на мікротеми. Першу і другу читає один учень, третю і четверту - другий.
2. Визначимо тему поезії («*Наші весни боронять країни сини*»).
3. Визначимо ідею («*Уклоняюсь доземно солдатам війни*»).
4. До якого виду лірики належить ця поезія? Які види лірики ви знаєте?
5. За допомогою яких художніх засобів авторці вдається досягти пафосу вірша? (*метафора – принесли журавлі, сумує калина, виглядає, стежина чекає, берізка шепоче, порівняння – мов круки*).
6. А який поширений художній засіб, можна сказати, у даній поезії є непоширеним (*епітет – заплакана мати, чорні «Гради»*).
7. А щодо фонетичних засобів? (*алітерація – чорні «Гради шниряють»*; *асонанс – на крилі принесли журавлі, селі*).
8. Визначити вид римування (*абаб - перехресне*)

9. Визначити розмір вірша (*анapest*).

10. Короткий підсумок учнями щодо поезії «Солдату»:

Наталія Ляшенко опублікувала вірш-звернення, вірш-присвяту – «Солдату» [5, с. 15]. Поезія поєднує два рівні: традиційний і новітній. Перший базований на фольклорній основі. Він представлений народнописаними образами-символами: «журавлі» як вісники весни, «вишні», що квітнуть, «калина», яка сумує, «стежина», що чекає. Другий означений реальним явищем – сучасною зброєю – «Градами». Таке поєднання дозволяє читачам усвідомити, що війна в будь-якому часі – лихо, що «на дорогах війни» є захисники й завойовники.

Домінантним художнім образом-символом поезії «Солдату» вважаємо образ весни. Авторка вживає його двічі, кожного разу переосмислюючи художньо-змістову роль. У рядку «Знов весну на крилі принесли журавлі» весна – це світла пора року, надія, відродження природи, соціуму. У реченні «Наші весни боронять України сини» весна (весни) – життя, мир, цілісність і свобода України, відвойовані/захищені важкою ціною.

Не судіть

Микола Немченко

Не судіть, вас прошу, і не лайте
Мозолястий мій славний Донбас,
І брехливих чуток не пускайте,
Що нема патріотів у нас.
Я, панове, за вас, мабуть, більший,
Бо любив завжди захід і схід.
І ця мудра любов мене тішить,
Може, й вам вже б спинитися слід.
Я, шановні, як ви не ділюся,
Бо лиш єдність звеличує нас.
Я за всю Україну молюся
І за наш Український Донбас.

II. Робота в парах (за алгоритмом ідейно-художнього аналізу поезій).

Підсумок учнями.

У цьому числі оприлюднено вірш «Не судіть!» Миколи

Немченка. Автор «відрекомендував» себе так: «Донеччанин, член спілки письменників» [7, с. 15]. Цим він нагадав: донецький край – то не лише терористи, «сепари», «руській мір», то передовсім Б. Грінченко і С. Черкасенко, Гр. Тютюнник і В. Стус, І. Світличний і В. Голобородько та багато інших справжніх патріотів, національно налаштованих людей. Для М. Немченка Донбас – «мозолястий мій славний», а найголовніше – український.

Ліричний герой поезії наголошує, що «любив завжди захід і схід» [7, с. 15]. Ми потрактуємо перифраз захід – схід як географічно-територіальні частини України, що їх нерідко протиставляють. Та М. Немченко переконаний: «<...> лиш єдність звеличує нас», і тому він молиться «за всю Україну <...> і за наш Український Донбас».

У. Домашнє завдання.

Вивчити одну з поезій напам'ять (за бажанням).

Написати твір-мініатюру «В віках віків живуть нетлінно – Герої Сходу не помруть».

Ми, вважаю, досягли мети. Залишилося з'ясувати, як слова відомого поета-пісняра, що є девізом уроку, пов'язані з нашою БПЧ, з літературою та періодикою рідного краю та зачитати план.

I. Зачитування плану.

1. «Прийшла в нашу хату тривожна година».
2. Збірка С.Павлюченко «Герої України не вмирають» – пекучий біль душі.
3. «Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк» - духовний та мистецький пам'ятник героям АТО.
4. Ато й атівці на шпальтах гадяцьких газет.
5. Аналіз визначених поезій.
6. Герої України не вмирають, вони в наших душах живуть.

II. Відповідь на запитання, поставлене на початку уроку: чому можна провести паралель між відомим віршем «Щоб жила Україна» В.Крищенко з поезіями та періодикою рідного краю?

Справді, що поезії наших земляків, що вірш В.Крищенко

об'єднує спільна тема та мета.

І він упав. Прикрив собою трави.

Своєю кров'ю землю напоїв.

І він упав. Упав він зі словами:

«Пробач, матусю! Вижить не зумів!»

Вшануймо пам'ять нашого Колі покладанням квітів до Меморіальної дошки.

Література

1. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу / Передмова Я.П.Гояна. Київ: Веселка, 1991
2. «Гадяцький вісник» // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://hadiach.pl.ua/15-raionna-gromadsko-politchna-gazeta-gadjackii-v-snik.html>
3. Глік А. Гадяччина простилася із загиблим в АТО бійцем. *Гадяцький вісник*. 2014. 29 серпня
4. Глік А. «І не буде в мене більше тата...». *Гадяцький вісник*. 2014. 26 грудня
5. Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк (Спогади, фото, вірші) / Упорядник: Надія Гринь. Полтава: ТОВ «Копі-Центр», 2016. 164 с.
6. Йотка В. «Іловайський котел» – два роки без відповіді *Базар Медіа в Україні*. 2016. 25 серпня
7. Ляшенко Н. Солдату. *Гадяцький вісник*. 2015. 27 листопада
8. Немченко М. Не судіть! *Гадяцький вісник*. 2015. 27 листопада
9. Павлюченко С. Герої не вмирають: вірші. Гадяч: Видавництво «Гадяч», 2015
10. Павлюченко С. Коли душа кричить. *Гадяцький вісник*. 2015. 17 липня
11. Роща М. Мама. *Гадяцький вісник*. 2015. 20 лютого

ТЕМА. ПОЕТ, ЩО ЗУСТРІВСЯ З ЛЮБОВ'Ю.

МЕТА. З'ясувати про художньо-змістові особливості творів гадяцького митця О.Недовіса, що увійшли до збірки «Вишнева заметіль»; виховувати любов до отчої землі, до свого народу, священних його оберегів, збагачувати собори душ світлим глибинно-вічним почуттям любові; розвивати образне мислення, виразне читання.

ОБЛАДНАННЯ: ноутбук, мультимедійні матеріали, дошка, рушник, барвінок, явір.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Н.Козороз. Поет, що зустрівся з любов'ю. *Гадяцький вісник*. 2004. №23
2. О.Недовіс. Вишнева заметіль. Гадяч, 2003

Хід уроку

I. Оргмомент.

II. Актуалізація опорних знань.

У нашу складну, суперечливу, сповнену соціальним потрясінням добу, коли політичні пристрасті часто виринають на поверхню, а мистецтво втрачається, забувається у цьому коловороті, важливо не втратити віру в національне відродження, бути відданим своїй Україні, чесним, щирим, справжнім патріотом своєї землі.

Цю віру вселяють в нас поети, котрі в якійсь мірі своїми творами розкраюють душу, примушують забути оце все буденне, відпочити душею й серцем і поринути в чарівне слово поезії. І це завдяки майстрам художнього слова.

До таких митців належать і наші письменники Гадяччини, голос яких дзвінко вливається в загальну ріку поезії, отого життєдайного, чим живиться кожна людина, яка прагне збагатити себе духовно, бо поезія – це щось не буденне, що підносить настрій, робить людину крилатішою, добрішою. Адже як говорила Ліна Костенко:

Поезія – це завжди неповторність,
Якийсь приємний дотик до душі.

Сьогодні ми і будемо говорити про поезію О.Недовіса, який сприяє естетичному й моральному прозрінню молодого

покоління.

(На дошку спрямовані фото поета і світлини зустрічі з ним у нашій школі - фотовітраж).

Отже, об'єктом нашого обговорення буде поезія О.Недовіса, яка ввійшла до збірки «Вишнева заметіль».

III. Оголошення теми та мети.

IV. Вивчення нового матеріалу.

Виразне читання поезії учнем *«Хатина моя, хатина»*.

(У цей час спроектовані на дошку краєвиди Наддніпряння)

То ж давайте і ми нести любов через усе життя до батьків, рідної домівки, отчого краю, до всієї України. Нести так, як несе ліричний герой поезії *«Хатина моя, хатина»*

1. Зачитайте першу строфу та визначте художні засоби, до яких вдається автор.
2. Які символи використовує автор?
3. Що таке «явір»? З'ясуймо лексичне значення цього слова.

Так, у нас крім породи дерева, ще говорять і на рослину, яка називається «татарське зілля» - айр, а в народі – явір.

4. Хто може сказати щось за цю рослину? *(Лікарська, а ще нею притрушували долівку, тепер підлогу на Зелені святки).*

Тож вдихнемо рідний запах землі *(на кожному парту покладений явір).*

Цей твір давно став піснею. Дослухаємо його.

(Звучать останні строфи пісні «Хатина моя, хатина»)

Хто її композитор? На екран спрямований портрет В.Близнюка.

Діти, з якою піснею перегукується прослуханий твір? *(«Хата моя, біла хата»)*

(Звучить пісня «Хата моя, біла хата» у виконанні Р.Кириченко)

Справді, ми як і ліричні герої цих пісень, маємо пам'ятати рідну хату, пожовклі спориші на пристані душі і калину та вишню, які обливаються білим цвітом весною, «і спішити ледь світ на мамині причали, в хату, що чекає в тишині» мама запашними пирогами, своєю ласкою й теплом, а батько – порадами та словом. А ще – рушником на полотні.

(Виразне читання поезії «Рушник на полотні»)

З якими символами зустрічаєтеся ви в цій поезії (барвінок, калина, рушник).

Як ви вважаєте, чому саме до цих символів звертається автор?

Які почуття викликає у вас ця поезія та з якими перегукується.

Справді, подих рідної землі, який «узорить» матуся на рушнику: ружу до ружі, стебельця тонкі барвінку, лелека, який зліта в мандри і спішить по світу, заплави тихого Псла, – все це і є любов, любов до отчої землі, до України.

Мабуть, немає такого пересічного гадячанина, який би не знав поезії «Батькова криниця», яка давно вже стала піснею.

(Учні виконують цю пісню.)

V. Закріплення матеріалу.

А зараз перевіримо, як ви знаєте поезії О.Недовіса.

1. Гра «Словограй».

За поданими словами визначити назву твору.

Зорі-зірниці, ключ журавлів, пахощі м'яти («Вистигли з ночі зорі-зірниці») с.16

Зорі, крила лелечі, пізня сльоза («Зорі не гаснуть, зорі живуть») с.15

Кущ калини, тумани, сонна чужа земля («Ніч Роксолани») с.13

З далечі, ключі, лелечі, роси в чебреці («Лелеки») с.10

Кохання поета особливе, як і його поезія про нього. Воно щире і вірне. Такі ж і поезії.

2. Виразне читання поезій про кохання.

3. «Асоціативний кущ».

Із чим асоціюється поезія О.Недовіса?

Своєрідний підсумок уроку зробить учень.

4. Захист мініпроєкту «Поет, що зустрівся з любов'ю».

VI. Підсумок уроку. Оцінювання.

VII. Домашнє завдання.

Вивчити за бажанням одну поезію.

Написати анотацію до збірки.

ТЕМА. «МОЯ УКРАЇНА – ЧЕРВОНА КАЛИНА»

МЕТА. Ознайомити з життям і творчістю Марійки Бойко; розвивати творчі здібності, зв'язне мовлення; виховувати любов до рідної землі.

ОБЛАДНАННЯ: кросворд «Письменники Полтавщини», магнітофон, аудіозапис пісень на слова М.Бойко.

Міжпредметні зв'язки: історичне краєзнавство, музика.

Література:

1. Бойко М. Квітка папороті. Полтава: Форпіка, 2005
2. Бойко М. Промінь сонця. Полтава: Видавництво «Полтава». 2002
3. Лисенко А.В., Човнова Н.А. Дивосвіт полтавської землі (уроки літератури рідного краю). Посібник для вчителя. Полтава. 2008
4. Назаренко Р.І. Уроки літератури рідного краю. Полтава: Оріяна. 2005

Епіграф. Благословенна будь, дорого, у рідний край...

В.Шевчук

ХІД УРОКУ

I. Оргмомент

II. Актуалізація опорних знань і умінь

УЧИТЕЛЬ. «Благословенна будь, дорого, у рідний край! Де б не бродили ми на цій землі великій, чим не втішали б зір, оцей маленький куточок світу не полишає і вічно вабить, наче ясна зоря». Ці слова Валерія Шевчука я взяла епіграфом до нашого уроку. Дійсно, наш край є благословеним куточком для кожного, чия дорога у широкий світ пролягла звідси, з Полтавського краю, звідки ми черпаємо чисту джерельну воду духовності, яка дає нам силу і снагу вистояти в сучасному жорстокому світі і не зламатися.

На Полтавщині з давніх-давен склалися стійкі літературні традиції. Навряд чи знайдеться ще такий куточок України, на небокраї якого палали б такі зірки світового масштабу, як на нашій Полтавщині. Саме тут, на цій благодатній землі мужнів

мудрий філософ Григорій Сковорода, набирався життєдайної сили І.П.Котляревський, вболівав за долю народу Панас Мирний, тихим співом озивалася Олена Пчілка, метав сміх О.Ковінька, дарував свої гумористичні твори рідному народові Остап Вишня, черпав джерельної наснаги Олесь Гончар та інші.

А яка багата наша полтавська земля сьогоднішніми талантами!

Будь славна, земле дружби і любові,
Полтавський краю в розмаю краси.
В твоїх піснях, в твоїй чарівній мові
Творців великих чутно голоси.

Я. Шутько

Одним із таких невичерпних і життєдайних джерел є література Полтавщини, котра має геніальне минуле і славне сьогодні.

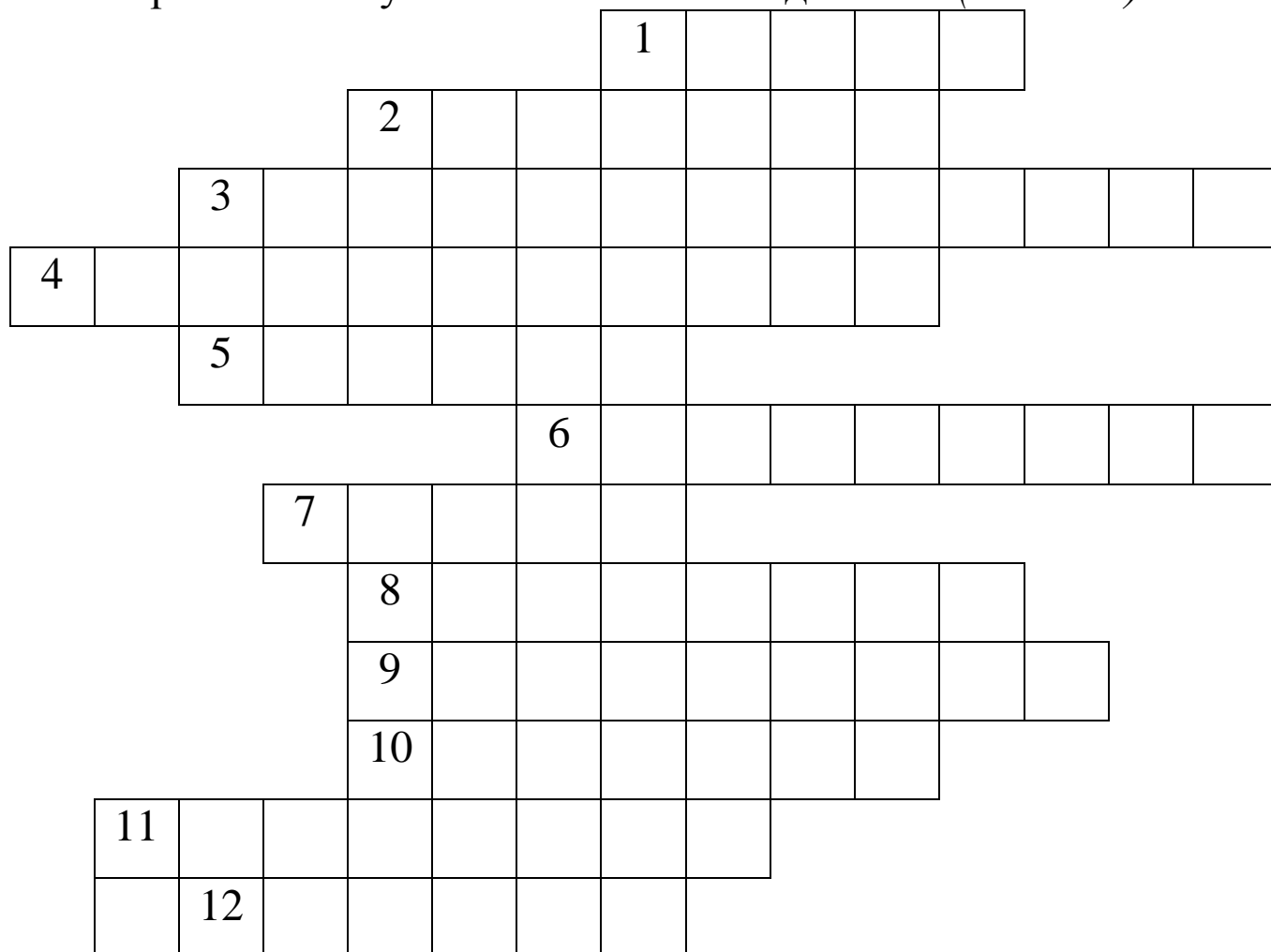
Діти, кого з письменників полтавської землі ви знаєте?
(Федір Гарін, Тарас Нікітін, Михайло Казимир Дуб, Андрій Пашко, Людмила Овдієнко, Володимир Мирний, Наталя Баклай, Володимир Тарасенко, О.Недовіс, Г.Голобородько та ін.)

Сьогодні ми відкриваємо ще одне ім'я, надзвичайно цікаве і, не зважаючи на молодість автора, широко відоме. Воно зашифроване у цьому кросворді (вертикальний рядок)

КРОСВОРД

1. Прізвище лубенського письменника, який висвітлював здебільшого історичну тему. *(Малик)*
2. Автор повісті «Блакитна дитина». *(Дімаров)*
3. Автор «Енеїди», «Наталки Полтавки». *(Котляревський)*
4. Мати Лесі Українки, прогресивна діячка. *(Олена Пчілка)*
5. Псевдонім одного із письменників, автор оповідання «Морозенко». *(Мирний)*
6. Мислитель, філософ - виходець із Полтавщини. *(Сковорода)*
7. «Честь і совість нашої епохи», автор «Тронки», «Бригантини». *(Гончар)*
8. Місто, назване в честь байкаря. *(Гребінка)*
9. Прізвище поета, уроженця с. Біївці, що на Лубенщині, автор

- дитячого твору «Цар Плаксій і Лоскотон» та ін. (*Симоненко*)
10. Прізвище поета, якому в жовтні 2005 року святкували 70-річчя, Герой України, наш земляк (*Олійник*).
11. Псевдонім дочки Олени Пчілки, видатної поетеси, з якою пов'язана Гадяччина (вона неодноразово бувала в м. Гадячі). (*Українка*)
12. Прізвище письменника, якого по праву вважають старійшиною сучасної поетичної Гадяччини (*Шанько*).

III. Оголошення теми і мети уроку.

Тема нашого уроку «Моя Україна - червона калина». Ми поринемо у творчий світ Марійки Бойко, дізнаємось про життя цієї мужньої дівчини, прослухаємо її поезії, сповнені краси, надзвичайного ліризму, любові до рідної землі. А також спробуємо з'ясувати: у чому краса цих поезій, чому вони приваблюють багатьох читачів, чому до них композитори пишуть музику?

IV. Вивчення нового матеріалу

Отже, перенесімось душею і серцем у дивний світ слова, нехай чарує нас краса слова, дивоцвіт душі цієї дівчини. Адже живе і творить вона поруч з нами – в Полтаві.

(Одна з учениць розповідає біографію)

Народилась Марійка в Полтаві 26 грудня 1976 року. Закінчила середню школу, з дитинства пише вірші. У 1992 році стала лауреатом Всеукраїнського конкурсу «Повір у себе», 1993 року стала двічі лауреатом цього ж таки конкурсу. Здавалося б, звичайна історія обдарованої дівчини, якби не те, що від самого народження шлях життя Марійки позначений стражданнями: вона хвора на ДЦП (дитячий церебральний параліч - захворювання центральної нервової системи, при якому погано працює (або не працює зовсім) опорно-руховий апарат. Сідомість при цьому залишається ясною). Закінчивши СШ №6, вступила до с/г академії. Проте, коли зрозуміла, що їй ближче гуманітарні науки, стала студенткою ПДПУ історичного факультету. Друзі допомагали дівчині весь час, писали конспекти під час лекцій. Але найбільшою опорою була і є мама. Важко Марійці, але душа її, як чиста крапелька роси; у ній відбиваються всі болі і радощі світу, сонце і хмари. Є поряд рідні - мама, батько, друзі. У вікно заглядає зоряне небо, під вітром колишеться гілочка клена – і вона щаслива. Її поезія, напоєна цілющими соками землі, випещена свіжим подихом вітру, вона здатна огорнути глибинним чаром душу.

(Учениця читає поезію «Свято для двох»)

Я не знаю, навіщо літо,
Сяє сонце над головою,
Може, хоче подарувати
Трішки щастя нам із тобою.
Вечір нам подарує зорі,
Вітер - шепіт листків зелених...
Ну а осінь - журливий дощик,
Що мелодію лле на клени.
Хай життя подарує долю,
Щоб з тобою не розлучала...

Ну а доля хай буде святом,
Щоб ніколи воно не кінчалось.

Тож, коли ми вчитуємося в прості і хвилюючі рядки віршів, то ніби чуємо голоси птахів, подих осені, шепіт весняного лісу, брязкіт козацької зброї. І все це – Україна Марійки Бойко, що зарясніла червоною калиною, заячала журавлиною журбою у рядках її поезії.

У 1993 році Марійка Бойко брала участь у конкурсі «Повір у себе». Композитор Микола Свидюк, почувши її вірші, був зачарований. І вже другий день фестивалю розпочався піснею «Моя Україна», яку виконував композитор. Пізніше її почала виконувати наша землячка, якої, на жаль, уже немає в живих, Раїса Кириченко. Вслухаймося в прекрасні рядки пісні і не менш прекрасну мелодію.

(Звучить запис пісні)

- З якими поняттями і символами асоціюється образ України у творі?

(Червона калина, пісні журавлині, тихі верби, мрійлива річка, золотавий вечір).

- Чому для поетеси «мамине кохання» та «любов землі» – це єдине ціле?

(Тому, що людина, яка любить матір, любить і Україну. Материнську любов і любов до України не розділити, тому це одне ціле.)

- Яке значення вкладає Марійка Бойко у такі рядки:

Це моя країна, тут моє коріння,

Мова моя рідна та мої батьки...

(Для Марійки Бойко країна – Україна, а в ній Полтава, де вона народилась, звідси сягає її родовід, і все бере початок від рідної мови та місця, де ти народився).

- Які художні засоби використані в творі?

(Протиставлення - «моя Україна – червона калина»; символи - калина, верби, пісня, ключі; епітети - червона калина, тихі верби, солов'їна пісня, золотавий вечір, ключі журавлині, мова рідна, мамине кохання).

- Які ще цінності може взяти людина для себе з цієї пісні?

Україна для Марійки Бойко – це перш за все, світлозора Полтава. Незмінною любов'ю для поетеси лишається рідне місто над Ворсклою, яке таїть у собі безліч легенд і переказів, веселі і сумні пісні, добру славу предків. У ньому пізнала дівчина щастя і горе, доторкнулася до потаємних глибин поезії, тому вона не втомлюється щоразу освідчуватися в коханні.

(Учень читає поезію «Полтаві»)

- Чим близький нам цей вірш?

(Цей вірш нам близький, тому що він присвячений нашому обласному центру, в якому живуть рідні багатьох із нас. У ньому зросли таланти, зірки-величини: Котляревський, Панас Мирний, В.Короленко та ін.).

- Так, прекрасне місто сьогодні. Але минуло чимало сивих віків, доки Полтава стала такою. І нехай не всі імена першотворців відомі, багато з них згубилися у плині часу, та місто живе й квітує. Отже, живе їхнє слово і праця. Про виникнення міста, про його гордість і славу – Чураївну – пише Марійка Бойко у своїй «Легенді про Полтаву»

(Учень читає поезію «Легенда про Полтаву»)

Пливла собі колись у давнину
Замріяна і тиха річка Лтава.
З'явилось згодом місто у степу
І гордо нарекли його Полтава.
Та Лтава невеличка й не стрімка,
Лиш солов'ї співали берегами.
А та Полтава й досі чарівна
Полтавками і щирими піснями.
Життя мінливе, час не зупинить,
Роки, як хмари, линуть над степом.
Але полтавську душу не змінить,
Вона, як квітка, пахне диким медом,
Вона п'янить садами навесні,
Коли облите білим все навколо.
Співає колискової мені
Осіння тиша місячного кола
Хрестами в небо лине монастир,

Віками, як садами, оповитий.
Навколо простягався світ страшний,
А ті черниці жили у молитвах.
Там недалеко хата в затінку,
З криницею була, як і годиться.
Колись у цьому самому садку
Жила собі Маруся-Чарівниця.
Та Чураївна гожа. Як весна.
Життя дало їй небуденну долю.
Пісні чарівні людям в світ несла,
І ті пісні полинули любов'ю.
За Україну та за всіх, за всіх,
В тій пісні душу виспівала щиро.
У тій душі сплелися сльози й сміх,
І та душа пішла у світ, як в вирій.
І музика, співуча й чарівна,
Така вона, Полтава кароока...
Другої ж бо такої в нас нема,
Зворушує і навіває спокій.

Ви вже знаєте, що у кожному творі є головні рядки, які ми називаємо «серцем поезії».

- Визначте головну думку поезії.
- Про яку легендарну особу згадується у вірші?
- Що ви знаєте про Марусю Чурай?
- Які пісні Марусі ви чули?
- Які твори письменників-земляків ви знаєте про Марусю Чурай?

За переказами, легендарна співачка дожила свій вік у монастирі. Про монастир говорить поетеса і в своїй «Легенді про Полтаву». Мова йдеться про Полтавський Хрестовоздвиженський монастир, заснований у 1650 р. як чоловічий. Під час облоги Полтави у 1709 р. був захоплений шведами, за радянської влади не виконував свого прямого призначення і лише 1990 р. знову відновлений. Одним словом, що не рядок - то історія.

(Завчасно підготовлений учень читає поезію «Полтавська

душа»)

Ось така вона, Марійка Бойко, залюблена в рідне місто, у природу рідного краю, зачарована його історією. Багата її творча уява. «Дивна правда» – так називається її наступний вірш.

(Вірш «Дивна правда»)

- Подумайте і скажіть, як ви розумієте слова:

Легенди - то дивна правда,
Що казкою стала з часом,
В легендах є наша слава,
В ній мрії сплелися разом.

- Пригадайте, який твір називається легендою?

(Легенда-переказ про якісь події чи людей, але оповитий казковістю, фантастикою).

- Які ви знаєте легенди?

А зараз ми почуємо ще одну поезію, пов'язану з легендами.
(Учениця читає поезію «Я мрію полинути птахом»)

Єдність поетеси з природою, з рідною землею, з усім, що становить її минуле і сучасне, прослідковується у всіх поезіях. Прекрасним дивоцвітом душі людської постає в них українська мова.

(Звучить два куплети «Рідної мови»)

- Сподобалась вам ця поезія? А чим? Як на вашу думку, в чому секрет цієї краси?

Секрет криється, насамперед, в особливостях поетичної мови, адже вона дуже образна. Кількома словами може бути сказано багато.

Ми читаємо:

В колисковій пісні, у косах трав,
В росяному листі, в спалахах заграв,
В вишитій сорочці в полі за селом
Мова моя рідна лине знов і знов.

А в вашій уяві постає ціла картина. Поетично висловити думки і почуття нам допомагають різні художні засоби, а з них зіткана поезія.

- Давайте знайдемо художні засоби в цьому вірші і з'ясуємо

їхню роль.

Її пісні – це джерело для творчості багатьох співаків, вокально-інструментальних ансамблів. Так, наприклад, ансамблю «Краяни». Також надзвичайно багато пісень виконувала наша друга полтавка Чураївна – Раїса Кириченко.

(До вашої уваги пісня «Чумаки» на слова М.Бойко у виконанні ВІА «Краяни»)

Вірші М.Бойко надихають нас на творчість, окрилюють. Можливо, і у вашій душі народжуються поетичні рядки чи просяться роздуми над творчістю поетеси. Адже серед вас також, мабуть, ростуть Марійки Бойки, Наталії Баклаї, Людмили Овдієнки. Можливо, і ви будете писати такі вірші, як Марійка Бойко. То ж спробуйте себе.

1. Робота в зошитах

Хвилинка творчого натхнення.

(Діти складають поетичні рядки)

А супроводжуватиме вашу роботу пісня «Осінь життя»

2. Читання власних поезій.

Спасибі вам. Гадаю, що свої творчі здібності ви будете розвивати, шукати свою творчу криницю. М.Бойко говорить:

Чарівна криниця не для всіх,

Чує її той, хто світ кохає.

А я думаю, що ви всі любите життя, ідей чарівний світ.

Сьогоднішній урок мені хочеться закінчити чудовим віршем нашої поетеси «Струни душі»

(Учитель читає напам'ять)

Співаючи пісні життя

І беручи високі ноти

Не поринай у небуття,

Долай бар'єри і пригоди.

Іди у всесвіти висот

І не співай фальшиве соло.

Співай, немов ти брат зірок,

Чаруючи усіх довкола.

В своїй душі знайди тепло.

І ті чарівні ніжні струни,

Які, хоч скільки літ пройшло,
Ніколи люди не забули.

Тож, хай у ваших душах знайдеться тепло для ніжних струн!

V. Підбиття підсумків уроку. Оцінювання.

VI. Д/з.

Вивчити напам'ять один із віршів М.Бойко.

2.2. Потенціал літературного краєзнавства на виховних заходах

Здійнявсь, мов журавель, у вись.

Згадай його і тихо помолись

(Сценарій літературно-музичної композиції, присвячений увічненню пам'яті Миколи Прудія, уродженця села Великі Будища Гадяцького району (колишнього) Полтавської області, випускника Великобудищанської спеціалізованої школи I-III ступенів, який першим із Гадяцького району загинув на Сході)

МЕТА: виховувати любов до України як цілісної держави, шану і повагу до воїнів АТО, пам'ять про героїв

(Вірш «І він упав...»)

*І він упав... Прикрив собою трави,
Своєю кров'ю землю напоїв.*

І він упав, упав він зі словами:

«Пробач, матусю, вижить не зумів»

Він був солдат. Але він був і сином.

Для матері надія він остання...

І журавлі летять у небі синім,

Над сином, над синочком у прощанні...

А мати там, далеко за фронтами

Чекала сина, ставши на поріг.

І прийде їй послання з журавлями,

Що він герой, що у бою поліг.

І впаде мати, з криком на порозі,

Мов привід, божевільна і бліда.

І залунає на пустій дорозі:

«Будь проклята! Будь проклята війна!»

Таких історій на землі багато.

І житимуть вони у пам'яті віки.

То ж уклонімось низько вам, солдати,

Які в боях тих мужньо полягли.

I. Серед них наші земляки: Юрій Кириєнко, Анатолій Лихвар, Руслан Пономаренко, Ігор Жадько, Сергій Ільченко Олег

Перепилятник, Сергій Павлюченко, Олександр Корнієнко та односелець і випускник нашої школи Микола Прудій.

II. Йому накувала зозуля лише 19 років. Мало, мало відміряно йому життя, проте прожив він його гідно. Саме світлій пам'яті цього юнака, присвячений мітинг з нагоди відкриття меморіальної дошки.

I. 24 роки українській державі (на час відкриття меморіальної дошки – 25.09.2015), але це лише мить, незначна частина нашого минулого. І знову життя поставило перед нами випробування: події останнього року примусили кожного українця відчувати свою причетність до країни, а також зрозуміти, що ми – єдині і Україна у нас – одна.

Біда прийшла на Україну,
Злетів у небо чорний птах.
Обійняла печаль країну,
Не сохнуть сльози на очах.

II. Мабуть, немає такої людини наразі, котра б не проймалася долею України.

Зайшла в нашу хату тривожна година.
Хай кожен збагне собі в безлічі справ:
Все мусим зробити, щоб жила Україна,
Щоб ворог підступний її не здолав.

I. Події на Сході турбують наші серця, кожен хвилюється за долю нації. На її захист піднялися кращі сини й дочки нашої України, серед яких і наші випускники:

- II.** Устименко Віталій Сергійович
- I.** Єфіменко Віталій Володимирович
- II.** Золотоверх Ігор Миколайович
- I.** Білоха Анатолій Миколайович
- II.** Сватковський В'ячеслав Миколайович
- I.** Федоренко Олександр Олексійович
- II.** Кириленко Сергій Миколайович
- I.** Василенко Валерій Григорович
- II.** Гапша Іван Миколайович
- I.** Ралко Віталій Петрович
- II.** Люлін Анатолій Миколайович

I. Воєн без смертей не буває. Триклята війна забрала нашого односельця Колю Прудія.

Пішов достойно в майбуття –
Йому не буде забуття.

II. 16 серпня 2014 року страшна звістка за лічені хвилини облетіла не лише село, а й увесь Гадяцький район: під час виконання бойового завдання поблизу с. Благодатне Амвросіївського району Донецької області загинув наш юний односелець Коля Прудій.

Цей хлопець – Герой, герой України,
Віддав він життя за країну свою.

I. Запалим свічку пам'яті про тих,
Кого війна забрала в домовину.
Бог забирає кращих, може, і святих
У когось батька, у когось – і дитину.

II. Помолимось за тих, хто ради нас
Йшов крізь огонь і знищував гармати,
Когось забрала куля, когось убив фугас.
І не одна ридає зараз мати.

I. Запалим вогонь скорботи
За тих героїв, що не впали духом.
І не дали країну побороти.
Нехай же Вам земля всім буде пухом!

II. Трагедія родини Олени Юрїївни Дудки – це трагедія не лише нашого села, району, області. Це трагедія усієї держави. Тому пам'ять завжди повертатиметься до цього хлопця. До слова запрошується сільський голова Іщенко Тетяна Іванівна.

I. Україно моя! Ти не в силі цього хлопця забути!

Справді, ціною свого життя Микола пожертвував ради того, щоб було мирне небо над головою. Скорбота ця – вияв вічної пам'яті полеглому.

II. Любив, як матір, Україну,
За неї у борні загинув.
Злетів, мов журавель, у вись,
Згадай його й за нього помолись.

I. Схилимо голови перед світлою пам'яттю загиблих у зоні АТО. І будемо з честю шанувати, з повагою ставитись до тих, хто пройшов через горнище Сходу, виконав свій конституційний обов'язок і зараз серед нас.

II. Мамо, я не вернусь,

Тут такі гарні люди,
В моїх роздертих грудях
Час зупиняє плин.
Знаєш, ця смерть комусь
Правди уроком буде.

Мамо, так вірив в чудо твій непокірний син...

I. На нашому зібранні присутня мати нашого героя – Олена Юрїївна Дудка, яка вчила свого сина долати буревії життя, бути чесним і мужнім.

Учениця.

Вийшла в степ широкий мати посивіла,
Виплакала очі від журби вона.
Біля квітів маку стала, зацімила –
І згадалась знову матері війна...
І почула голос сина над житами
То зітхала мати, то вогонь палав
Я прийду до тебе, я вернуся, мамо,
Я своєю смертю смерті потоптав.

(Вручення квітів Дудці О.Ю.)

I. По-різному горять свічки життя.

Одні лиш мерехтять, інші палають.

А ще в житті й таке буває:

Лиш загорівшись, свічечка згасає,

Не полишаючи й сліда.

По-різному горять свічки життя.

(Учні запалюють свічки, учитель історії - лампадку)

II. То ж Миколина свічка життя горітиме для односельчан вічно, а душа – героїчним жовто-блакитним полум'ям.

I. Схилимо голови низько перед пам'яттю і подвигом усіх синів України – героїв антитерористичної операції, серед яких і наш Микола Прудій, якого Указом Президента України №270/2015

від 15 травня 2015 року, «за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі», нагороджено орденом «За мужність III ступеня» (посмертно).

II. Як шкода тих, кого забрали небеса,
Кого війна в безсмертні списки записала.
Хай згасла свічка, але пам'ять не згаса.
Вони життя від смерті захистили.

I. Вшануймо героїв, які віддали своє життя за самостійність і незалежність України хвилиною мовчання.

(Звучить метроном.)

Учениця.

По-різному проходили свій шлях.
Хтось був вже батьком, хтось чекав дитину.
Лише війна міцний залізний цвях,
Так несподівано забила в домовину.
А скільки було в кожного ідей?
Зробити хату, виростити сина.
Щодня втрачаєм мужніх ми людей,
І у скорботі плаче Україна.
Скільки ще буде цих страшнючих днів?
Коли снаряди перестануть вже літати?
Так важко нам дивитися на вдів.
А ще болючіше – як плаче в хаті мати.
Страшенно важко, що настав той час,
Коли мою країну роздирають.
Так, ми, Герої, не забудем вас.
Тому, що в нас Герої не вмирають!
СЛАВА УКРАЇНІ

Всі. ГЕРОЯМ СЛАВА!

II. Допоки ми живі – житиме пам'ять про наших героїв, а Микола Прудій з меморіальної дошки щодня буде зустрічати і проводити поглядом учнів, а вони пам'ятатимуть, що він загинув, аби ми жили в мирній, єдиній Україні.

II. Минає рвучко рік за роком,
І неустанно дні пливуть.

У вік віків залізним кроком

Герої Сходу теж підуть.

I. І креслять їх осяйні тіні

В безсмертя славному путь –

У віках віків бійці нетлінні

Герої Сходу не помруть.

II. Герою, друже, з миром спочивай!

Хай янголи тобі співають оду.

Ти з честю захищав наш рідний край...

Й поклав життя за мир і за свободу.

I. Хай янгол обійме тебе крилом

І як дитину ніжно колисає.

Ти в душах прорости добром,

Яке горить й ніколи не згасає.

II. Гаряче серце і незламний дух

Ти наша гордість й непоправна втрата.

Тобі – геройська вічність, милий друг!

Тебе ми вічно будемо пам'ятати.

I. Моя Україно! Ти сильна й багата!

У тебе мільйони найкращих синів.

І мова твоя солов'їна й крилата,

Ще світу покаже величний мотив.

II. Моя Україно, народ мій коханий,

Брати українці, мої земляки!

Здоров'я і щастя вам рідні країни,

Добробуту, миру на довгі роки.

I. Дякуємо, що були сьогодні з нами.

Література та використані джерела

1. Бондар Н., Береговий Ю., Цвігуненко О. Полтавщина провела своїх синів, які повернулися додому на вічний спочинок. *Події*. 2014. №35-36 (96-97)
2. Глік А. Гадяччина попрощалася із загиблим в АТО бійцем. *Гадяцький вісник*. 2014. №33(11774)
3. Крищенко В. Прийшла в нашу хату тривожна година. *Літературна Україна*. 2014. 4 лютого.

4. Павлюченко С. Герої України не вмирають: вірші. Гадяч: видавництво «Гадяч», 2015. – С.36
5. Радченко О. Свічки життя. *Колосок*. 2011. №3
6. <http://vk.com/virshiato> - вірші АТО
7. http://www.yrok.net.ua/load/virshi_do_svjat/virshi_pro_vijnu_gerojiv_ato/207- вірші про війну, героїв АТО
8. <http://ogo.ua/articles/view/2014-11-22/56925.html> - вірші про Героїв Майдану, українських військових та їх родини

І на цих рушниках – Україна моя

(Сценарій екскурсії)

МЕТА: виховувати почуття любові до України, рідного краю, духовних оберегів та символів України.

Учитель читає вірш «Ти чуєш, як шумить Дніпро?»

Ти чуєш, як шумить Дніпро,
Як лине пісня журавлина?
То – все на щастя, на добро,
То – наша, сину, Україна.

Не згасла праведна зоря,
Не впала правда на коліна.
У кожній думі Кобзаря
Живе, мій сину, Україна.

І слава Хортиці гучна,
І Берестечко кров невинна –
То все вона, то все одна,
То – наша, сину, Україна.

Щербили у боях шаблі
І воскресали на руїнах.
По всій землі святій землі
Гриміла, сину, Україна.

Тут все твоє: степи, гаї,
У небі пісня журавлина.
Нехай повік в твоїй душі
Не згасне, сину, Україна.

Справді, Україна – в усьому: у піснях, у поезіях, у вишитті. Дивимося на цю виставку – і бачимо Україну, позаяк на кожному рушнику щось своє, українське: калина, улюблені квіти чи птахи, колосся чи виноград.

1. Вишиті рушники – один із найулюбленіших, найпоширеніших, найдавніших різновидів народної творчості у нашому селі. Витвори ці – це піднесений світ краси і фантазії, поетичного осмислення природи, схвильована розповідь про думки та почуття людини, світ натхненних образів, що сягають своїм корінням далекого минулого.
2. Рушник – це предмет неодноразового учнівського дослідження у МАН, в обласній туристсько-краєзнавчій експедиції учнівської молоді «Пізнай свою країну» та в обласних науково-практичних конференціях Полтавщина – земля моя свята».
3. Вперше у школі рушник як предмет дослідження був у науковій розвідці Кисіля В.О., нині нашого учителя англійської мови та класного керівника, який змалечку любив вишивати, перейняв, здавалося б, не хлоп'яче захоплення, від бабусі та мами.
4. Ставши переможцем районного та обласного конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, він був лауреатом Всеукраїнського конкурсу МАН. Із персональною виставкою нашого класного керівника ви можете познайомитися.

А ще до вашої уваги – виставка нашої вчительки початкових класів Семенюти Валентини Микитівни, для якої вишивання не лише улюблена справа, а це просто віддушину, це насолода, це моральне задоволення. Учасник Всеукраїнської науково-практичної конференції «Мистецтво української вишивки – життєдайне джерело творчості, присвячене пам'яті Героя України, Заслуженого майстра народної творчості України Віри Сергіївни Роїк» (вересень 2014 р.). Лауреат Всеукраїнської культурно-мистецької акції «Україна – разом!» (грудень 2014-січень 2015 рр.)

5. Виставка потопає у різнобарв'ї рушників. Як нам вдалося з'ясувати від старожилів, рушники поділилися за призначенням:

- утирачі, якими витирали лице та руки;
- витирачі, якими витирали посуд;
- рушники, якими накривали діжу з тістом;
- рушники, якими прикрашали оселю тощо.

6. Ці рушники в свою чергу поділялися на рушники, які прикрашали образи, і вішалися на покуті. Пізніше їх замінили покутники (розповіді супроводжуються демонструванням).

7. Серед рушників, що прикрашали оселю, вирізнялися буденні, святкові та постові або «пісні», які вішалися під час посту. І вже сама гама його свідчила про це, вони вишивалися синіми, фіолетовими чи іншими кольорами, і ні в якому випадку не червоними і рожевими.

8. Весільним рушникам приділялася велика увага. Вони стали об'єктом мого дослідження:

- це рушники, а пізніше – доріжки, на які ставали молодята;
- рушник, яким прикрашався коровай;
- рушник – атрибут обряду вінчання;
- рушники, так звані «парні», тобто вони мали бути однаковими, і в них молоді несли хліб.

9. Техніки вишивання рушника у нашому селі різні, проте найпоширеніше вишивання хрестиком, гладдю, настилюванням, занизуванням, гачком, вирізуванням, бачимо лише окремий елемент. Рідше зустрічалися ткані рушники.

10. Гадаємо, що нам вдалося коротко, адже про рушники можна говорити дуже багато, ознайомити вас із нашою виставкою «І на тих рушникам – Україна моя...» і в котре переконатися в тім, що рушник оберіг, пам'ять, минуле і сучасне України.

11. На полотні співають солов'ї
 І красуються кетяги калини,
 Зелений хміль в'юниться по гіллі,
 Зоріють в колосках волошки сині.

12. Шануйте, друзі, рушники
 Квітчайте ними свою хату –
 То обереги від біди.
 Шануйте те, що дала мати.

13. Це все – моя земля, моя Вкраїна.
 Це рук моєї матері тепло.
 І цей рушник, яким дочку і сина
 Благословляє мати на добро.

Учитель.

Вишита калина оберігає сина,
 Птиця на калині сум-журбу склює.
 Моя Україна, моя солов'їна!

Хай не перев'яне вишиття твоє.

Виставки рушників різних років

ДОЛЯ ВИБРАЛА ДОЛЮ (екскурсія біля куточка Олексія Долі)

Українська земля багата особистостями, що прославили її на весь світ. Пишаємось тим, що рідна Полтавщина – один із регіонів, який подарував зірок світової величини. Серед них і наші земляки гадячани: Олена Пчілка, Михайло Драгоманов, Петро Одарченко, Михайло Жовтобрюх тощо, зокрема наш сучасник – Олексій Леонтійович Доля – етнограф, волонтер, краєзнавець, фольклорист.

Життя та діяльність Олексія Леонтійовича має національно-патріотичне спрямування. Його життєва позиція і любов до Батьківщини – зразок для суцільних і прийдешніх поколінь.

Тому ставимо за мету – привернути увагу сучасників до різноманітного спадку О.Долі. Хочемо на прикладі життєвого шляху крайнина-сусіда показати патріотизм справжнього громадянина, донести до громадськості думку про те, що саме з таких особистостей складається наша нація.

Ми здійснюємо спробу звести в єдине ціле на крайовій основі (періодику, життєві та творчі віхи, про які ми довідалися від рідних, однокласників, односельчан тощо) про цю особистість. Цей факт і визначає наукову новизну нашої розвідки, яка лягла в основу нашої екскурсії.

Ми раді з того, що цими матеріалами послуговувалися під час зустрічі з відомою тележурналісткою Наталкою Фіцич, яка перебувала на гостинах у нашій школі, та при проведенні загальношкільної радіохвилини скорботи «Над усе любив він Україну».

Власне розповідь екскурсоводів

1. І це, справді, так. 4 грудня 2017 року весь район облетіла сумна звістка: на 53-му році життя перестало битися серце видатного земляка Олексія Леонтійовича Долі, українського етнографа, фольклориста, заслуженого працівника культури України, котрий народився в селі Плішивець, яке сусідить з рідними Великими Будищами, що на Гадяччині. Саме тут, 17 січня 1964 року, на світ з'явився хлопчик, якого батьки нарекли Олексієм, а доля

- напророкувала йому бути відомим на всю Україну.
2. Як згадує рідна сестра Галина Леонтіївна Момот, до 1 класу Плішивецької, на той час, восьмирічної школи, вступив у 1971 році. Навчався на «4» і «5». Ніколи батьки не змушували його сидіти над уроками. Він це робив із задоволенням. Повну середню освіту здобув у Книшівській середній школі. Був, як і всі діти, проте, не як усі, любив «старовину» [6. 3].
 3. Він часто «здивлявся то на рушники, то на вишиванки, то на платки (*лексику респондентів зберігаємо*) та дружив із дівчатами більше, ніж з нами», – долучається до розмови його однокласник-однофамілець Олексій Доля [6.2]
 4. Олексій Леонтійович під час розмови з друзями, знайомими неодноразово повторював: «Як ото поліз на горище, потім все життя по них лазив». Про це говорить і моя улюблена журналістка Наталка Фіцич. Вона стверджує: «Доля вибрала Долю». А було це так: якимсь етнограф Світлана Олексіївна Щербань приїхала в село О. Долі шукати експонати для Музею народної архітектури та побуту України, що в Пирогові. Їй підказали хату. Там вона й зустріла підлітка Олексія. Йому сказали зняти з горища прядку.
 1. Усе життя був ревним прихильником народних звичаїв, обрядів, традицій. Чи на службі в армії, до якої покликали у 1982 році, чи під час навчання на філологічному факультеті Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, що його закінчив у 1989 році, чи під час своєї трудової діяльності, яку розпочав на посаді сезонного наглядача садиби в експозиції «Поділля» в Державному музеї народної архітектури та побуту України. І не соромився цього, хоч інколи з нього підсміхалися хлопці, та й не тільки. Говорив українською мовою, за що відчував насмішки, кепкування, а інколи й отримував стусанів від своїх однослуживців.
 2. З 1997 по 2008 рік працював на постійній роботі в Музеї

архітектури та побуту, що в селищі Пирогово. За двадцятилітню життєву дорогу пройшов шлях від молодшого співробітника-ентузіаста до одного з найвідоміших фахівців із народного мистецтва в Україні.

3. Він опублікував низку науково-популярних статей, приурочених різним аспектам музейної справи та розвитку етнографічної науки в Україні. Зібрав тисячі етнографічних експонатів. Автор проекту «Українська традиційна іграшка та лялька», що протягом десяти років презентувався в Києві, Вінниці, Луганську тощо. Прикметно, що виставки українських іграшок робив виключно на ентузіазмі. Його підтримували однодумці та повсякчас поповнювали різноманіття дитячих забавок, що зберігаються в Музеї іграшок (м. Київ).

4. У 2016 році із Лесею Воронюк зняли фільм про вишиванки як український оберіг – «Спадок нації», а у співпраці з Наталкою Фіцич видали книгу про стародавні обряди «Культ предків. Нетуристичні звичаї України», яку презентувала учням нашої школи, випустили документальний 34-серійний фільм, презентація якого відбулась у Львові, на жаль, уже без нього.

1. О. Доля брав участь у різних етнографічних експедиціях регіонами України. Роками їздив Чорнобильською зоною з Ліною Костенко. «Я кожен рік туди їздив, навіть уже тоді, коли не було експедицій. Там лишилися найсильніші», – розповідав Олексій своїм рідним, зокрема сестрі Марії Федорівні Микитенко.

2. З 1987 до 2008 року працював на посаді молодшого, старшого та провідного наукового співпрацівника-етнографа, згодом – заступника директора з науково-організаційної роботи в Музеї народної архітектури та побуту України.

3. Надзвичайно любив фольклор. Дуже важливим є той факт, що Олексій Леонтійович намагався представити народну спадщину з допомогою сучасних засобів. Найкращий приклад цього – компакт-диск «Колискові» (березень 2006 р.), де зібрані традиційні співи різних куточків України.

4. Він брав участь в організації етнофестивалів «Чевона рута», «Країна мрій», «Свірж», ярмарків майстрів. Був ініціатором та головним організатором різноманітних тематичних заходів у музеї народної архітектури і побуту, на які збиралися майстри з усієї України, поміж них і земляки. Як пригадує Любов Григорівна Бистренко (на той час вона працювала директором Плішивецького СБК і керувала ансамблем, який мав Статус народного), у 2006 році брали участь у фестивалі народної творчості в Пирогово. Олекса з великою повагою поставився до односельців. Організував екскурсію не лише територією Музею, а й різними виставками.

1. За значний особистий внесок у збереження та популяризацію історико-культурної спадщини в Україні, розвиток музейної справи й високий професіоналізм Указом Президента України від 17 травня 2006 року йому присвоєно почесне звання заслуженого працівника культури України.

2. Протягом 2008-2010 років був членом колегії Міністерства культури та туризму з питань народної культури. З 1 вересня 2007 року – провідний спеціаліст-етнограф у Центрі фольклору та етнографії Інституту філології Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Січень 2011 року – директор Центру фольклору й етнографії та доцент кафедри фольклористики Інституту філології.

3. «В останні роки активно займався волонтерством, допомагав пораненим бійцям. А про себе не подбав. Що хворий, виявив випадково й занадто пізно...», – написала на Фейсбук-сторінці моя улюблена телеведуча, журналістка Наталка Фіцич. «Моя найтяжча робота – воювати із атовцями, які не хочуть лікуватися», – говорив Олекса Доля. Він не лише за руку приводив ветеранів війни до лікаря, але й допомагав із ліками. При цьому ледь не все життя прожив у малесенькій кімнатці заводу «Радар» у Києві.

4. За кілька днів до смерті став одним із лауреатів волонтерської премії 2017 року «Євромайдан-SOS», проте на церемонії вже бути не зміг. Нагороду йому вручала співачка, волонтерка Анжеліка Рудницька. «Важко хворий, він до

останнього комусь допомагав, підтримував і при цьому не дозволяв досі допомагати йому. Олекса вкрай слабкий, він не виходить із дому і навряд чи потрібні йому нагороди. Але це потрібно нам», – писала вона на Facebook.

1. Поховали Олексу Долю за чернечим чином (17 листопада прийняв чернецтво з іменем Нестор) на чернечому кладовищі у селі Мощин. Та душа його завжди буде тут, на малій батьківщині.

2. Він не був багатою людиною в тому сенсі, як розуміє багатство наш прагматичний світ. Але його серце віщувало й вмщувало багатства справжні: над усе любив він Україну. І сам став органічною частиною українського світу, своєї нації. Будьмо вдячні йому за все, що своєю різногранною діяльністю стільки зробив для становлення української держави.

Список використаних джерел

1. Вовк І., Цвігуненко О. Видатний вчений і янгол-охоронець для бійців помер від невиліковної хвороби. *Події та коментарі*. 2017. 8 грудня
2. «Моя найтяжча робота – воювати з атовцями, які не хочуть лікуватися». *Гадяцький вісник*. 2017. 8 грудня
3. Пам'яті видатного земляка. *БазарМедіа*. 2017. 14 грудня
4. Помер наш славний земляк. *Панорама Полтавщини*. 2017. 14 грудня
5. Топала В. Перед смертю Олексій Доля став ченцем. *По - українськи*. 2017. 8 грудня

Екскурсія біля
куточка етнографа,
фольклориста
О.Долі

2.3. Літературне краєзнавство – підґрунтя науково-дослідницьких робіт

МИКОЛА ДМИТРІЄВ І ПАНАС МИРНИЙ: СПІВПРАЦЯ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ҐРУНТІ (2018)

Початок ХХ століття характеризується значним піднесенням українського національно-визвольного руху. Його пожвавлення спостережено й на Полтавщині: тут діяла Громада, на повну силу працював гурток прогресивної інтелігенції. Саме в Полтаві відбулася визначна подія в житті всієї України – відкриття в 1903 році пам'ятника зачинателю нової української літератури, автору безсмертної «Енеїди» Іванові Петровичу Котляревському (1769–1838). Це був перший монумент на честь українського письменника і громадського діяча. У 1905 році полтавці започаткували щотижневик «Рідний край», який став первістком легальної національної преси в Україні. У перші десятиліття ХІХ ст. у полтавському краї відкрито вшановували пам'ять Тараса Шевченка тощо.

Актуальність теми дослідження. Центром національно-культурницького життя Полтави означеного періоду, на нашу думку, були Панас Якович Рудченко (Панас Мирний, 1849 – 1920) і Микола Андрійович Дмитрієв (Харків, 1867 – 1908). Один із «найбільших українських письменників доби реалізму» (Леонід Ушкалов) Панас Мирний та «український Цицерон» (Іван Карпенко-Карий) Микола Дмитрієв явили собою тип інтелігента, «опозиційно налаштованого до російського царату» (Володимир Погребенник), а ще вони оновили відоме віддавна явище побратимства. Словник так тлумачить це слово:

«Побратим. 1. Той, хто вступив у побратимство з ким-небудь; названий брат // Близький друг, товариш. 2. Товариш по боротьбі, битві, боях // Соратник по якій-небудь діяльності, сподвижник» [15, с. 624]. Виходячи з цього, твердимо: Мирний і Дмитрієв – товариші по боротьбі, боротьбі за національний розвій українців, за їхню національну свідомість; вони –

сподвижники національної справи та національної ідеї. Різниця у віці не стала перешкодою для близької дружби.

Розкрити діяльність полтавських побратимів на ниві національного розвитку *актуально* з огляду на

- краєзнавчий аспект проблеми,
- сучасний інтерес до ближчої української історії;
- недостатність вивчення цього питання.

Біографія і набуток Панаса Мирного вже віддавна ставали об'єктом різнопланових досліджень [4; 10; 14: 20], тобто про митця написано дуже багато, «однак це не означає, що життєвий і творчий шлях цього видатного майстра художнього слова достеменно відомий нам. Навпаки, ми тільки-но наближаємося до величної постаті П. Рудченка <...>» [18, с. 7]. Кожна нова розвідка розкриває повніше цю непересічну постать.

Микола Дмитрієв рідше потрапляв у поле зору науковців. На сьогодні маємо низку статей, автори яких акцентують увагу лише на окремих моментах його біографії, говорять про Миколу Андрійовича як «селянського» адвоката, активного учасника національно-культурницького руху, організатора багатьох українськи спрямованих урочистостей, зібрань, вечорів, як земляка-полтавця [16; 11; 21]. З-поміж таких досліджень виокремлюємо статтю Валентини Шемчук [21], авторка якої зуміла поєднати об'єктивні та суб'єктивні підходи до об'єкту свого вислідку.

Проте розгляд життя і діяльності Мирного та Дмитрієва в зіставному аспекті ще не став предметом наукових зацікавлень; його проводимо вперше. Саме це й визначає **наукову новизну** нашої роботи. Для такого зіставного розгляду є всі передумови, адже події, факти з долі відомих краян мають не одну точку перетину, дозволяють помітити та вивчити спільне й окреме, загальне й конкретне.

Мета дослідження – простежити збіги між життям, громадською діяльністю та національною й культурницькою працею Панаса Яковича Рудченка (Панаса Мирного) та Миколи Андрійовича Дмитрієва.

Завдання:

- опрацювати наукові, публіцистичні та художні джерела з теми;
- запропонувати біографію Мирного і Дмитрієва в зіставному плані, акцентувавши увагу на їхній національно-культурницькій діяльності та на виданні часопису «Рідний край»;
- простежити мовознавчі погляди наших земляків – ще одну «точку перетину» суспільних інтересів побратимів.

Об’єкт дослідження – життя, творчість та національно-культурницька діяльність Панаса Яковича Рудченка (Панаса Мирного) і Миколи Андрійовича Дмитрієва.

Предмет дослідження – побратимство українських інтелігентів на межі ХІХ – ХХ століття.

У роботі застосовано пошуковий, описовий, біографічний, культурно-історичний **методи** дослідження.

Практичне значення розвідки: її результати стануть у нагоді учителям і учням загальноосвітніх навчальних закладів при вивченні літератури рідного краю, історії України; вони слугуватимуть основою для дописів у районну та обласну пресу.

Структура нашої роботи: вступ, два розділи, список використаних джерел, що нараховує 23 позиції, та додатки.

РОЗДІЛ 1

ЖИЛИ І ПРАЦЮВАЛИ ДЛЯ УКРАЇНИ: ПАНАС МИРНИЙ ТА МИКОЛА ДМИТРІЄВ

Панас Мирний і Микола Дмитрієв – універсальні діячі останньої чверті ХІХ – початку ХХ століття. Універсальні, бо ставали «до всякого жатва» (Іван Нечуй-Левицький) на національній ниві. Вони – активні учасники національно-визвольного руху зламу століть, організатори культурницьких імпрез, пов’язаних із пошануванням пам’яті визначних українців (Іван Котляревський, Тарас Шевченко), публіцисти, мовознавці, редактори тощо. Усе це та багато іншого Панас Якович і Микола Андрійович робили суголосно, бо мали однаковий погляд на українське питання, національну ідею, бо

їм обом боліла недоля українського люду, якому покликана віддати борг/допомогти демократична інтелігенція, бо – побратими, тобто соратники, сподвижники, однодумці.

Обидва чиновники, які ретельно виконували накладені службою обов'язки, але мали чулу душу й добре серце; обидва народолобці, справжні українці, освічені, чесні, працьовиті.

З 1894 року і до 1908 року – трагічної смерті Миколи Андрійовича – Панас Якович підтримував починання побратима, а той прислухався до порад старшого товариша, доповнював їх власним баченням проблеми. Миколу Дмитрієва в зв'язку з різноманітними громадсько-культурницькими, національними та видавничими, рідше приватними справами Панас Мирний згадує у 22 листах, адресати яких – письменник Яків Жарко [7, с. 450, 454-455, 459, 479, 514], український етнограф і статистик Віктор Василенко [7, с. 452], дружина Олександра Шейдеман-Рудченко [7, с. 458], літературний критик, мистецтвознавець, етнограф Василь Горленко [7, с. 508], літератор, педагог, фольклорист Григорій Маркевич [7, с. 525-526, 527, 539] й інші. Панас Якович назвав Дмитрієва людиною «з чутким серцем та широко розвиненими громадянськими завданнями <...>» [9, с. 291]; він щиро, самовіддано переймався питанням вшанування його пам'яті [9, с. 291-292].

1.1. До біографії великих полтавців

Між Панасом Мирним і Миколою Дмитрієвим різниця у 18 років: перший народився 13 травня 1849 р., другий – 10 квітня 1867 р. Місце народження письменника – Миргород, адвоката – Харків. Панас Якович офіційно закінчив лише повітове училище (Гадяч, 1862 рік), Микола Андрійович навчався в гімназії (Харків, 1880), університеті (Харків, 1887–1892 роки), де здобув правничу освіту.

І полтавець, і харків'янин стали чиновниками, лише з тією різницею, що Панас Якович зробив блискучу кар'єру як державний скарбник (чиновницька служба Мирного тривала аж до самісінької смерті – 57 років), а Микола Андрійович – як адвокат (його практика правника-захисника охопила лише 15

років). Панас Рудченко розпочинав свій трудовий шлях «канцелярським служителем» у Гадяцькому повітовому суді, потім служив у Прилуцькому, Миргородському повітових скарбництвах, пізніше був переведений бухгалтером до Полтавського губернського, а вже згодом – до казенної палати (нині – це приміщення Полтавської міської ради).

Микола Дмитрієв як випускник правничого факультету працював за фахом, спочатку – «у цукрових магнатів Харитоненків у Сумському повіті Харківської губернії» [22, с. 75], а з 1894 року – адвокатом та присяжним повіреним у суді Полтави.

До своїх службових обов'язків побратими ставилися відповідально, вимогливо, опанували високим рівнем і точністю у веденні справ; при цьому вони залишалися людьми, що не тільки знають ціну собі, а й цінують гідність інших. «Усі службовці відчували себе під захистом досвіду й сумлінності Панаса Яковича, бо що ним перевірено – то вже комар носа не підточить» [1, с. 200]. Селяни називали Дмитрієва «своїм адвокатом». Відомий судовий процес, у якому брав участь Микола Андрійович, – справа братів Скитських, котрих звинувачували у вбивстві секретаря Полтавської Духовної консисторії Комарова. Адвокат чимало зусиль доклав до організації захисту братів, їздив до Москви, Петербурга, запрошував відомих адвокатів. «Цей судовий процес тривав 3 роки – з 1899 по 1901 рр., брати Скитські були виправдані» [10, с. 115].

До Мирного та Дмитрієва з різних питань зверталось багато відвідувачів. І вони готові були допомогти кожному, уважно вислуховували їх, говорили щиро, просто, доброзичливо, терпляче пояснювали. Такої ж поваги зазнавали й у відповідь.

Товариші мали ґрунтовні знання, вміли мислити оригінально, глибоко; це сприяло не лише їхнім досягненням по службі, а й склало підмурівок для громадянської діяльності. Доля вирішила так, що свою активність на національно-культурницькій ниві вони виявили сповна, перебравшись до

Полтави: у 1871 році – Мирний, у 1894 – Дмитрієв. Тут, у губернському центрі, Панас Якович та Микола Андрійович стали помітними українськими громадськими діячами, душею передової інтелігенції і української громади.

На нашу думку, важливим і водночас красномовним є той факт, що Мирний та Дмитрієв мали спільних знайомих, друзів, які теж – учасники національно-культурницького руху. З-поміж них передовсім згадуємо Олександра Олександровича Русова (1847 – 1915) – відомого діяча старої «Громади», земського статистика (статистики та їхня професійна діяльність потребують окремої серйозної розмови, адже саме вони простежили національний склад тодішньої України, виокремили кількісно носіїв української мови тощо), етнографа, фольклориста.

Свого часу Григорій Коваленко цілком слушно наголошував на тому, що Мирного «виховали роки шестидесяті, але небезпосереднє (бо тоді ще Панас був малий), а при допомозі старшого брата Івана» [Коваленко, с. 8]. Через багато-багато літ, згадуючи про духовні пориви братової юності, які віддзеркалювали саму суть українського «народолюбства» 1860-х років, Панас Мирний напише: «З прихильністю до лиха меншого брата [селянина] і жадобою допомогти йому позбутися лиха тоді ото піднялося і народолюбство, а на основі його і національні питання... Козача кров батьків, змішана з гарячою грецькою кров'ю, прудко бігала по жилах і примушувала битися молоде серце любовою до свого краю, до свого знедоленого народу, а чудовні казки та голосні пісні, що пестили змалу його дитинячу душу, нахилили його до рідної мови. ... він кидався на все, що краще виявляло життя народне: йому любі були його звичаї і обичаї, його мова, одежа, усі нащадки його творчого духу: поговірки, казки, пісні. Усе те він визбирував та записував, а творчий дух, що лежав у його душі, підбурював і самому до того пристати, і свого чого-небудь додати до отих нащадків народного творчого духу» [7, с. 287]. Ми переконані, що М. Дмитрієв теж вихованець років «шестидесятих», і так само,

як і Мирний, опосередковано: він зазнав впливу шістдесятника О. Русова, спорідненого у своїх діяннях із Іваном Біликом, ще в гімназійні роки (з 1889 р. до 1894 р. Олександр Олександрович працював статистом при міській управі у Харкові, а Микола Дмитрієв навчався у тому ж місті в гімназії). Власне, Русов-«шістдесятник» виформував його світоглядні орієнтири.

Із 1899 до 1902 року О. Русов працював у Полтаві. За спогадами його дружини Софії Русової, «Полтава тих років жила досить інтенсивним культурним життям. Зорганізовано історично-етнографічний музей, улаштовано “Гоголівський дім”, з читальнею й книгарнею. В усі ці організації статистики вносили багато українського, і все культурне життя Полтави почало закрашуватися українською ідеєю... З проведенням залізниці, що сполучила Київ з Харковом, почало наїздити до Полтави більше молоді, що приносили нові політичні течії» [Цит. за: 23, с. 103]. Мирний, і Дмитрієв цінували Русова, а той був прихильним до побратимів.

Спільні знайомі це й Г. Коваленко, Г. Маркович, О. Сластіон та ін.

Дмитрієв і Мирний організовували для полтавців виступи відомих діячів, зокрема хору Миколи Лисенка, гастролі театральних труп Марка Кропивницького, Миколи Садовського. За твердженням В. Шевчук, для Полтави «нове століття починалося вже й тим, що тут уперше в історії відкрито вшановувалася пам'ять Тараса Шевченка» [23, с. 103]. Добродійний шевченківський вечір у 1901 році влаштував Полтавський музично-драматичний гурток. У другій частині концерту Панас Мирний читав поезію Т. Шевченка «І світає, і смеркає...». Це було «виявом неабиякої мужності» (В. Шемчук). Дмитрієв теж брав участь у вшануванні пам'яті великого Кобзаря. Його син Юрій згадував: «В Шевченківський день в домі батька було багато людей, і бюст Шевченка, який стояв у кутку на великій підставці, переселявся на сцену театру, де його прикрашали плахтами і квітами, і там красувався до кінця свята» [Цит. за: 13, с. 218].

«Побратими» – дієві учасники організації збору коштів на пам'ятник Іванові Котляревському; вони входили до комітету з організації та проведення свята, приуроченого відкриттю пам'ятника в Полтаві в 1903 р. Під час святкування 27 – 30 серпня 1903 р. в домі Дмитрієва мешкали Олена Пчілка з Лесею Українкою, Микола Лисенко з дочкою Галиною. Безумовно, що тоді ж у М. Дмитрієва «бували Михайло Старицький з донькою Марією, Микола Міхновський, Михайло Коцюбинський, Іван Стешенко та багато інших видатних українських діячів, письменників, музикантів» [10, с. 116]. На садибі Панаса Мирного на другий день урочистостей теж зібрався цвіт української культури.

Отже, і Панас Мирний, і Микола Дмитрієв – діячі українського національного відродження останньої чверті ХІХ – початку ХХ століття.

1.2. Роль Панаса Мирного та Миколи Дмитрієва у виданні журналу «Рідний край»

Панас Мирний та Микола Дмитрієв – активні учасники розбудови національної періодики. Полтава стала містом, де побачило світ перше легальне українське демократичне періодичне видання – журнал «Рідний край», чимало зусиль для появи якого доклали й побратими. Офіційно вони обіймали такі посади: Мирний – співредактор відділу красного письменства, Дмитрієв – відповідальний редактор.

У зв'язку з «Рідним краєм» зауважимо, що новим етапом в історії української преси деякі історики вважають 24 листопада 1905 року, коли царський уряд затвердив «Временные правила о печати», де вже не згадували про обмеження українських видань. У Києві, Полтаві, Харкові, Одесі, Катеринославі та інших великих містах України стали з'являтися українські газети й журнали. Та на практиці виявилось, що нові правила про друк тільки формально проголошували свободу слова; насправді будь-який номер українського періодичного видання міг бути конфіскований за вказівкою місцевої адміністрації, якщо та бачила на сторінках друкованого органу ту чи ту «крамолу». Бо, як наголошує дослідник, «попередня цензура не

була скасована і це давало можливість царському урядові перешкоджати появі нових друкованих органів, особливо таких, що могли мати небажаний напрям» [13, с. 34-45].

Уже в перших числах «Рідний край» накреслив чітку лінію на автономію України, віддзеркалюючи таким чином програму Української демократичної партії, політичною метою якої було домагання автономії України в складі Росії. Побратими обстоювали позапартійність часопису; це, на їхню думку, сприяло б об'єктивності, неупередженості та правдивості в порушенні проблем буття українців. Справді, незважаючи на той факт, що засновниками часопису виступали представники Української демократичної партії, тижневик за своїм ідейним напрямом – безпартійний.

У центрі уваги діяльності «Рідного краю» було здійснення широкої національно-культурницької програми. Такий факт визначив характер статей, розвідок із української історії, етнографії, обговорення мовних тем, питання національної освіти, що друкувались у щотижневику.

Мирний і Дмитрієв розуміли: перший український друкований орган зобов'язаний оприлюднювати на своїх сторінках злободенні статті, які ще виразніше підкреслюватимуть його громадянську місію. Отже, Мирний і Дмитрієв були свідомі ролі й місця української публіцистики в умовах бездержавності нації.

Панас Якович у листі до Я. Жарка прохав: «Може, у Катеринограді або Маріуполі лучиться який цікавий випадок, що годилося списати його до часописі, – спишіть та засилайте... часопис повинна слідувати за щоденним життям, красне письмо се так додали, щоб закрасити часопись. Та лічилися ще й тим, що нас досі не пропускали до публіцистики, а тільки до красного письменства» [7, с. 521].

Разом із Дмитрієвим автор першого соціально-психологічного роману «друкує кілька редакційних статей, що слугували прикладом для дописувачів журналу. Статті <...> позначені гостротою і злободенністю порушуваних проблем, влучністю слова, дохідливістю і простотою викладу» [СіЧ,

с. 33].

Саме у «Рідному краї» Дмитрієв заявив про себе як «блискучого публіциста» (С. Соколова). Для прикладу наведемо кілька цитат із публіцистичних публікацій у «Рідному краї» Миколи Андрійовича: «На превеликий жаль, Україна мало чим могла допомогти цьому духовному життю і потребам тих, яких чи доля, чи недоля закинула далеко від рідного краю. Але ж тепер, коли починає жити українське слово по часописах, зв'язок тих відірваних від України – буде міцніше (із статті «До земляків»); «Український театр задля розвою національної самосвідомості має велике значення. Він ворушить кращі почуття. Ту іскру Божу національного життя, яку має в душі український народ» (із статті «Доля театру»).

25 грудня 1905 року щотижневик «Рідний край» приходить до українського читача. На його сторінках, окрім іншого, опубліковано вірш «До сучасної музи» Панаса Мирного, який ми сприймаємо як програмовий. Справді, зіставивши мету журналу, зазначену в редакційній передовиці: «Ми виходимо на широкий світ, щоб боротися за кращу долю усіх трудящих, покривджених, обідраних, щоб визволити людей наших і цілий наш милий край з неволі і недолі...» [1905. – № 1] з рядками поезії Мирного: «З слова живого скуй самопали, / Й з ними між люди іди. / Бий ними, музо, всяку неправду. / Хто б не вчинив її бий» [1905. – № 3], помічаємо безпосередній збіг на змістовому рівні. І часопис, і митець у центр своєї діяльності ставили народ, переймалися нагальними проблемами доби.

Такою же співзвучною редакційним заявам «краян» вважаємо і новелу-утопію «Сон», яка «своєрідно підсилювала тезу про необхідність реалізації політичних свобод українців, право нації на самостійний культурний розвиток» [14, с. 33]. Українці, у розумінні автора «Сну», перебували в мороці, а морок – «то ворог світовий. Серед нього заводилась тільки нечисть усяка, що пакостила їй землю родючу, і людей, пригнічених темнотою. Землю вистилали глухі бур'яни та жаб'ячі печериці, а в людських душах звивали кубла темного царства сили: лиха задрість, глуха віра та безнадійність

довічна» [8, с. 335].

Працюючи в редакції першого легального журналу, Мирний і Дмитрієв боролися проти будь-якого мороку, найперше – проти національної неволі.

Отже, часопис «Рідний край» відіграв велику роль у розвитку національної свідомості українського народу, порушуючи на своїх сторінках важливі національно-культурні проблеми з життя населення. Різноманітними публікаціями періодичне видання пробуджувало національну свідомість, формувало літературний смак, відчуття української мови та громадську позицію. Відображаючи потреби й запити національного життя українців, журнал став своєрідним літописом їхнього буття, впливав на літературно-культурні процеси своєї доби.

Ми твердимо: побратими Панас Мирний і Микола Дмитрієв своєю національно-культурницькою діяльністю прислужилися перетворенню бездержавного краю в самостійну соборну державу – Україну.

РОЗДІЛ 2

МОВОЗНАВЧІ ПОГЛЯДИ ПАНАСА МИРНОГО ТА МИКОЛИ ДМИТРІЄВА

Побратими Панас Мирний і Микола Дмитрієв значну увагу приділяли мовним проблемам. І це закономірно, адже мова багатомільйонного українського народу зазнавала переслідувань та заборон. Циркуляр міністра внутрішніх справ царської Росії Валуєва (1863 р.), Емський указ Олександра II (1876 р.) поставили українське друковане слово поза законом. Видатні полтавці, як і їхні прогресивні сучасники виборювали право української мови на вільний і всебічний розвиток.

Мирний власною художньою творчістю, спеціальними статтями мовознавчого спрямування, а Дмитрієв передовсім публіцистичними публікаціями шліфували народну мову, «переводили» її в ранг літературної, практично утверджували спроможність функціонувати в різних стилях та сферах суспільного життя, засвідчували грандіозні перспективи, і внутрішні, і зовнішні, нашої мови.

2.1. Панас Мирний – мовознавець

За переконанням М. Степаненка, Панас Мирний «став не лише великим письменником, основоположником романного жанру в українській літературі, а й відомим мовознавцем, котрий залишив по собі глибокі за змістом лінгвістичні студії, що стосуються особливостей виникнення й розвитку мови як явища суспільного, її філософської сутності, походження та основних етапів розвою української мови» [18, с. 114]

Глибока увага і любов Панаса Мирного до рідної мови – один із основних мотивів його статей («Рідна мова», «Про мову», «Про Тараса Шевченка», «Полтава», «Відозва полтавців до киян з приводу святкування дня столітнього народження Т. Г. Шевченка», «Промова на могилі І. Котляревського»), багатьох листів та філологічних висловлювань.

Уже в юнацьких щоденниках (1865 та 1870 рр.) майбутній письменник нотує бажання вивчати народну фразеологію: «Уже думаю... зацікавитись пословицями кожного дня... Думаю писати яку-небудь повість і вмісті приказки ізучати... Я тільки знаю, що я дурень, та й превеликий, що не вчився нашої мови... Правда, в мене є велика надія, мені тільки 16 років» [1, с. 301]. Вивчення української етнографії та фольклору розкривало перед Рудченком-Мирним «історію народу, давало матеріал для роздумів, художніх узагальнень» [2, с. 21], сприяло удосконалення його стилю як митця.

Різко засуджував Мирний шовіністичні теорії про нібито «незграбність» української мови, про «мужичий», «домашній» її характер, теорії, до яких охоче приставали українські пани та підпанки, що давно «забули, якого вони роду і плоду».

Панас Мирний розумів: тільки у вільного народу може бути розвинена мова і література. 1903 р. у листі до М. Лисенка він писав: «Добре тому народові, що його історична доля винесла на поверх, поклопоталася звести йому такі обставини, серед котрих ніщо не забороняє йому жити по-своєму, розгортатися духом, розкорінятися силою: у його поволі розгортається і пишним квітом розцвітає і його слово – мова і

його голос – пісня. Не судила сліпа доля нашому народові такого щастя...» [7, с. 504].

У 1901 р. Панас Мирний написав українською мовою філософську драму – містерію «Спокуса». У листі до редактора журналу «Киевская старина» Володимира Науменка від 23 лютого 1902 р. він повідомляв/розмірковував: «Ця моя перша спроба – не лишня задля того, щоб проложити хоч невеличку стежечку і до таких утворів, а разом з цим показати... що нашою хоч і недорослою мовою, а можна висловити усякі мудрощі розуму людського» [7, с. 481].

Науковці стверджують, що особливо цінною в лінгвістичній спадщині Мирного є стаття «Рідна мова» [7, с. 278-280], у якій він поетично означає мову: «Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування» [7, с. 278].

На думку відомого лінгвіста, воно «не має жодного зайвого слова, відзначається глибоким філософським і власне лінгвістичним змістом, характеризується високою художньою довершеністю» [18, с. 113]. Щоб переконатися в істинності цієї тези, сучасний науковець зіставляє пропоноване визначення з науково виваженим трактуванням мови, хоча б з таким: «Мова – це особлива, специфічна, історично змінна знакова система, що служить найважливішим засобом спілкування, засобом формування і вираження думок та почуттів» [там само]. Спробуємо розкрити зміст кожного з них, виділивши при цьому найістотніші ознаки. Перша: мова вважається особливою знаковою системою тому, що поряд із нею існують й інші системи знаків. Панас Мирний називає мову найбільшим і найдорожчим добром народу, маючи на увазі, що, крім неї, існують інші етнічні цінності, без яких, як і без мови, не можна обійтись. Друга: специфічність мови полягає в тому, що вона властива тільки людині, народові. Третя: мова – явище історичне, вона перебуває в постійному русі та розвитку. У письменника ця важлива характеристика передається одним

словом – прикметником *жива*, що реалізує значення «неперервна зміна». Четверта: мова є засобом спілкування (комунікативна функція), формування і вираження думок (мислеоформлююча функція) та почуттів (естетична функція). У статті на цих функціях мови зроблено особливий акцент: «у мову народ складає своє життя (комунікативна функція), «почування» (естетична функція). Якщо ми заглибимося у природу мови й вичленуємо інші властиві їй функції, які прямо пов'язані з трьома виділеними основними, то і їхню присутність віднайдемо у визначенні, поданому в статті «Рідна мова»: акумулятивна (функція нагромаджувальна): мова – «жива схованка», «багата скарбниця»; аксеологічна (функція оцінна) – мова – «найбільше і найдорожче добро»; конативна (функція засвоєння) – у мову народ складає свій «досвід»; функція передачі національної самосвідомості – мова є добром кожного народу. Отже, переконуємося в повноті й точності поетичного визначення мови за Панасом Мирним.

Найвиразнішою художньою особливістю уривка-дефініції є використання в ньому чотирьох перифраз – описових зворотів, що заступають собою в тексті поняття «мова»: «найбільше добро», «найдорожче добро», «жива схованка людського духу», «багата скарбниця людського духу». Вони утворюють синонімічний ряд, кожен компонент якого має свій значеннєвий відтінок, несе на собі ті істотні ознаки, що вирізняють мову з-поміж інших суспільних явищ. Основне стилістичне навантаження перифраз – орнаментувати текст, надати йому піднесеності, урочистості, особливої емоційної оцінки.

Велике значення для розвитку української літературної мови мала перекладацька діяльність українських письменників ХІХ ст. Вона сприяла розширенню функцій української літературної мови, удосконаленню мовностилістичних засобів. У другій половині українською мовою перекладаються художні твори, написані англійською, німецькою, французькою, польською та іншими мовами.

Панас Мирний значну увагу приділяв оцінці перекладів П. Куліша, М. Старицького, Я. Жарка та своїх власних. Він вважає, що переклади з Шекспіра українською літературною мовою – це «не малий скок уперед у нашому літературному поступу». Але перекладати його «на нашу мову дуже тяжко». Причому трудність Мирний вбачає в тому, що Шекспір «малює ніколи не бувалий у нас побут: все то королі, то царедворці, тоді коли ми тепер тільки хлібороби... все то здається чужим» .

У статтях, висловлюваннях та листах Панаса Мирного відчутне справжнє і постійне захоплення могутньою силою Шевченкового художнього слова. Мирний закликав українських митців вчитися у Шевченка володіти художнім словом. «Огненне слово його, – писав Мирний, – наскрізь проймало серце не тільки тих, кому близьке було народне горе, а й тих, кому й байдуже було до того. Всі дивувалися красі та силі тієї простої мови, якою Шевченко виливав свої вірші. Увесь світ став прислухатися до його мови...».

Отже, Панас Мирний прислужився процесу розвитку української літературної мови.

2.2. Думки Миколи Дмитрієва про мову

Часопис «Рідний край» багато місця відводив публікаціям, присвяченим проблемам мови. Автори цих публікацій були Олена Пчілка, Борис Грінченко, Агатангел Кримський, і, звичайно, Микола Дмитрієв. На сторінках журналу він порушував питання українського «досвіду мовного будівництва» (Н. Степаненко).

У публікації «Про незрозумілу українську мову» [, с. 7-8] Микола Андрійович проаналізував взаємозв'язок між мовою, «котрею пишуть письменники», і народною мовою, яку ми чуємо «й самы балакаємо нею про усякі щоденні селянські справи». Цей взаємозв'язок існував повсякчас, що, слушно наголошував автор статті, є природною річчю. Та мова, яку ми чуємо від простого селянина, або та, якою писали Тарас Шевченко і Григорій Квітка-Основ'яненко, – лише фрагмент (наголосимо від себе – хай і значущий, проте ж фрагмент) мови «25 мільйонного народу». Микола Дмитрієв характеризує і таке

явище, як вплив екстралінгвальних чинників на розвиток мови, зауважуючи, що, «виходячи з самісінької глибини народного життя, народної душі, мова росте, розгортається поруч з тим, як росте й розгортається нарід і его культура взагалі» (причому «так було у всіх народів, так було з московською, так є й з українською мовою») і що цей поступ в Україні пригальмовували різні заходи з боку імперії, з-поміж них і такий, як «омосковлення української інтелігенції». «Звернімо увагу на те, – наголошує науковець, – що ця тенденція, на превеликий жаль, охопила все ХХ століття, дійшла й до наших днів» (Ніна Степаненко). Навіть у добу незалежності й суверенності нищиться різними «п'ятими колонами» все, що б «відріжняло українців від москалів». Думка Миколи Дмитрієва про те, що ми мали б значно кращу мовну ситуацію й досконалішу мовну політику, якби були ліпші умови розвитку рідної мови, якби «вони... розгорнулись... роботою не окремих людей, а усього народу», не викликає будь-якого сумніву і «може заперечитися хіба що україноненависниками або особами, котрі не ідентифікують себе з українським чи будь-яким іншим етносом, що живе в Україні, а причисляють до когорти так званих “людей мира”» (Ніна Степаненко)

У статті «Про незрозумілу українську мову» розв'язуються власне мовознавчі питання – взаємозв'язок між питомою лексикою і запозиченнями, між літературною мовою і діалектами. У лексичному складі української мови, доводить автор, є справжні запозичення, а є такі мовні одиниці, які часто сприймаються як чужоземні, тому що ми «їх не знаєм, або у нас, в нашому селі, повіті вони не вживаються, або можна чути їх дуже зрідка», хоч насправді вони належать до корінної лексики українського народу, котрий має різні говори, які слід не ганити, а плекати. Сучасний мовознавець це твердження сприймає беззастережно, «позаяк історія розвитку української мови засвідчує, що надійним джерелом збагачення української літературної мови виступають саме діалектизми» (Ніна Степаненко).

Нарешті, у статті звернено увагу на мову Галичини – «країни», що «розпочала своє національне життя у надзвичайно тяжких обставинах», бо там «усюди була заведена польська мова, багато польських слів уживав уже й простий люд». Микола Дмитрієв з почуттям великої гордості констатує, що галичани пробуджуються від національної сплячки і дбають про «вироблення української мови», яка «тепер... заведена не тільки по нищих, середніх школах, а і на де яких кафедрах двох університетів, у суді... Робити їм це дуже і дуже непросто, оскільки галичан «невеличка горстка (3 мільйона), порівнюючи з тим, скільки українців живе в російській Україні (25 млн.)». Висловлені Дмитрієвим «сто років тому розмисли, які стосуються тодішнього стану і статусу української мови, образно кажучи, “накладаються” значною мірою на сучасну мовну ситуацію в Україні, бо відмінності між Західною і Східною Україною в царині мови не зникли й нині. На цьому спекулюють окремі політики, партії, впливові особи, ба навіть удаються до сепаратистських випадів» (Ніна Степаненко).

Уміщені в «Рідному краї» статті М. Дмитрієва відіграли важливу роль в утвердженні права української мови на всебічне її функціонування в суспільстві, у тому числі й періодиці та освіті.

Отже, Панас Мирний та Микола Дмитрієв посіли належне місце в історії української літературної мови. Вони добре знали народ, у всіх тонкощах засвоїли його мову, прагнули утвердити багатофункціональність рідного слова, виступали за повноправність мови великого народу.

ВИСНОВКИ

Звернення до постатей Панаса Мирного та Миколи Дмитрієва дозволяє глибше проникнути в наше минуле, адже історія складається не з воїн, перемог і поразок полководців, її складають/створять особистості. Такі, як наші земляки, активні діячі визвольного національного руху останньої чверті ХІХ – початку ХХ століття.

Виконуючи перше завдання нашої роботи, ми опрацювали:

1) наукові джерела: а) праці, присвячені життєвому та творчому шляхові Панаса Мирного; б) статті, у яких представлено діяльність Миколи Дмитрієва; в) дослідження про часопис «Рідний край» початку ХХ століття; г) лінгвістичні розвідки, де проаналізовано мовознавчі погляди видатних полтавців – Мирного і Дмитрієва та ін.

2) публіцистичні публікації, передовсім статті Панаса Мирного і Миколи Дмитрієва;

3) художні тексти. Їх, урахувавши спрямування нашого дослідження, прочитали небагато, а саме: поезію «До сучасної музи» та новелу-утопію «Сон» Панаса Мирного.

У результаті вивчення цих джерел дійшли *висновку*: нині немає синтетичної розвідки, у якій би простежено збіги між життям та діяльністю наших земляків.

Розв'язанню другого завдання присвячено перший розділ нашої розвідки. Проведене дослідження на цьому етапі дозволяє стверджувати, що:

– Панас Мирний та Микола Дмитрієва *побратими*, адже вони: а) близькі друзі, товариші. Часто Микола Андрійович бував на гостині в Рудченків, а ті, хай і рідше, відвідували молодшого за себе приятеля; б) соратники, сподвижники по національно-культурній діяльності; в) однодумці, переконані в необхідності трудитися заради розвою нації.

– і полтавець Мирний, і харків'янин Дмитрієв – чиновники: Панас Якович зробив блискучу кар'єру як державний скарбник, а Микола Андрійович – як адвокат. До своїх службових обов'язків побратими ставилися відповідально, вимогливо, опанували високим рівнем і точністю у веденні справ; при цьому вони залишалися людьми, що не тільки знають ціну собі, а й цінують гідність інших;

– свою активність на національно-культурницькій ниві побратими виявили сповна, замешкавши в Полтаві: з 1871 року – Мирний, з 1894 – Дмитрієв;

– Мирний та Дмитрієв мали спільних знайомих, друзів, теж – учасників національно-культурницького руху. З-поміж них передовсім згадуємо Олександра Олександровича Русова;

– побратими організовували для полтавців виступи відомих діячів культури та мистецтва (хору Миколи Лисенка, гастролі театральних труп Марка Кропивницького, Миколи Садовського), уперше в історії відкрито вшановували пам'ять Тараса Шевченка; входили до комітету з організації та проведення свята, приуроченого відкриттю пам'ятника в Полтаві в 1903 р.;

– вони стояли біля витоків української періодики, відігравши важливу роль у започаткуванні та виданні щотижневого часопису «Рідний край» (Полтава, грудень 1905 р.).

Другий розділ роботи – поле для реалізації четвертого завдання, накреслене у вступі. Можемо зробити такі підсумування:

– мовознавчі погляди *Панас Мирний* висловив у статтях

* «Рідна мова»,

* «Про мову»,

* «Про Тараса Шевченка»,

* «Відозва полтавців до киян з приводу святкування дня столітнього народження Т. Г. Шевченка»,

* «Промова на могилі І. Котляревського»,

* «Про незрозумілу українську мову»,

* «Потреби національної освіти на Україні»

* «Автономний університет і українські кафедри».

У статтях та багатьох листах Панас Якович висловлює погляди на проблему походження української мови й основних етапів її становлення.

Микола Дмитрієв відстоював нормування української мови.

Список використаних джерел

1. Березовська Н. Чиновник Рудченко. *Слов'янський збірник*. Вип. 5. Полтава, 2006. С. 197-206.

2. Грицютенко І. Питання розвитку української літературної мови ХІХ ст. у висвітленні Панаса Мирного. *Українська мова в школі*. 1957. № 5. С. 21-26.

3. Дмитрієв М. Про незрозумілу українську мову. *Рідний*

край. 1905. №1. С. 7-8.

4. Єфремов С. Панас Мирний. Критико-біографічний нарис. Вибране: Ст. Наук. розвідки. Моногр. / Упоряд., передм. та прим. Е. Соловей. Київ, 2002. С. 495-677.

5. Кондесюк Т. Панас Мирний: життя і творчість. *Українська мова та література*. 2016. (№ 7-8). С. 76-81.

6. Коваленко Г. Панас Мирний. Посмертна згадка. Полтава, 1920. С. 8.

7. Мирний П. Листи / Панас Мирний. Зібрання творів: у 7 т. Київ, 1968. Т. 1. С. 345-584.

8. Мирний П. Сон. Зібрання творів : у 7 т. Київ, 1968. Т. 1. С. 335-344.

9. Мирний П. Щодо вшанування пам'яті М. А. Дмитрієва. Зібрання творів: у 7 т. Київ, 1970. –Т. 7. С. 291-292.

10. Петрів М. Адвокат Микола Дмитрієв – фундатор українського життя в Полтаві (3 нагоди 105-річчя з дня народження). *Юридичний журнал*. 2013. № 8. С. 112-117.

11. Пивоваров М. Проза Панаса Мирного 70-х років. Київ : Наукова думка, 1959. 221 с.

12. Ротач П. Микола Дмитрієв: Колоски з літературної ниви: Короткий літературний календар Полтавщини. Полтава: Полтавський літератор, 1999. 560 с.

13. Ротач П. П. Полтавська Шевченкіана: Спроба обласної (крайової) шевченківські енциклопедії: у 2 книгах. Кн. 1. А–К. Полтава: Дивосвіт, 2005. 432 с.

14. Семенко С. Панас Мирний у журналі «Рідний край». *Слово і час*. 1999. № 10. С. 32-34.

15. Сиваченко М. Корифей української прози: Нарис життя і творчості Панаса Мирного. Київ: Наукова думка, 1967. 215 с.

16. Словник української мови: в 11 томах. Київ, 1975. Т. 6. С. 624.

17. Соколова С. «Щирий громадянин своєї країни...». *Слово і час*. 1999. № 10. С. 71-73.

18. Степаненко М. «... Наша мова – та ж і є одежа нашого духу...» (мовознавчі погляди Панаса Мирного). *Українське рідне слово*: Статті, виступи, розмисли, відповіді. Полтава,

2003. С. 112-121.

19. Степаненко М. Передмова / Шемчук В. Панас Мирний – відоме й невідоме. Полтава, 1999. С. 7.

20. Ушкалов Л. Реалізм – це есхатологія. Харків: Майдан, 2012. 184 с.

21. Черкаський В. Художній світ Панаса Мирного. Київ: Дніпро, 1989. 351 с.

22. Шемчук В. Палкий освітник народу. *Рідний край* : наук. публіц. худож.-літ. альманах / Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка; гол. ред. В. Пащенко. Полтава, 1999. № 1. С. 75-77.

СУЧАСНИЙ АКТИВНИЙ ГОНЧАРОЗНАВЕЦЬ: НАУКОВИЙ НАБУТОК МИКОЛИ СТЕПАНЕНКА (2018)

У цьому, 2018, році зійшлися в просторі і часі два ювіляри – письменник, публіцист, громадський діяч, поборник української незалежності Олесь Терентійович Гончар та науковець, педагог, очільник солідного вишу, гончарознавець Микола Степаненко. Олесь Терентійович відсвяткував би своє сторіччя; Микола Іванович нині наблизився до свого шістдесятиліття. Гончар уже зробив що міг, Степаненко робить усе, щоб зроблене Гончаром не замулилося, не загубилося, не зникло, щоб на ньому зростали й виховувалися нові покоління.

Пошанування митця, Героя України, культурного та національно-державного діяча-ювіляра Гончара відбувалося на всеукраїнському рівні. Поміж пошанувальників – і доктор філологічних наук, професор ректор Полтавського національного університету імені В. Г. Короленка М. І. Степаненко. Так, проведена в Полтавському педагогічному університеті Міжнародна науково-практична конференція «Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства», до якої безпосереднє відношення мав М. Степаненко, отримала широкий резонанс (для прикладу: публікація Василя Неїжмака в «Голосі України» за 3 травня

2018 року).

Актуальність теми дослідження. Про Олесь Терентійовича Гончара – «великого сина свого народу, видатного майстра красного письма, лауреата багатьох вагомих премій, а головне – такого рідного, близького кожному українцеві» [3, с. 217] вагоме й нове слово сказав Микола Іванович Степаненко – один із найпотужніших багаторічних дослідників його публіцистичної та художньої спадщини. Важливо нині, коли святкуємо столітні уродини видатного майстра Слова, публіциста-патріота Гончара цілісно осмислити наукові праці про нього професора Степаненка. На особливу увагу заслуговують передовсім його монографії, присвячені творчості Олесь Гончара: «Публіцистична спадщина Олесь Гончара (мовні, навколотовні й деякі інші проблеми)» та «Літературний простір “Щоденників” Олесь Гончара», наукове видання «Світ в оцінці Олесь Гончара: аксіосфера щоденникового дискурсу письменника», науково-популярне видання «Духовний посил Олесь Гончара (за матеріалами “Щоденників” письменника)». Професор Степаненко твердить: «Олесь Гончар заслужив великої поваги і світлої пам’яті» [17, с. 7]. Ми суголосні з шановним науковцем.

Отже, українське мовознавство та літературознавство останніх років прикметне увагою до особистості письменника чи науковця як духовного провідника нації, погляд якого/яких спрямований на «життя суспільства в усій його різноманітності» [4, с. 130]. У зв’язку з цим тема нашої роботи *актуальна*.

Про М. І. Степаненка як гончарознавця писали його колеги, учні, журналісти з різних куточків України й не тільки; його працю високо поціновує дружина Олесь Терентійовича – Валентина Данилівна Гончар, із якою Микола Іванович підтримує тісні й дружні зв’язки. Усі вони наголошували на своєчасності досліджень полтавця-мовознавця, на їхній актуальності, адже відкривають читачеві «багато нових, невідомих сторінок життєвої та творчої біографії письменника» [там само] О. Гончара.

Так, Олена Кульбабська, доктор філологічних наук, професор, Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, 1) іменує свого колегу Миколу Степаненка «одним із зачинателів Гончаріани», 2) здійснює загальний, але пильний огляд досліджень Миколи Івановича про Гончара: 3) анонсує «Листи до Олеся Гончара», які стали новим явищем у царині гончарознавства [5].

Резюмує професор Віктор Пушкін: «На особливу увагу, – заслуговують літературознавчі праці, присвячені творчості Олеся Гончара» [12], які належать дослідницькому перу Миколи Івановича.

Об'єкт дослідження – монографії, статті, публічні виступи (радіо, телебачення) М. І. Степаненка, у центрі яких – постать і спадщина Олеся Терентійовича Гончара.

Предмет дослідження – набуток Миколи Степаненка про Олеся Гончара: монографії, наукові видання, науково-популярна праця, упорядковані «Листи до Олеся Гончара», довідкові публікації.

Мета роботи – проаналізувати гончарознавчий набуток професора, доктора філологічних наук Миколи Івановича Степаненка.

Для реалізації мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- опрацювати наукову та художню літературу з теми;
- зіставити світоглядні основи й біографії Олеся Гончара й Миколи Степаненка;
- зробити узагальнений огляд гончаріани М. Степаненка;
- представити книгу «Листи до Олеся Гончара», упорядковану полтавським професором.

Методи дослідження: біографічний, порівняльно-зіставний, описовий.

Наукова новизна студії: уперше в зіставному аспекті подано світогляд та біографії об'єкта дослідження – О. Гончара та автора досліджень – М. Степаненка.

Практичне значення роботи: матеріали нашої студії стануть у нагоді краєзнавцям, музейним працівникам, учителям української мови та літератури, послужать основою для

публікацій у місцевій пресі.

Структура розвідки: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1

ОЛЕСЬ ГОНЧАР І МИКОЛА СТЕПАНЕНКО: СВІТОГЛЯДНО-БІОГРАФІЧНІ ЗБІГИ

Два діячі, кожен свого, часу Олесь Гончар і Микола Степаненко мають певні «точки перетину». Спробуємо простежити збіги між світоглядом, окремими подіємо-біографічними фактами Олеся Терентійовича та Миколи Івановича. Тож, наша невелика розповідь-розміркування про двох споріднених людей, до того ж – земляків.

О. Т. Гончар (1918-1995) – український письменник, публіцист, літературний критик, журналіст, громадський діяч, Лауреат Сталінської премії (1948), перший лауреат республіканської премії ім. Шевченка (1962), голова Спілки письменників України (1959-1971), академік НАН України (1978), Герой Соціалістичної Праці (1978), депутат Верховної Ради СРСР та УРСР (1959–1986 рр.), Герой України (1995, посмертно), один із засновників Українського фонду культури, всесвітній інтелектуал (1992-1993), орденоносець.

М. І. Степаненко (1958) – доктор філологічних наук, професор, відмінник освіти України, академік АН Вищої освіти України, заслужений діяч науки і техніки України, член Національної правописної комісії, Національної спілки журналістів України, Національної спілки письменників України, Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Лауреат Міжнародної Літературно-мистецької премії імені Пантелеймона Куліша (2018), Лауреат Міжнародної премії Ліги українських меценатів імені Дмитра Нитченка (2015), Лауреат Міжнародної літературної премії імені Григорія Сковороди «Сад божественних пісень» (2014), Лауреат Міжнародної премії імені Івана Кошелівця (2012), Лауреат XVII Загальнонаціонального конкурсу «Українська мова – мова єднання» (2016), Лауреат Державної премії імені

Олеся Гончара (2011), Лауреат Всеукраїнських премій імені Івана Огієнка (2010); Бориса Грінченка (2013); Петра Василенка (2013), літературно-мистецької премії імені Олени Пчілки (2014), Лауреат премії імені преподобного Паїсія Величковського Української православної церкви Київського патріархату (2013), Лауреат обласних премій імені Панаса Мирного (2003), Івана Котляревського (2007), Валер'яна Підмогильного (2012), Лауреат міської літературно-мистецької премії імені Володимира Малика (2012), Володимира Короленка (2015),

Офіційно-ділове представлення, запропоноване нами, звичайно, не сприяє розкриттю/розумінню всієї глибини творчих, небайдужих натур, людей, обтяжених турботами-думами-помислами-діяннями про Україну, її мову, історію, культуру, якими були/є О. Гончар та М. Степаненко. І все ж такий офіційний матеріал «засвідчує: велика наполегливість, розум і закоханість у свою справу, щире ставлення до інших та невсипуций труд мають своє духовно-матеріальне втілення» [8, с. 76]. Ми переконані, що долі Гончара і Степаненка – приклад того, як можна досягти вагомого результату лише, винятково, безпосередньо завдяки власним здібностям, умінням помноженим на повсякденну наполегливу працю.

Обидва – й Олесь, і Микола – виховані в національно-селянській стихії, виплекані передовсім своїми бабусям – Єфросинією Євтихіївною (бабусею Прісею) та Явдохою Михайлівною (бабусею Явдошкою). Єфросинія і Явдоха були «знавцями» народної пісні, казки, яку не тільки відтворювали, але й творили; вони володіли Словом – образним, живим, добрим, говорили, як співали: розлого, щиро, сердечно.

Те, «чого вчила бабуся» (О. Гончар) було завжди з онуком Сашком-Олесем. Бабуся, зізнається дорослий Олесь Терентійович, – «світлий Великдень», без «неї я не став би письменником»; Микола Іванович у присвяті до своєї книги «Публіцистична спадщина Олеся Гончара (мовні, навколотовні і деякі інші проблеми)», що з'явилася вже по смерті найрідніших людей, написав: «Моїм щастям і моєї піснею

назавжди стали мої мама... і бабуся...».

Бабусі вірили в Бога та приучали-залучали до віри і своїх онуків. Читаємо публіцистичні нотатки Тетяни Бондаревської (вона – зі славного роду Гончарів): «Провела свого воїна [*Олесь ішов на війну*] за село. Перехрестила вслід. Недовго стояла, видивляючи очі на постать онука, яка стрімко віддаляється. Притьмом пішла додому. І вже перед образами, з молитвою на вустах, дала волю сльозам. Ой ті бабусині молитви... Скільки їх прочитано. А сльози... Коли всі до краплини зібрати, знову б наповнилося русло зниклої річечки Восьмачки» [2, с. 73].

Микола Іванович свідчить, що, буваючи в церкві з бабунею, запам'ятав від початку й до кінця всю «службу», усі молитви, не забув їх і дотепер.

Вищій освіті передували технікуми: у Гончара – газетярського мистецтва в Харкові, у Степаненка – педагогічне училище в Кременчуці. Обидва – філологи за фахом: Олесь Терентійович закінчив Харківський університет, Микола Іванович – Полтавський педагогічний інститут. У студентські роки розпочалося прилучення до науки майбутніх визначних українців: студент Гончар надрукував в «Учених записках» дослідження «Про неповні та одноелементні речення в творах М. М. Коцюбинського»; студент Степаненко брав активну участь у наукових конференціях, очолював студентське наукове товариство.

Цікаво, що згодом обидва скажуть «вагоме слово про багатьох українських і зарубіжних письменників» [8, с. 76]. У збірках критичних статей «Про наше письменство» (1972), «Письменницькі роздуми» (1980), «Чим живемо» (1991) автор Гончар аналізував мистецький набуток того чи того письменника, говорив про мистецтво слова в культурному просторі України та світу; Микола Іванович визначив роль і місце в історико-літературному процесі таких авторів, як Павло Тичина, Остап Вишня, Петро Панч, Микола Бажан, Василь Симоненко, Борис Олійник, Ліна Костенко, Григір Тютюнник та ін.

Єднають Гончара і Степаненка також:

– журналістика. Олесь Терентійович працював у газетах Козельщини, Гадяччини, Харківщини; Микола Іванович упродовж 30 років вів передачі «Плекаймо рідне слово», «Культура української мови» на Полтавському обласному радіо та телебаченні;

– «рідномовний обов'язок» (термін із програмної праці Івана Огієнка). І Олесь Гончар, і Микола Степаненко – ревні захисники рідної мови, але водночас і творці нового в її царині;

– ставлення до людей: «Роби людям добро», – закликав і сповідував Олесь Гончар; М. Степаненко «ставиться до свого великого колективу вимогливо й доброзичливо», – свідчить Володимир Пушкін;

– володіння енциклопедичними знаннями та повсякчасна готовність поділитися ними зі світом, поділитися для того, щоб цей світ став досконалішим, розумнішим, естетичнішим, а кожен у цьому світі усвідомив велич «усього рукотворного» й духовного;

– працелюбність, самовимогливість і дисципліна. Саме ці риси, за нашим переконанням, склало підґрунтя величезного числа напрацювань у різних царинах науки та культури.

Отже, виховані в національній стихії, передовсім фольклорній, прилучені рідними (головно – бабусями) до живого Слова, до віри в Бога, наснажені високими помислами, безперервною самоосвітою Олесь Гончар і Микола Степаненко стали видатними постатями України. Вони розійшлися в часі, але зійшлися у просторі добра й творення, у просторі України і світу.

РОЗДІЛ 2

ГОНЧАРІАНА МИКОЛИ СТЕПАНЕНКА: ЗАГАЛЬНО-ОЦІННИЙ ОГЛЯД

Читаємо у М. Степаненка: «Олесь Гончар – неперевершений майстер великої й малої прози. Його романи заповнили мільйони людських сердець, змушують думати над складнощами дня сущого, над тим, що відпливло в сиву давнину, але неодмінно нагадує про себе. “Прапорonosці”, “Тронка”, “Собор”, “Твоя зоря” перекладені багатьма мовами,

отже, розійшлися-розлетілися по світах. Повісті, новели, оповідання письменника здобули не меншу популярність. Багато з них, до того ж, стали пророчими. Митець застерігав людство від катастроф, оберігав нас від “кінецьсвіття”» [14, с. 40]. У кожному слові, написаному професором Степаненком про Олеся Гончара відчутні а) залюбленість у «предмет» своєї розмови – життя і багатогранну творчість письменника, «фронтовика, а в мирний час всесвітньо відомого майстра слова, громадського діяча» (М. Степаненко), б) оцінка Гончара-людини й Гончара-митця у їх нероздільній цілісності; в) аналітичний підхід до спадщини видатного полтавця.

Подібний підхід спостерігаємо і в роботах – рецензіях гончаріани Степаненка. Так, О. Кульбабська стверджує: «Його краєзнавчі, літературознавчі й мовознавчі праці “Публіцистична спадщина Олеся Гончара (мовні, навколумовні й деякі інші проблеми)” (2008), «Духовний посил Олеся Гончара (за матеріалами «Щоденників» письменника)” (2009), “Літературний простір «Щоденників» Олеся Гончара” (2010), “Світ в оцінці Олеся Гончара: аксіосфера щоденникового дискурсу письменника” (2012), “Олесеві Гончару – 95” (довідник у співавторстві, 2014) – лінгвосинергетичне осмислення літературно-публіцистичної спадщини та філологічної концепції Олеся Терентійовича, виформуваної в різні творчі періоди» [5].

Загальний огляд гончарознавчих праць Миколи Степаненка дозволить виокремити їхні присутні риси, зрозуміти акценти й пріоритети науковця в оцінці визначного митця і громадського діяча.

До монографії «Думки вголос і про себе» [13] увійшли об’єднані в окремі розділи публіцистичні, мовознавчі, літературознавчі розмисли. У них, каже автор розвідки, він відгукується «про творчість митців-краян, намагається правдиво й шанобливо виписати життєві терни багатьох знаних сучасників – учених, педагогів, громадських діячів, дати оцінку низці новітніх лінгвістичних праць, торкається гострих і наболілих мовних питань сьогодення, уже традиційно скеровує

своє дослідницьке перо до постаті й багатой творчої спадщини Олесь Гончара» [13].

Отже, один із розмислів – гончарознавчі студії: «Галактика людства в щоденниковій сповіді Олесь Гончара», «“Поле неокрає” описових назв у щоденниковому дискурсі Олесь Гончара», «Слово письменника про державного діяча: Олесь Гончар про Федора Моргуна», «...У вічній протистоянні ... минало життя Олесь Гончара», «Олесь Гончар й українсько-білоруські культурно-політичні зв'язки», «Лексикографічна діяльність Олесь Гончара», «Роман “Твоя зоря” Олесь Гончара в читацькій епістолярній оцінці», «Олесь Гончар і Василь Бережний: епістолярний діалог», «З когорта маститих гончарознавців».

У статті «Добрий янгол Олесь Гончара» [13, с. 60-64], виписано реальний образ дружини Олесь Гончара Валентини Гончар. Матеріалом для аналізу послужили щоденникові записи письменника, особисті враження автора Степаненка від зустрічей із Валентиною Данилівною.

У рецензії сказано, що розділ «Гончаріана» – «свідчення скрупульозного прочитання діарійних нотаток, епістолярію патріарха української літератури, їхнього поліаспектного аналізу» [10, с. 239].

Микола Степаненко виформовує образ Гончара як 1) справжнього патріота на тлі українсько-білоруських культурно-політичних зв'язків, 2) великого знавця історії української лексикографії, об'єктивного поціновувача словникової продукції, 3) художника слова, чий творче життя «збігло у вічній протистоянні». Автор пильно стежить за листуванням Олесь Гончара з партійним керівником, самотнім письменником, зрештою, «близькою людиною, якій можна довірити щось потайне», Федором Трохимовичем Моргуном, за родинним архівом відновлює епістолярні діалоги Олесь Терентійовича з понадпівстолітнім другом Василем Бережним, уперше публікує листи читачів – відгуки на вихід у світ роману «Тронка». Професорові-лінгвісту Степаненкові «імponує гончарівська любов до мови, його філологічні

експерименти в царині незвичних слів, тож заглиблення в “поетичні коштовності” стилю письменника – крилаті, перифрастичні вислови – не оминули окремих розвідок цієї частини книги. Отримавши від прочитання діарію “велику втіху, добру поживу для небайдужої до всього довкружжя людини”, Микола Іванович створив неперевершену мозаїку подій, фактів, особистостей, “часто й круто замішаних на гострому слові” їхніх номінацій» [10, с. 239].

Монографія «Публіцистична спадщина Олесь Гончара (мовні, навколомовні й деякі інші проблеми)» [19] досить вдало структурована. Вона складається з передмови (Олесь Гончар – «людям про пережите, передумане, переболіле, осмислене і осягнуте» (замість вступу), п’ятнадцяти розділів-етюдів та списку використаної літератури.

Відзначаємо новизну рецензованого наукового видання, у якому вперше оприлюднено зміст щоденників Олесь Гончара, схарактеризовано їх у такому семантичному ключі, як мовні, навколомовні та деякі інші проблеми. Микола Степаненко переконує, що Олесь Гончар як син народу, який має багату і волелюбну історію, генерує у своїй публіцистичній спадщині справді високі зразки духовності.

Погоджуємося з думкою рецензентки, яка пише: «Цю книгу різні люди читатимуть по-різному: для одних – це свіжий подих історії, великі катаклізми ХХ століття, а для інших — оборонців старого режиму – ця праця може видатися “не по душі”, але нікого не зможе залишити байдужим патріотизм автора монографії – Миколи Івановича Степанка, який перебуває в постійному творчому пошукові» [1, с. 131-132].

Отже, в монографії «Публіцистична спадщина Олесь Гончара (мовні, навколомовні й деякі інші проблеми)», скрупульозно опрацювавши матеріали «Щоденників» та епістолярію митця, розкрив і прокоментував динаміку мовної ситуації в колишній Українській РСР, а також у вже самостійній незалежній Україні, простежив зміни в мовній політиці, зумовлені екстра- й інтралінгвальними чинниками; окреслив актуальні проблеми сучасної української соціо- та

етнолінгвістики; визначив місце і значущість в українському мовно-культурному просторі.

Надзвичайно чуттєве, на нашу думку, передне слово Валентини Данилівни до «Літературного простору “Щоденників” Олеся Гончара»: «Одним із великих прихильників Олеся Терентійовича є учений-філолог Микола Степаненко. Я повірила Миколі Івановичу, розповіла йому багато такого, чого не могла довірити іншим, і побачила розуміння і щирий відгук: він відчув Гончарові болі, радості, мрії», «...Миколі Івановичу вдалося аж ніби воскресити незабутню для мене постать – з усіма достоїнствами, із душевним ліризмом, із надмірною категоричністю, з вибуховістю, із сократівським спокоєм» [15, с. 4]. Ця щиросердна оцінка Валентини Гончар, без сумніву, і надихає, і спонукає вченого-полтавця «до скрупульозного опрацювання й систематизації переданого в його надійні руки життєво-творчого набуtku видатного письменника» .

М. Степаненко – автор довідково-краєзнавчих праць, з-поміж яких і «Літературно-мистецька Полтавщина» [15].

Видання вміщує інформацію про граматики, словники, енциклопедії, наукові, літературні, літературно-мистецькі періодичні й неперіодичні видання, літературно-мистецькі об'єднання, творчі спілки, культурно-освітні заклади, установи (стаття «Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара»), міжнародні, усеукраїнські, обласні, районні літературні, літературно-мистецькі, мистецькі, наукові й інші премії, засновані на честь письменників, художників, учених, освітян, духовних діячів, життєвий і творчий шлях яких пов'язаний із Полтавщиною (статті «Гончара Олеся імені Міжнародна українсько-німецька літературна премія», «Гончара Олеся імені Всеукраїнська літературна премія»), літературно-мистецькі свята (стаття «“Зелене свято Гончарового дитинства” Щорічне обласне мистецьке дійство»), конкурси (стаття «Гончара Олеся імені конкурс на кращу публікацію на сторінках журналу “Бористен”»), літературно-меморіальні, літературні музеї й музейні кімнати (статті

«Гончара Олесья Державний літературно-меморіальний музей» [с. Суха Кобеляцького району Полтавської області], «Гончара Олесья шкільний історико-меморіальний музей» [Кіровська загальноосвітня школа I–II ступенів Кобеляцького району Полтавської області], «Гончара Олесья шкільний літературний музей» [Кобеляцька загальноосвітня школа I–III ступенів № 2 Полтавської області]), ушанування пам'яті видатних митців-земляків (стаття «Гончару Олесеві меморіальні дошки» [сmt Козельщина, с. Бреусівка Козельщинського району Полтавської області]).

Удаючись у гончарознавчих працях до науково-популярного дискурсу з елементами художності, М. І. Степаненко розширює читацьку аудиторію, привертає увагу найперше молоді до постаті Олесья Гончара, до української культури минулого століття.

РОЗДІЛ 3

«ЛИСТИ ДО ОЛЕСЯ ГОНЧАРА» – НОВЕ ДОСЯГНЕННЯ ПОЛТАВСЬКОГО НАУКОВЦЯ

Микола Степаненко – «людина зі світлим, відкритим поглядом, закохана у філологію» (В. Пушкін). Ми додаємо: а ще – у свого земляка-попередника великого Гончара, а тому Микола Іванович – глибокий дослідник мудрого й повсякчас актуального Слова свого/нашого Олесья Терентійовича. Нині маємо нагоду говорити про потужну наукову працю як ще один складник гончаріани Миколи Степаненка – «Листи до Олесья Гончара» у двох книгах [7; далі в тексті третього розділу в круглих дужках зазначаємо лише сторінки цього видання]. Частина поштівкок – із родинного архіву Олесья Терентійовича щиросердно поділилася Валентина Гончар, щоб зберегти те, що «вже починає відходити в небуття» (О. Кульбабська).

М. Степаненко упорядкував, написав передмову, уклав примітки, коментарі та іменний покажчик (а це 504 сторінки тексту – «окрема книга-енциклопедія!» (О. Кульбабська)) до цих «Листів...».

Як зазначає у розгорнутій передмові «Письменницький епістолярій – “життя у всіх вимірах – від болючої сльози матері

і до всього суцього на планеті Земля...» упорядник цього двокнижжя ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Микола Степаненко, зібрані листи різних років послідовно й правдиво відтворюють післявоєнний сталінізм, обнадійливу й зрадливу хрущовську відлигу, брежнєвський застій і нарешті першопочатки української незалежності (с. 5-13). Коли «читаєш ці надзвичайно щирі, сердечні, а нерідко й щемливі послання, здається, що потрапляєш не в одну, а в кілька епох» [9], – писав у березні 2018 року, якраз напередодні 100-річчя О. Гончара, заслужений журналіст України Андрій Мельничук.

«Листи були й назажди залишаться важливим джерелом інформації про особливості тієї або тієї доби й перебіг знакових та менш примітних подій, які вона переживала, про суспільство загалом і окремих людей, їхні земні діяння. Словом, в епістолярію, як у фокусі віддзеркалена вся система буття, саме життя в усіх реальних і омріяних вимірах, у всьому об'єктивному та суб'єктивному багатогранні.

Велику цінність мають листи, автори яких – творчі люди, активні учасники, а не свідки віддаля всього, що докруги них відбувається, провісники майбутнього, шанувальники минулого» (с. 5-6), – резонно твердить автор передмови.

У двокнижжі вміщено 895 листів до Олесья Гончара (513 – увійшли до першої, 382 – до другої книги). Коло адресантів репрезентоване всіма верствами населення: від академіків, найвищого рангу державних, партійних, міжнародних, наукових, громадських діячів – до простих робітників і колгоспників, студентів, учнів. Географія – дуже широка.

Географія епістол розлога: Абхазія, Австралія, Білорусь, Болгарія, Вірменія, Грузія, Естонія, Індія, Кабардино-Балкарія, Казахстан, Канада, Латвія, Литва, Німеччина, Польща, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, США, Удмуртія, Узбекистан, Хорватія, Чехія, Швейцарія.

Листи в книзі подані в хронологічній послідовності: перша з книг охоплює 1946-1982 рр., друга – 1983-1995 рр.; обидві мають однаковий обсяг – 736 сторінок.

У розділі «Листи (1946-1982)» є два епіграфи Ю. Яновського та О. Гончара. Пропонуємо останній: *«І все-таки – найкраща з нагород листи людські»* (с. 14). Далі йдуть примітки, коментарі до листів (1946-1982) і знову два епіграфи – Я. Оксюти й Михайлини Коцюбинської.

Відкриває першу книгу лист Петра Панча від третього березня 1946 року [с. 15]. Завершує цю «епістолярну скарбницю» (Павло Параскевич) лист від Володимира Буряка від 28 грудня 1982 р. (с. 547).

Книгу другу з (1983-1995) відкриває лист від Олеся Силини за 1983 рік (с. 6). Епіграфи взято з Едуардаса Межелайтіса (*«З такими людьми, як Олесь Гончар, хочеться йти в ногу в найважчі походи в ім'я щастя людей»*) та Дмитра Стуса (*«... Листи... є важливою формою творчої реалізації письменника»*) (с. 5). Завершується датована епістолярна добірка листом Петра Ребра від 26 червня 1995 р. (с. 416-417). Потім опубліковано листи без дат (с. 418-428), і починаються «Примітки, коментарі до листів (1983-1995)» (с. 429-571); далі – «Список джерел і їхніх скорочень» (с. 572), «Іменний покажчик» (с. 573-734) та «Зміст» (с. 735).

Микола Степаненко «вихопив» із багатющої кореспонденції передовсім «звичайні» епістоли: листи-прохання, листи-сповіді або зізнання, а також листи-подяки, листи-вибачення, листи-запрошення, листи-відмови, листи-захоплення, листи-вітання, з якими зверталися літератори, митці з великих і малих міст і сіл України до Гончара як до голови спілки письменників України (1959–1971 рр.), депутата Верховної Ради СРСР та УРСР (1959–1986 рр.), а частіше як до простої, мудрої, совісної, чесної, небайдужої людини. *«Мовиться у тих листах не про вирішення життєвих і побутових справ, одержання престижної роботи, премій чи гонорару, а про видання книжки, підтримку різних благородних починань – достойне пошанування предтеч, проведення літературно-мистецьких свят, заснування періодичних видань тощо»* (книга перша, с. 10).

Листи сповнені глибокою повагою і любов'ю до адресата. Їхній зміст багатогранний: вітання, подяки, вияви захоплення, прохання. Пропонуємо листи, які, на нашу думку, оригінально відкривають світ їхніх авторів й одночасно засвідчують позитивно-приятне ставлення до Гончара. Від Остапа Вишні 11 липня 1947 р.: *«Пробачте, що я звертаюся до вас із цим листом. Ви ввійшли в літературу як справжній, хороший, ласкавий письменник. Дозвольте мені, старому робітникові на цій ниві потиснути Вашу руку і, коли Ваша на це буде ласка, – обняти Вас і поцілувати. Я хочу, щоб ви знали, яка радість обгортає мене, коли мені довелось жити в той час, як живе на світі Олесь Гончар. Тисну Вашу руку. Любіть літературу, Андрія Малишка, Платона Воронька. Взагалі треба, по-моєму, любити справжніх людей і справжніх талантів. Ваш Остап Вишня. 11.07.47»* (книга перша, с. 35). Від Ліни Костенко 3 квітня 1978 р. *«Дорогий Олесю Терентійовичу. Ваш день народження – це завжди свято, в ювілей, і не в ювілей. Просто тому, що народилася така красива людина та справжній, необхідний своєму народові письменник. Вітаю Вас сьогодні, глибоко шаную Вас завжди. Хай струнки, не зломані щогли Ваших бригантин вічно йдуть до берега любові крізь усі циклони цього гіркого і прекрасного моря. Ліна Костенко»* (книга перша, с. 378). І знову від Ліни Костенко 2 квітня 1985 р. *«Дорогий Олесю Терентійовичу! Вітаю Вас з Днем народження. Щастя Вам і здоров'я. Нехай Ваша зоря світить високо і ясно»* (книга друга, с. 76).

По-своєму важливі для дослідження спадщини митця листи українських і зарубіжних майстрів слова, особливо тих, які «виводили» Олеся Терентійовича на літературну дорогу – Петра Панча, Павла Тичини, Юрія Яновського, Остапа Вишні, Миколи Бажана, Андрія Головка.

Знаходимо свідчення, як уміло й тактовно підтримав новелу «Модри Камень» вчорашнього фронтовика Олеся Гончара під час її цькування Павло Тичина, а Петро Панч сприяв першій публікації в журналі «Україна» (1946). Незабутній Юрій Яновський привітав Гончара з твором

«Альпи» і надрукував його: «*Ваша повість “Альпи” (I част.) мені сподобалась. Я побачив у ній надійну руку, упевнений прозаїчний хист. Добре задумано, живі образи, добрий оптимізм і енергійне розгортання дії... Я ухвалив повість до № 7-8 [журнал «Вітчизна», 1946 рік]... Бажаю Вам успіхів і розчарувань, болю й радощів. Працюйте, було б прикро, якби Ви збилися на легку дорогу» (книга 1; 9 жовтня 1946 року).*

Особливо трепетними й своєрідними є листи вдячності, які надійшли від Остапа Вишні, Андрія Головка, Юрія Яновського, Максима Рильського, Олександра Ковіньки, Григора Тютюнника, Петра Ребра тощо.

Поміж листів зустрічаємо й поетичні рядки – посвяти Дмитра Білоуса, Леоніда Коваленка, Федора Гаріна та ін.

Для прикладу одна з віршованих посвят-привітань-подяк:

Дорогий Олесю!

*Радий, що ти досяг свого зеніту.
За внесок твій для України й світу
Спасибі тій землі, що породила,
Спасибі тій сім'ї, що спорядила,
Спасибі тій судьбі, що огрядила,
Адже добі твої потрібні крила.
Коли вожді маніакально хворі
Хотіли люд тримати у покорі,
Підносив ти людину в кожному творі
Й собори душ возславив у “Соборі”!
То хай же все сторицею воздасться.
Здоров'я, успіхів тобі і щастя!*

Дмитро Білоус (книга друга, с. 332).

Підтримуємо думку П. Параскевича: «Двокнижжя чудово і зразково оформлене. Після першого вибіркового прочитання це видання залишає захоплення, заслужену вдячність за проведену сумлінну і величезну роботу М. Степаненка та інших людей, які причетні до його появи. Книга заслуговує на відзнаки та нагороди, які, сподіваємось, не забаряться» [11].

ВИСНОВКИ

Відомий український мовознавець Микола Степаненко –

глибокий дослідник мудрого спадку Олеся Гончара.

У першому розділі ми визначили підвалини, які сприяли формуванню світогляду і таланту Олеся Гончара та Миколи Степаненка. Це –

1) *родина*, центр якої – бабусі: Гончарева – Єфросинія Євтихіївна; Степаненкова – Явдоха Михайлівна.

Вони, Олесь Терентійович та Микола Іванович, створили і свої чудові сім'ї. Поряд із ними – їхні дружини. З першого погляду закохалися у вродливих філологинь: Гончар – у Валентину, Степаненко – у Ніну. Дружини – вірні половинки, які ділила/ділить навпіл і успіх, і злети, болі й невдачі своїх знаних чоловіків;

2) любов до знань, уміння та бажання вчитися, здобути все нові й нові знання;

3) повсякчасна інтелектуальна, творча праця, яка приносила/приносить їм насолоду, а її «споживачам» – оригінальні відкриття.

Опрацювавши масив наукової літератури, найперше – праці Миколи Степаненка про Олеся Гончара доходимо найзагальнішого висновку: українська культура збагатилася фундаментальним дослідженням про життєвий і творчий шлях видатного письменника, державного та громадського діяча, великого патріота України, справжнього її сина.

Гончаріана М. Степаненка – це монографії «Публіцистична спадщина Олеся Гончара: мовні, навколотовні й деякі інші проблеми» та «Літературний простір “Щоденників” Олеся Гончара», наукове видання «Світ в оцінці Олеся Гончара: аксіосфера щоденникового дискурсу письменника», науково-популярне видання «Духовний посил Олеся Гончара (за матеріалами “Щоденників” письменника)» і впорядковане ним двокнижжя «Листи до Олеся Гончара»; кілька довідкових видань, де Гончар посів вагоме місце.

У монографії «Думки вголос і про себе» маємо такі гончарознавчі студії: «Галактика людства в щоденниковій сповіді Олеся Гончара», «“Поле неокрає” описових назв у щоденниковому дискурсі Олеся Гончара», «Слово письменника

про державного діяча: Олесь Гончар про Федора Моргуна», «...У вічній протистоянні ... минало життя Олесь Гончара», «Олесь Гончар й українсько-білоруські культурно-політичні зв'язки», «Лексикографічна діяльність Олесь Гончара», «Роман “Твоя зоря” Олесь Гончара в читацькій епістолярній оцінці», «Олесь Гончар і Василь Бережний: епістолярний діалог», «З когорта маститих гончарознавців».

Микола Степаненко виформовує образ Гончара як

- 1) справжнього патріота
- 2) великого знавця історії української лексикографії, об'єктивного поціновувача словникової продукції,
- 3) художника слова, чиє творче життя позначене протистоянням.

Проаналізувавши «Листи до Олесь Гончара», доходимо висновку, що вони

- приурочені 100-річчю письменника-земляка;
- упорядковані Миколою Степаненком. Він також написав передмову, уклав примітки, коментарі та іменний покажчик;
- супроводжувані кількома вагомими епіграфами. Наприклад: *«І все-таки – найкраща з нагород листи людські»* (Олесь Гончар);
- об'єднують 895 листів до Олесь Гончара в певну цілісність. Листи датовані й без дат;
- своєрідний документ розвитку літературного процесу тривалістю майже 50 років, свідченням входження українського мистецтва слова у світовий літературний контекст;
- подані в хронологічній послідовності: перша з книг охоплює 1946-1982 рр., друга – 1983-1995 рр.; обидві мають однаковий обсяг – 736 сторінок;
- географічно широкі;
- на реальній основі засвідчують, як імениті літературні діячі того часу прийняли до своїх «Рядів» митця нової формації, оригінальних поглядів на довкілля Олесь Гончара;
- жанрово різноманітні: листи-прохання, листи-сповіді або зізнання, а також листи-подяки, листи-вибачення, листи-запрошення, листи-відмови, листи-захоплення, листи-вітання;

– сповнені глибокою повагою і любов'ю до адресата тощо.
Слово Гончарове, слово Степаненкове напоєне світлом і чистотою, як і їхні помисли та душі.

Список використаних джерел

1. Бойко Н. Публіцистична спадщина Олеся Гончара (мовні, навколомовні й деякі інші проблеми) : монографія. *Історична пам'ять*. 2009. № 2. С. 127-132.
2. Бондаревська Т. Олесь Гончар у вимірі людяності. *Рідний край*. 2018. № 1 (38). С. 73-76.
3. Гончарівна Т. Гончаровій зорі світити вічно. *Рідний край*. 2008. № 1 (18). С. 217-219.
4. Калашник В. Духовні обрії Гончара-публіцистаю
Рецензія на: Степаненко М. І. Публіцистична спадщина Олеся Гончара (мовні, навколомовні й деякі інші проблеми). Полтава : АСМІ, 2009. № 2. С. 130-133.
5. Кульбабська О. В. «Промінчик розкоші людського спілкування»: цінний подарунок буковинцям від професора Миколи Степаненка [Електронний ресурс] / Олена Валентинівна Кульбабська // Режим доступу: <http://kulbabska.com/news/aktualni-novyny/102-prominchik-rozkoshi-lyudskogo-spilkuvannya-tsinnij-podarunok-bukovintsyam-vid-profesora->
6. Листи до Олеся Гончара : у 2 кн. : наукове видання / упор., автор передм., прим. і ком. Микола Степаненко. Київ: Сакцент Плюс, 2016. Кн. 1. 736 с.
7. Листи до Олеся Гончара : у 2 кн. : наукове видання / упор., автор передм., прим. і ком. Микола Степаненко. Київ : Сакцент Плюс, 2016. Кн. 2. 736 с.
8. Мелешко В. Грані творчого світу Миколи Степаненка. *Рідний край*. 2013. № 2 (29). С. 76-79.
9. Мельничук А. « Найкраща з нагород – листи людські» [Електронний ресурс] / Андрій Мельничук. – Режим доступу : <http://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/najkrashha-z-nagorod-lysty-lyudski/#.W539utSLRiw>
10. Педченко С. Безмежна широчінь душі й таланту в «полудневих нотатках» професора М. І. Степаненка Рецензія на

книгу: *Степаненко М. І. Думки вголос і про себе / М. І. Степаненко. Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2013. – 412 с. / Світлана Педченко, Світлана Галаур. Рідний край. 2013. № 2 (29). С. 235-239.*

11. Параскевич П. Відгук-презентація двокнижжя «Листи до Олеся Гончара». Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): літературно-науковий збірник: Випуск 13. Київ-Херсон: Просвіта, 2017. С. 308-314.

12. Пушкін В. У чому секрет професора Миколи Степаненка? *День*. 2013. 25 жовтня (№ 194). С. 7.

13. Степаненко М. І. Думки вголос і про себе: наукове видання. Полтава : ПП Шевченко Р.В., 2013. 412 с.

14. Степаненко М. Краплина прози в поезії від Олеся Гончара. *Рідний край*. 2018. № 1 (38). С. 40.

15. Степаненко М. Літературний простір «Щоденників» Олеся Гончара. Полтава: АСМІ, 2010. 528 с.

16. Степаненко М. Літературно-мистецька Полтавщина / Микола Степаненко. Гадяч : Видавництво «Гадяч», 2013. 500 с.

17. Степаненко М. Олесеві Гончару – 95: довідник. Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2014. 92 с.

18. Степаненко М. І. Олесь Гончар й українсько-білоруські культурно-політичні зв'язки / Микола Степаненко // Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства: зб. наук. праць [за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. конф., (Дніпропетровськ; Полтава, 3–5 квіт. 2013 р.)] / голов. ред. М. І. Степаненко; Ін-т української мови НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Нац. гірничий ун-т. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. С. 300–311

19. Степаненко М. І. Публіцистична спадщина Олеся Гончара (мовні, навколотовні й деякі інші проблеми). Полтава: АСМІ, 2008. 396 с.

ПОШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ ГАДЯЧАНАМИ

(виступ на конференції, 2019)

Наш гадяцький край славний своєю історією та її творцями. Ми згадуємо славні імена уродженців землі батьківської: Григорія Грабянку (до 1666 – бл. 1738) – державного та військового діяча доби Гетьманщини; полковника Гадяцького полку, автора одного з найвідомішого козацького літопису; Амвросія Метлинського (1814 – 1870, с. Сари) – поета, етнографа, фольклориста, перекладача, видавця; Петра Одарченка (1903 – 2006, с. Римарівка) – письменника, літературознавця, мовознавця, публіциста [див.: Шанько]. Особливу щемність викликає спомин про родину Драгоманових, зосібна про невтомну трудівницю на ниві українського культурного й громадського розвитку Олену Пчілку (Ольгу Петрівну Косач (1849 – 1930) – цьогорічну ювілярку.

Звернення до постаті та діяльності Олени Пчілки у зв'язку з її батьківщиною актуальне з огляду на 1) вагомий внесок землячки в українську національну справу, у вітчизняну літературу; 2) потребу крайового вивчення відомих діячів громадського руху й культури; 3) важливість пошанування видатних земляків давнішого часу, адже це – підґрунтя національного виховання молоді, збереження гідних взірців для наслідування.

Мета дослідження – систематизувати та узагальнити відомості про різні форми вшанування життя і творчості краянки Олени Пчілки.

Завдання нашої роботи:

- подати коротку біографічну довідку про Ольгу Косач;
- виявити, у яких формах реалізується вдячна пам'ять нащадків-гадячців про славетну уродженку їхнього регіону;
- згадати найновіші вияви шаноби до Олени Пчілки;
- підбити підсумки дослідження.

Про життя і діяльність уродженки Гадяцького району Ольги Петрівни Драгоманової-Косач (Олени Пчілки) нині маємо значне число різноманітних праць: а) мемуари (спогади

брата М. Драгоманова, товаришки по боротьбі С. Русової, земляка П. Одарченка); б) дослідження життєвого і творчого шляху мисткині (Г. Аврахов, О. Вертій, М. Гуць, О. Камінчук, А. Шумілова); в) аналіз літературної спадщини письменниці (Л. Дрофань, Л. Мороз, М. Павлишин, С. Семенко, Н. Степаненко, А. Швець тощо); г) краєзнавчі студії (Г. Дейна, П. Ротач, С. Семенко, Т. Скрипка, П. Одарченко, Т. Третяченко). З усього наукового доробку в зв'язку з нашою студією ми передовсім виокремлюємо статтю Т. Третяченко [3], у якій з'ясовано обставини святкування минулого, 160-річного ювілею визначної краянки. Джерелами нашого дослідження були також і матеріали Інтернет-ресурсів.

Ольга Петрівна Драгоманова, у заміжжі – Косач, у письменстві – Олена Пчілка, молодша сестра Михайла Драгоманова, мати митців Лесі Українки та Михайла Обачного народилася 17 липня (дата у науковців викликає сумнів) 1849 р. у нашому Гадячі. Навчалася в Петербурзькому приватному пансіоні (1861-1866); як письменниця дебютувала у 1866 році. Одружившись (1868 р.) із Петром Косачем, мешкала на Волині Звягель, Колодяжне), у Києві, де розгорнула активну літературну, перекладацьку, видавничу діяльність; Гадячі, куди перенесла й редакцію часопису «Рідний край» та додатку до нього – дитячого журналу «Молода Україна», першого дитячого часопису «українською мовою на території російської імперії, спрямованого на ствердження й розвиток національної культури» [3, с. 116].

У нашому місті працювала в «Газете Гадячского Земства», де друкувала свої оповідання українською мовою, потім стала редактором газети і з 1917 по 1919 р. видавала її «цілком українською мовою» (А. Гуляк). Публічно виступала проти більшовицької влади, за що «1920 року була заарештована» [2, с. 76]. Після «гадяцького десятиріччя» (1914-1924 рр.) знову переїхала до Києва; працювала в різних комісіях АН УРСР, друкувала етнографічні розвідки, спогади та ін.

Померла 4 жовтня 1930 року, похована на Байковому кладовищі.

Пчілка була сміливою, рішучою, особливо, коли йшлося про українську справу: 1903 року на відкритті пам'ятника Іванові Котляревському в Полтаві вона виступала українською мовою, порушуючи тим встановлену царською владою категоричну заборону, а в 1905 була поміж чотирьох делегатів української інтелігенції в Санкт-Петербурзі на перемовинах з царським прем'єром графом Сергієм Вітте, добиваючись відміни багаторічної заборони на україномовний друк й освіту.

Літературний набуток нашої землячки обсяжний: поезія (поема «Козачка Олена», збірка «Думки-мережанки»), проза (оповідання, повісті), драматургія, переклади; активно виступала в жанрі байки. Пчілка також відома і як дитяча письменниця (збірка «Годі, діточки, вам спать»).

Гадячці щиро шанують свою славу землячку, і в матеріальному вираженні, і на духовному рівні. У місцевому краєзнавчому музеї є експонати, присвячені Олені Пчілці, хоча, переконані ми, назріла необхідність організувати літературно-меморіальний музей крайнки.

Ще одна форма вшанування пам'яті славетних земляків – є створення музейних кімнат у культурних центрах або навчальних закладах. Так, у травні 2009 року з ініціативи та за активного сприяння випускника школи 1972 року Володимира Костюка в місцевій гімназії відкрито *кімнату-музей Олени Пчілки*, яка постійно поповнюється. Тут розміщено унікальні світлини, тут відбулася Всеукраїнська конференція «Олена Пчілка і Гадяч», на якій виступили наукові співробітники Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Музею Лесі Українки, Національного музею літератури України та представники редакції державного видавництва «Веселка».

У ХХ столітті з'явилася традиція *давати імена* видатних людей населеним пунктам, вулицям, освітнім та мистецьким закладам, тож розпорядженням Кабінету міністрів України від 11 листопада 2009 року *ім'я Олени Пчілки присвоєно* Гадяцькій гімназії.

Вагомим актом вшанування Олени Пчілки є *премія* її імені,

заснована видавництвом «Веселка» 1991 року. Нею відзначають найталановитіші твори для дітей, а також письменників і художників, упорядників, науковців, журналістів, педагогів, меценатів за значний внесок у справу українського національного відродження.

Із 2008 року у зв'язку з кризою нагороду не присуджували. У 2012 році *премію відродили* київські видавці та літератори за допомогою *Гадяцької держадміністрації, районної ради та міського керівництва Гадяча*. Тоді «відроджену» премію в місцевій гімназії імені Олени Пчілки отримали наукові співробітники Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України Лариса Мірошніченко й Алла Ріпенко як упорядниці видання «Пчілка, Олена “Золоті дні золотого дитячого віку...” : автобіографічний нарис. Київ: Веселка, 2011. с.80». Л. Мірошніченко та А. Ріпенко вперше відтворили авторський варіант останнього твору письменниці. «Це не тільки спогад про дитинство видатної особи, це надзвичайно цікавий документ епохи, емоційно забарвлена розповідь про Гадяч і родовід Драгоманових, а ще – своєрідний приклад сучасним батькам, як треба любити і виховувати своїх дітей, як прищеплювати їм любов до рідного народу і рідного слова. Видання щедро ілюстровано світлинами» [3, с. 117]. Серед наших краян- лауреатів названої премії – Микола Степаненко, ректор ПНПУ.

Від 2012 р. засідання журі літературно-мистецької премії імені Олени Пчілки відбувається в нашому районному центрі (координатор літературно-мистецької премії в Гадячі Олександр Зозуля).

Цьогоріч лауреатами премії стали: народна артистка України, Герой України Ніна Матвієнко, заслужений діяч мистецтв України, поет, прозаїк, журналіст Олексій Кононенко та журналістка, поетка, авторка пісенних текстів Любов Загоровська (інтернет-видання «Полтавщина»).

Невіддільний від історії Драгоманових-Косачів і хутір Зелений Гай – місцина, що перебувала тоді за межами міста. Нині він відомий як Лесин Гай, Тут, на місці, де стояв будинок

Косачів і де неодноразово бувала Леся, на честь 100-річчя з дня народження (1971 р.) встановлено пам'ятний знак, на якому викарбувані слова:

*Ні! Я жива!
Я буду вічно жити!
Я в серці маю те,
що не вмирає*

У Зеленому Гаю облаштовано «Співоче поле», відкрито відпочинкову зону «Урочище Зелений гай». У цьому історичному місці ось уже три десятиліття відбувається обласне свято «Дивоцвіт Лесинога Гаю», яке щорічно відвідують учні нашого закладу. Нинішнього травня у рамках проведення обласного літературно-мистецького свята відкрито пам'ятний знак матері легендарної поетеси – Олені Пчілці.

«Найсвіжішими» актами ушанування землячки вважаємо 1) відкриття в Гадячі пам'ятної дошки Олені Пчілці (Ользі Драгомановій-Косач). Як повідомила В. Шемчук, встановлено її за рішенням Гадяцької районної ради та з ініціативи Полтавського обласного відділення Міжнародної організації «Жіноча громада» [Ш]. Меморіальна дошка знайшла місце на фасаді будівлі 1914 року, нинішньої редакції газети «Гадяцький вісник» та Регіонального ландшафтного парку «Гадяцький» – колишнього приміщення «Газети Гадяцького земства»; 2) презентація фільму про славу землячку. Мешканці Гадяча 12 вересня 2019 року переглянули фільм «Берегиня Драгоманівського роду», що замовив відділ культури і туризму Гадяцької міської ради до 170-ї річниці від дня народження Олени Пчілки, який розкриває багатогранність її таланту. Режисер стрічки – Інна Дідик, прекрасна поетка, журналістка, режисерка, колишня «лтавівка».

Олена Пчілка любила наш/свій край, залишила його чудовий опис: «Є на Україні, серед милої Полтавщини, багатої на гарні куточки, чудовий краєвид! Станете на краю Драгоманівської гори, і перед вами відразу розстелиться велика долина Псла. Псьол звивається по ній химерним бігуном, леліючи плетеницею рукавів-перетоків; а тут ще й сестриця

Грунь вибігає з очеретів і перед самим Гадячем впадає Пслові в обійми, доповняючи його води чистою, блакитною течією та обгортаючи разом з ними той милий острівець, що лежить мов у віночку з кучерявих верб: кучері їм звили ті щедрі води. Перед тією панорамою мов збігла з гадяцького узгір'я й стала на останньому горбочку, над самими водами й луками, маленька церковка, присвячена архангелові Михайлові, патронові города; поблискує золотим хрестом, окрита високими гіллястими деревами. Дійсно, тільки б на ангельських крилах витати над тим краєвидом! Гарний він літньою порою, як пишає зеленощами, радісним життям, красен і зимовою добою, як долина здається ще просторішою – укрита широким, білим сніговим подолом, що сяє блисками і по сивій мережці вод, скованих кригою, і на білих роздолах, і по срібних кучерях дерев, опушених інеєм; красен той вільний краєвид і напровесні, як уся велика біла пелена повернеться в широку, вільну повінь, розіллється геть-геть долиною, а небо весняне відбивається в ній сяйвом, блакиттю!» [3, с. 217].

Отже, Олена Пчілка – українська письменниця, меценатка, перекладачка, етнографиня, фольклористка, публіцистка, громадська діячка, членкиня-кореспондентка Всеукраїнської академії наук (1925); мати поетеси Лесі Українки, письменника Михайла Косача (Обачного), Ольги Косач-Кривинюк, Оксани Косач, Миколи Косача та Ізидори Косач-Борисової, сестра професора Михайла Драгоманова, дружина Петра Косача, на нашу думку, належно пошанована сучасниками, її земляками, котрі мешкають у гадяцькому краї і свято бережуть пам'ять про славу берегиню України.

Література

1. Дрофань Л. Берегиня. Київ: Молодь, 2004. 206 с.
2. Одарченко П. Олена Пчілка і молодь (спогади). *Українська література*. Збір. вибраних статей. Київ, 1995. С. 76
3. Пчілка Олена. Твори. Київ: Дніпро, 1972. 240 с.
4. Третяченко Т. Олена Пчілка і Гадяч (до 160-річчя письменниці). *Слово і Час*. 2009. № 7. С. 116-120.

5. Шанько Г. Літературна Гадяччина : нарис-довідник про зародження й розвиток літератури рідного краю та її окремих представників-письменників, літераторів, інших митців, що народилися, виростили чи жили певний період на благословенній землі Гадяччини. Гадяч, 1996. 113 с.

6. Шемчук В. У Гадячі відкрито пам'ятну дошку Олені Пчілці (Ользі Драгомановій-Косач) / В. Шемчук [Електронний ресурс] // режим доступу : <https://np.pl.ua/2019/07/z-nahody-170-richchia-vid-dnia-narodzhennia-oleny-pchilky-memorial-nu-doshku-iy-vidkryly-v-hadiachi/>

ОБРАЗ АВТОРА «СЛОВА ПРО ІГОРІВ ПОХІД» У ХУДОЖНІЙ ТА НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ ВОЛОДИМИРА МАЛИКА (2021)

Актуальність теми дослідження. Літературознавці, мовознавці, краєзнавці, історики, археологи, музейники, чимало читачів, колекціонерів старовини, педагогів та ін. прагнуть віднайти/встановити ім'я автора «Слова про Ігорів похід», героїчної поеми давнього письменства нашого. «Відкриття» автора художньої пам'ятки кінця XII століття дасть відповіді, переконані вони, на цілу низку інших ще не розкритих питань (конкретного часу та місця появи твору, безпосередніх обставин постання «Слова...», розкодування змісту його «темних місць» тощо). Отже, відомості про автора важливі для розуміння і змістовно-формальних складників поеми старого письменства зосібна, і в аспекті історії української літератури загалом.

З-поміж відомих дослідників-шукачів автора давньоукраїнського полотна й наш знаний письменник-земляк Володимир Малик (Володимир Кирилович Сиченко (1921 – 1998)), учитель із славних Лубен, автор цілої низки творів для дитячої аудиторії, зразків «великої прози» історичної та сучасної митцеві тематики, яку надзвичайно поцінують читачі всіх вікових категорій; від дітей до дорослих. Він запропонував художню й наукову концепцію авторства

безсмертного твору української літератури доби орнаменталізму.

Сьогодні важливо подати того чи того представника національної гуманітаристики різноаспектно, зважаючи на всі грані його активностей. Такий аспект аналізу набутку певної особистості дозволить 1) виформувати її цілісність як учасника українського культурного простору та 2) створить справжню неординарну картину нашої науки, мистецтва, духовності. Власне ці сучасні підходи до «портретування» конкретного діяча гуманітаристики й зумовили *актуальність* теми нашої дослідницької роботи.

Одним із перших письменницький талант В. Малика помітив та почасти оцінив М. Рильський. Прочитавши зошит із віршами нашого краянина, «шляхетний неокласик» коротко резюмував: «Вважаю, що автор – людина з хистом (про розміри якого я ще не берусь судити), з певною вправністю. Дещо, безперечно, можна надрукувати» [Цит. за: 11, с. 23].

Гарний відгук, але про епічні твори лубенця залишив Олесь Гончар: «Ви працюєте так упевнено, послідовно й талановито» [Цит. за: 11, с. 11].

Найранішою науково-критичною працею про набуток В. Малика стала стаття М. Фісенка, вміщена в обласній газеті «Зоря Полтавщини» [17]. Упродовж творчого життя митця анотації, рецензії, відгуки про його нові твори та події із життя (присудження премій, отримання нагород; ушанування митця; інтерв'ю з ним) з'являтимуться і в іншій періодиці: «Комсомолець Полтавщини», «Червона Лубенщина», «Лубенщина», «Робітнича газета», «Урядовий кур'єр», «Сільські вісті», «Літературна Україна», «Жовтень», «Прапор», «Радуга» тощо. Авторами цих статей будуть колеги по перу (П. Бабанський, Наталка Баклай, В. Безорудько, І. Бокий, П. Лубенський, В. Карпенко, В. Кулаковський, Надія Хоменко та ін.), журналісти (Лідія Віценя, В. Лис, Ю. Логвиненко, Т. Пругло, та ін.), літературознавці (А. Дяченко, Марічка Зелень, К. Волинський, О. Неживий та ін.), краєзнавці (Б. Ванцак, О. Тарасенко) тощо.

Уже по смерті В. Малика були захищені дисертації (Людмила Ромащенко [15], Ганна Максименко [8]), оприлюднена низка аналітичних праць Анни Дорофєєвої [2; 3] тощо.

Резюмувала стан вивчення набутку письменника-лубенця Ганна Максименко: «Дослідження творчості Володимира Малика, не зоставшись зовсім поза науковими інтересами літературознавців, заявлено тільки у незначній кількості критичних та літературознавчих праць (декілька статей і рецензій його романів та науково-популярне видання Ігоря та Валерія Козюри “Володимир Малик: життя та творчість”, де в художній формі подано життєпис видатного письменника, спогади його друзів, рідних, знайомих)» [7, с. 51]. Як бачимо, робіт, автори яких би розглядали науково-мистецьку концепцію розуміння авторства «Слова о полку Ігоревім» В. Маликом, сьогодні немає. Це також *актуалізує* нашу розвідку.

Мета дослідження – проаналізувати наукову і художню концепцію особи/образу автора в літературознавчому та мистецько-словесному набути Володимира Малика.

Завданнями роботи було визначено:

- оглянути літературознавчу спадщину В. Малика;
- простежити перебіг роботи нашого землянина над обґрунтуванням особи автора «Слова про Ігорів похід»;
- проаналізувати роман «Черлені щити» як приклад художньої концепції творця давньоукраїнської поеми.

Об’єкт розвідки – літературознавчі праці та художні словесні полотна В. Малика крізь призму пошуку ним автора «Слова о полку Ігоревім», а її **предмет** – художня та наукова концепція особи творця твори кінця XII століття в наукових статтях та в романі «Черлені щити».

Методи дослідження: біографічний, текстуальний метод, комплексний аналіз літературознавчих праць і художнього твору, описовий (для висвітлення результатів дослідження).

Наукова новизна полягає в тому, що вперше комплексно проаналізовано обґрунтування В. Маликом особи автора «Слова» і в науковому, і в мистецькому вияві.

Практичне значення: результати дослідження стануть у нагоді вчителям та школярам як матеріал для уроків рідного краю.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВОЛОДИМИРОМ МАЛИКОМ АВТОРСТВА «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

1.1. Перебіг роботи В. Малика над твором давньої літератури

Володимир Кирилович Малик – відомий письменник, який залишив помітний слід і в літературознавстві. Щоденникові нотатки лубенця, бібліографічні огляди його набутку надають інформацію про наукову діяльність знаного земляка. Так, у мемуарному творі «Синя книга» автор свідчить: написав «передмову до “Школи над морем” О. Донченка» [11, с. 29], «рецензію на повість “Зазірчанин”. Повість погана» [11, с. 29], «літературний портрет “Олесь Донченко” (1969)» [11, с. 35], «“Джерела”, нарис про О. Донченка (1969)» [11, с. 36], «реферат про Бабанського» [11, с. 64], відгуки на книги значного числа сучасних йому авторів та ін.

Літературознавчі спостереження Володимира Кириловича досить цікаві та науково виважені. Наприклад, у щоденниковій статті від 12 грудня 1970 року читаємо: «Кращі повісті Нечуя-Левицького, оповідання Коцюбинського, п'єси Карпенка-Карого, Старицького, Кропивницького, Лесі Українки. <...> Все тримається на сюжеті, міцному, цікавому, захоплюючому. Та ще на характерах!» [11, с. 49]; в іншій (23 грудня 1970 року) – розмисли про талант: «<...> талант письменника вимірюється не сумою накопичених за життя знань <...>, а умінням змальовувати випукло, яскраво і цікаво людське життя і людські характери» [11, с. 49]. В. Малик, як впливає із його літературно-критичних праць, не приймає нарочитості форми, сповідує єдність змісту і виражальних засобів, гармонійність.

Найповніше, переконані ми, наш землянин як літературознавець розкрився в процесі роботи над давньоукраїнським твором «Слово о полку Ігоревім». За твердженням авторів книги про життя і творчість відомого

письменника з Лубен Ігоря та Валерія Козюр, вивченню «Слова» і «всіх пов'язаних з подіями на Русі в кінці XII століття документам, працям дослідників В. К. Малик присвятив майже два десятки років» [4, с. 88].

Справді, у щоденниковій «Синій книзі» ми знайшли обґрунтування цього твердження. Опрацьовуючи мемуари письменника, зафіксували, що вперше про «Слово о полку Ігоревім» В. Малик заговорив у листопаді 1981 року. У діаріуші він занотував: «А це прочитав статтю <...> про місце битви Ігоря з половцями. Давно *думав* (курсив наш) над цією темою – “Князь Ігор” (та Автор “Слова”). Може, ризикнути» [11, с. 169]. Згодом Володимир Кирилович повідомляв, що перечитав багато історичних джерел із цієї теми, тому майже зримо уявляє «час, героїв, побут, бої з половцями, самих половців, зокрема Кончака» [11, с. 169]. Він захоплено вигукував: «Яка величезна і трагічна сторінка нашої історії – Київська Русь! Які катаклізми, які постаті, які пристрасті!» [11, с. 169].

В інших хронікальних статтях «Синьої книги» сказано: «Працюю над ним [«Словом»] п'ятнадцять років» [11, с. 270] (запис, що його Малик зробив 14 вересня 1996 року). У нотатках за 7 січня 1998 року смертельно хворий Володимир Кирилович повідомив: завершив, «друкуючи одним пальцем лівої руки, два останні варіанти “Слова” /переклад/ та примітки до нього. Передмова була написана раніш. Ларочка [донька] подала у “Веселку”» [11, с. 270]. Тож робота над геніальним твором давньої національної літератури охопила період від листопада 1981 до січня 1998 року (31 серпня того ж року В. К. Малик відійшов у засвіти, щоб зоріти своїм читачам із вічного Чумацького Шляху).

Письменник-літературознавець бідкався: «Жаль буде, якщо “СЛОВО” не вийде. Але надій не втрачаю» [11, с. 271] – передостанній щоденниковий запис. Ми переконалися: праця нашого земляка побачила світ, адже по його смерті, у 1999 році, роман «Князь Ігор» (як доопрацювання твору «Черлені щити») з авторським перекладом «Слова о полку Ігоревім» видрукувані [Малик Кн]. Для нас показовим є й інше, прижиттєве видання

(1995 рік), яке зафіксувало велику працю автора. Кажемо про малу за форматом та обсягом книгу, видану «Полтавським літератором».

У процесі роботи над «Словом» В. Малик

1) листувався «з харківським професором М. Ф. Гетьманцем» [11, с. 174]. Учений презентував лубенському дослідникові-аматорові свою книгу «Таємниця ріки Каяли», яку той ретельно вивчив. З окремими положеннями/висновками монографії не погоджувався;

2) ознайомився з дослідженням Сумарокова «Кто есть кто...». Аналізуючи його, зауважив, що гіпотеза «про тотемізм половців, висмоктана з пальця, руйнує художню структуру “Слова”. Місця розселення половців теж сумнівні» [11, с. 183-184];

3) консультувався з професорами П. П. Охріменком (місто Суми) та Г. Д. Вервесом (місто Київ) щодо авторства давнього твору;

4) слухав по радіо виступ науковця В. В. Яременка, який уважав, «що Бояна не було. Був Ян Виштата (Вишатич). А “бо” – сполучник, або частка, яких не розрізнили Мусін-Пушкін та його помічники, бо не знали української мови» [11, с. 267]. Погоджуючись із версією Яременка, В. Малик а) уважно перечитав «Повість минулих літ», де знайшов такий запис: «У сей же рік (1106) преставився Янь (Вишатич), старець добрий, проживши 90 літ у старості поважній... Од нього ж я (Нестор) чув багато розповідей, що їх вписав у літопис» [11, с. 267], б) надіслав професорові своє перероблене «Слово». До речі, у щоденнику (стаття від 14 вересня 1996 року) Володимир Кирилович повідомив про подальшу роботу над давньоукраїнською героїчною поемою;

5) брав участь у науково-практичних конференціях, присвячених цій давньоукраїнській пам'ятці літератури. Уперше – 10-12 травня 1984 року в Сумах;

б) проїхав власним автомобілем «тим шляхом, яким князь Ігор з військом вісім століть тому ішов у похід на половців – від Новгород-Сіверського в Чернігівській області до Слов'янська

на Донеччині [Коз, с. 89];

7) надрукував статтю «Хто ж був автор “Слова”?» у газеті «Зоря Полтавщини» тощо.

Така значна робота, виконана земляком-лубенцем, сприяла а) реконструкції ним «Слова», б) його досконалому перекладові; в) еволюції поглядів на авторство пам'ятки.

Отже, доходимо висновків:

I. Робота В. Малика над «Словом», як свідчать його щоденникові записи, тривала 17 років і два місяці; проте задум перекласти / реконструювати твір автор виношував віддавна, певно, уперше приступаючи до написання першої літературознавчої розвідки, з одного боку, та найранішого історичного роману, з іншого;

II. Для глибокого й всебічного розуміння змісту та форми поеми кінця XII століття Володимир Кирилович 2) ознайомився з різними а) перекладами твору, б) розвідками значного числа дослідників, з-поміж яких і науковці XIX століття; 2) спілкувався / листувався зі вченими-словістами, сущими в його часі; 3) брав участь у наукових конференціях та експедиціях, пов'язаних зі «Словом» тощо.

1.2. Краянин про автора «Слова»: науковий вимір

Для з'ясування Маликової концепції автора давньоукраїнської поеми важливим видається ось таке його свідчення: «Переклав “Слово” (по рекомендації Б. О. Рибакера)» [11, с. 38]. Зазначимо, що прізвище *Рибакер* автор із Лубен згадуватиме неодноразово, особливо в щоденнику, тож нам, переконані, необхідно надати коротку довідку про цю людину.

Борис Олександрович Рибакер (1908-2001) – археолог та історик, «один з найвпливовіших представників радянської історіографії» (Оксана Косміна). Його основні праці присвячені соціально-економічній і політичній історії східних слов'ян та Давньої Русі. З 1932 року вчений вів польові археологічні дослідження, передовсім розкопки давньоруських міст Тмутаракані, Чернігова, Любеча. З-поміж майже двадцяти монографій науковця, дві – стосуються пам'ятки давнього

письменства. Кажемо про працю «Слово про полк Ігорів і його сучасники» (1971), яку йменують найбільш значущою в його набутку, і про дослідження «Руські літописці та “Слово о полку Ігоревім”» (1972). Б. Рибаків відстоює думку, що 1) автором пам'ятки є київський тисяцький (воєначальник) Петро Бориславович 2) твір уперше пролунав 15 серпня 1185 р. на прийнятті в Києві у великого князя Святослава Всеволодовича з нагоди повернення з половецького полону новгород-сіверського удільного князя Ігоря Святославича.

Погляди відомого історика/археолога В. Малик спочатку активно підтримував, тобто був прихильником «боярської» версії авторства «Слова». Цю думку він утвердив для себе ще тривкіше після ознайомлення з гіпотезою «професора Сумського педінституту П. П. Охріменка [14], який уважав, що автором міг бути освічений і талановитий сіверянин, учитель-наставник Ігоря, людина в літах, але не стара. Він добре знав історію, географію, рідну природу, був у дружніх стосунках зі Святославом київським та багатьма іншими князями» [10, с. 393]. Тож, письменник-літературознавець В. Малик «пішов» шляхом науковця із Сум, шукаючи автора давньоукраїнської поеми з-поміж бояр, родовитих дружинників, освічених людей другої половини – кінця XII століття. До речі, таке спрямування роботи над встановленням автора «Слова» дозволило крайнинові-лубенцеві утвердитися в думці, що цей твір «належить українському народові. В ньому йдеться про події нашої історії, в ньому ми знаходимо цілий пласт української мови та й автор був не з чужих країв <...>» [10, с. 393-394].

І все ж згодом В. Малик, ознайомившись із набутком відомих славістів, особливо із дослідженням Леоніда Єфремовича Махновця (1919-1993), літературознавця, історика-медієвіста, археолога, перекладача, бібліографа, переінакшує свої погляди щодо автора безсмертного твору. Він, акцентуємо ще раз, під впливом наукових публікацій Л. Є. Махновця, відкидає сповідувану боярську версію авторства, замінюючи її князівською. Наш крайнин знав, що Леонід Махновець, працюючи над «Словом» від 1947 року і майже до свого

відходу в засвіти, встановив автора поеми. Виявилося, що це – «син галицького князя Ярослава Осмомисла, рідний брат Ярославни та швагер Ігоря княжич Володимир Ярославич. Його мати потрапили в немилість до чоловіка, й вигнана з Галича, разом із сином мандрувала з міста в місто, й так сталося, що майбутній автор “Слова” довго жив на Чернігівщині, в маєтках швагра» [16].

В. Малик у своєму дослідженні «”Слово” та його автор» [10] 1) подав довідку про «Слово»-знавця (термін Володимира Кириловича) Леоніда Махновця, акцентуючи на огроми його наукового набутку («написав понад 400 <...> праць») та 2) накреслив шлях пошуків Л. Махновцем автора «Слова». Саме на цьому складникові статті Малика зупинимося детально.

Володимир Кирилович аргументовано твердить: попередники Л. Махновця обирали «претендента» на автора «Слова» стихійно: вони наперед визначали певну особу, що «могла знати князя Ігоря» [10, с. 394] й оголошували її митцем, котрий написав героїчну поему. Дуже часто, підкреслює наш краєнин, робили це без будь-яких серйозних мотивів. Він вважає, що успіх Махновця у віднайденні автора давнього словесно-мистецького полотна національного красного письменства – 1) у виробленні конкретного методу дослідження та 2) у розумінні того, що для створення «Слова», потрібно «було насамперед володіти всією інформацією, яка закладена в ньому» [Цит. за: 10, с. 395]. У протилежному разі поема як така не могла з’явитися. На цій *основоположній аксіомі* й побудовано пошук особи (імені) автора «Слова» Л. Махновцем. Такі підходи до з’ясування творця давньоукраїнської поеми В. Малик означає як «суворий науковий шлях пошуку» [10, с. 395], який не допускав жодного вимислу, «жодної натяжки» (вираз В. Малика). Усе, наголошує Володимир Кирилович, «має бути підтверджено і обґрунтовано фактами з літописів та інших джерел!» [10, с. 395]. Відправною точкою своїх досліджень Л. Махновець, переконаний Малик, обрав постулат, що автором «Слова» міг бути лише *князь*.

Нам імпонує аналіз дослідження Л. Махновця, здійснений В. Маликом, особливо в аспекті «реконструкції» відбору вченим з-поміж огрому князів «одного-єдиного претендента на автора» [10, с. 395] поеми. Лубенський літературознавець називає головні передумови авторства, якими, за його переконанням, керувався Леонід Єфремович, розв'язуючи це питання:

1) автор повинен володіти всією інформацією, нагромадженою в «Слові»;

2) він мусить так чи так, але безпосередньо (дружньо чи родинно) бути наближеним до Ігоря, а також і до Святослава київського, бо інакше складно пояснити, чому він виявляє добрі почуття до них обох, особливо до Ігоря;

3) ці близькі стосунки мають підтверджувати документи (обов'язково – періоду 1185 року);

4) кандидат в автори повинен бути сучасником подій, що лягли в основу художнього твору.

В. Малик продовжує «картографувати» шлях, яким ішов Л. Махновець у пошуках автора безсмертного «Слова». Нашому країнинові імпонує те, що науковець склав родовідну таблицю всіх князів Рюриковичів. «Відкинувши померлих до 1185 року і тих, що народилися пізніше, він вийшов на доволі вузьке коло князів – сучасників Ігоря» [10, с. 395], а потім ще й виключив із цього кола старих, немічних та малолітніх, а також князів, які через різні обставини не мали жодного відношення до походу Ігоря. Із цього «списку», твердить В. Малик, славіст Махновець вибрав одного, який:

1) був другом чи родичем новгород-сіверського князя;

2) одночасно доводився родичем чи так само дружив із київським правителем Святославом;

3) знав найдрібніші подробиці підготовки, перебігу походу, обставини полону та втечі з нього Ігоря;

4) володів усією інформацією, яка представлена в тексті «Слова».

Таким чином, підсумовує Володимир Кирилович, вибір Махновця впав на князя Володимира Галицького.

Значну частину своєї статті дослідник із Лубен присвятив з'ясуванню питання: хто такий та яким же був насправді Володимир Галицький? [10, с. 395-403]. У результаті розмислів, опертих на цілу низку наукових праць, з-поміж яких дослідження Махновця – першорядне, В. Малик дійшов аргументованих висновків:

1) Л. Є. Махновець на основі конкретних історичних, географічних, лінгвістичних фактів беззаперечно довів, що автором «Слова» був князь Володимир Галицький;

2) науковець-словістів переконався сам і переконав респондентів, що давня поема створена 15 серпня 1185 року в Києві; не написана заздальгідь, а проголошена експромтом як політична промова на захист Руської землі та нещасливого, хоч і героїчного походу Ігоря на половців. Промовцем, а отже, автором твору був усе той же князь Володимир Ярославович із Галича;

3) запропонував жанрові дефініції «Слова» – повість, пісня. Тут, щоправда, Володимир Кирилович вставляє репліку: часто «Слово» іменують поемою, але всі ці визначення «мають право на існування» [10, с. 405].

За оцінкою В. Малика, зроблене Л. Махновцем, – це блискучий науковий та творчий подвиг.

Представивши так зримо дослідницьку лабораторію словіста Леоніда Махновця, літературознавець з полтавського краю підтвердив, що 1) він приймає версію про Володимира Галицького як автора «Слова о полку Ігоревім»; 2) готовий «рішуче, без найменшого сумніву, ставити ім'я князя Володимира Галицького на титульних сторінках усіх наступних видань цього безсмертного твору» [10, с. 406]. Останнє він зреалізував безпосередньо: на титульних сторінках обох видань перекладу й реконструкції «Слова» укладач приміток та післямовець В. Малик зазначив «Князь Володимир Гальцький».

Отже, у своєму науковому осягненні автора давньоукраїнської героїчної поеми Володимир Малик еволюціонував від боярської версії до князівської. Така еволюція відбулася на основі послідовного, скрупульозного

опрацювання значного числа наукових розвідок «Слово»-знавців, і ХІХ, і ХХ століття. Потрапивши під вплив дослідників із Сум, головно професора Павла Павловича Охріменка (до речі, уродженця села Солониці Лубенського району), Володимир Кирилович прийняв їхню гіпотезу про те, що автором «Слова» був один із впливових бояр часу правління Ігоря Святославовича. Та на цьому наш краєнин не зупинився: він спілкувався з широким колом дослідників, перечитував літописи Княжої Доби, брав участь у конференціях та експедиціях, пов'язаних із писемною пам'яткою ХІІ століття. Такий наполегливий інтерес до твору виформував переконання, що боярин, хай найбагатший і найвпливовіший, не міг знати подробиць князівського життя, його поглядів та переконань. Так поступово В. Малик відходив від думки про автора-боярина. Саме в цей момент він і «зустрів» розвідки Л. Махновця, головні постулати яких звучали в унісон із його оцінками та висновками.

В. Малик прийняв наукову версію про Володимира Галицького як автора «Слова о полку Ігоревім», обґрунтував і реалізував її.

РОЗДІЛ 2

РОМАН «ЧЕРЛЕНІ ЩИТИ» ВОЛОДИМИРА МАЛИКА – ХУДОЖНЯ КОНЦЕПЦІЯ АВТОРСТВА ДАВНЬОЇ ПОЕМИ

Ми солідарні з думкою науковців, передовсім Ганни Максименко, що найповніше талант письменника Володимира Малика розкрився в жанрі історичного роману. Такий зразок епосу, на нашу думку, дозволив митцеві зреалізувати найзаповітніше бажання: «Одного хотів – побачити свою Україну вільною, незалежною, сильною...» [11, с. 266], адже власною «великою прозою» він виправляв «духовний хребет нашого народу» [11, с. 267].

В. Малик творив художньо-словесні полотна про минуле, керуючись власною настановою-переконанням: «Мені здається, що історичний роман – це перш за все художнє полотно, а не ілюстрація до підручника з історії. Його треба писати так, щоб,

не погрішивши проти історичної правди в цілому, показати шматок живого життя далекого від нас часу. Дійсність завжди конкретна. І такою її треба показувати. А конкретність у художньому творі проявляється тільки через конкретність життєвих деталей: мови, побуту, подій. Однак і цього мало. Щоб твір був цілісний і цікавий, цю конкретність треба ввігнати в цілісний, добре закручений сюжет. Отже, характери і сюжет – основні, на мою думку, компоненти всякого читабельного роману і історичного в тім числі» [11, с. 38]. Таким у В. Малика були й «Черлені щити».

Про роботу над твором автор повідомив у щоденнику (стаття від 18 лютого 1982 року): «Розпочинаю новий історичний роман – про князя Ігоря. Його похід, його сучасників, про боротьбу з половцями, про автора “Слова” (по Б. О. Рибаківу – Петра Бориславича). Можлива назва “Черлені щити” <...> звучить непогано і взято це зі “Слова”. Та й якоюсь мірою включає в себе ідею захисту руської землі від половців» [11, с. 171].

За зізнанням Володимира Кириловича, певний час продукував по сторінці щодня. Згодом, каже він, твір «ніяк не йде» [11, с. 174], а якщо і «йде», то «потроху», «важко», бо «історичний роман – то каторга і не завжди солодка» [11, с. 177]. І все ж крапку поставив; трапилося це 22 грудня 1983 року (дату знайшли в щоденнику [11, с. 182]). Надруковано роман у серпні цього ж року.

Одним із перших рукопис «Черлених щитів» читав професор М. Гетьманець; він же й дав загалом позитивну рецензію цьому історичному полотнові В. Малика [1].

Роман густонаселений. Ми виокремили таких персонажів: 1) Великий князь Святослав (поданий мозаїчно); 2) головні герої: Ждан – селянин з Сіверщини, Святослав Всеволодович – великий князь київський, Ігор Святославич – князь Новгород-Сіверський, Служуца – київський боярин, Самуїл – купець з Києва; 3) Руські князі: Рюрик Ростиславич – великий князь Руської землі, Володимир Глібович – переяславський князь, Ярослав Всеволодович – чернігівський князь, брат великого

князя Святослава, Всеволод Святославич – трубчевський князь, Святослав Ольгович – рильський князь, Ярослав Осмомисл – князь галицький, Володимир Галицький – син Ярослава Осмомисла, Володимир Ігорович – путивльський князь, Давид Ростиславич – смоленський князь; 4) союзники руських князів: Кунтувдей – хан чорних клобуків, Кулдюр – хан чорних клобуків, Ольстин Олексич – воєвода ковуїв; 5) половецькі хани: Кончак, Кобяк, Кза, Туглій, Турундай; 6) жіночі образи – Ярославна, Любава.

На нашу думку, особливий інтерес викликає образ поета-співця, «вихідця з простого народу, а тепер – боярина Славуті, який після невдалого походу Ігоря написав славнозвісну поему “Слово о полку Ігоревім”» [Гетьм, с.]. У баченні М. Гетьманця, саме образ автора «був найскладнішим творчим завданням Володимира Малика» [1, с. 5], але письменник, переконаний рецензент, успішно зреалізував його. Ми суголосні із цим висновком.

Прозаїк-краянин подає читачеві «дозовану» інформацію про Славуту, але кожна така подача-нюанс обов’язково містить свідчення про його поетично-музичний хист. Ось він дудить у сопілку, яку сам і вирізав, навчений дідом (раннє дитинство персонажа); а під час застілля в князя чудово грає на гусях, супроводжуючи гру не менш прекрасним співом (подія із життя вже шістдесятирічного Славуті-боярина): «Перед ним гуслі – гудуть, не вгавають, пальці літають по струнах, як птахи, голова закинута назад, сріблясті кучері обрамляють його високий лоб, а уста відкриті – і з них випливає не звук і не слово, а якась незвичайна, якась магічна сила, що залітає в душу, в самісіньке серце і бере його в солодкий полон. Співець співав про похід руських воїнів на половців і про славу перемогу над ними...» [Чщ, с. 7]. Так крок за кроком письменник готує свого реципієнта до того, що Славута – автор давнього «Слова про Ігорів похід». Наприклад, він вкладає в уста князя Святослава розкодування «репертуару» Славуті та оцінку його: «Я люблю твій спів, люблю пісні славетного Бояна, які ти так гарно співаєш, а ще більше люблю твої пісні,

бо рівного тобі не було й не буде!» [12, с. 7].

Перше знайомство читача зі Славутою відбувається через сприйняття його іншим персонажем – Жданом. Хлопця вразили очі боярина: «<...> вони були якісь незвичайні, в них і дивитися було страшно: здавалося, бачать тебе наскрізь. Сині, з голубизною, не великі, але й не малі, проникливі, розумні, вони ясніли, як щойно розквітлі блавати <...>» [12, с. 6]. Згодом Ждан ще не раз передаватиме те, що пов'язано із наставником князя Ігоря.

Дбаючи про динамізм тексту, В. Малик оповідь про передісторію життя-долі Славути «передоручає» одному з персонажів – немолодому гридневі Кузьмищу. Той спочатку дає характеристику Славуті (на нашу думку, вона відбиває авторське бачення образу співця): «Справедливий чоловік! Не одного смерда виручив від князівської, боярської чи тіунівської наруги, не за одного гридня заступився перед князем!» [12, с. 6], а вже потім відповідає на питання: «Хто ж він? Звідки? Який його рід?». Читачеві стає відомою трагічна історія тоді (п'ятдесят років тому) маленького хлопчика Славути та його сестри Даринки, родину яких знищили половці. Дітей випадком помітив князь Всеволод, батько Святослава, і забрав до княжого двору (ще один штрих/крок до постання Славути як творця «Слова»). Доля розпорядилася так, що Славута став своєрідним товаришем-побратимом тоді малого княжича. Причина цього – знову вміння хлопця грати на різних музичних інструментах і співати. Славута-дитина виконав для князя пісню, яку склав Боян (Боянових пісень навчив його дідусь). З тих пір «Славута й не розлучається зі Святославом».

Наступним кроком до «проголошення» Славути автором давньої поеми вважаємо те, що під пером В. Малика він став наставником новгород-сіверського князя Ігоря: «Та найдужче запам'ятався, найглибше ввійшов у серце вчитель Славути, якого батько випросив у племінника Святослава Всеволодовича, що в той час посів княжий стіл у Новгороді-Сіверському. Все, що в Ігоровому дитинстві було світлого, пов'язане з цією людиною. <...> Славута на кілька літ замінив

Ігореві отця і матір: жив з ним в одній кімнаті, слідкував за його харчуванням, за здоров'ям, а коли той хворів, поїв різними травами та зіллям, звареними в череп'яному горщику, натирав груди лосем, парив ноги в гарячій воді з гірчицею, спалював бешиху, коли та прикидалася, перев'язував рани, замовляв кров та відливав переляк» [12, с. 19].

У кількох походах Ігоря проти половців участь брав і Славута, і в тому трагічному, але відомому, року 1185. Власне цей епізод, на нашу думку, найвизначальніший для вмотивування цього персонажа автором «Слова». Тут, на полі бою, він – справжній воїн: «Славута зараз був зовсім не схожий на того доброго, лагідного старого, яким зник його бачити Ждан у Києві. Тепер це був суворий воїн, що міцно і владно сидів на бойовому коні. Він весь був закований у залізо – сріблястий шолом, кільчату бармицю, що закривала шию, простору кольчугу з короткими рукавами до ліктів. З-під темних брів, покроплених сивиною, пильно зорили ще молоді волошкові очі» [12, с. 29].

Прелюдією «Слова», переконані ми, стала нова пісня Славути, складена ним після походу на Оріль. Її прості слова, що, здавалося, жили в серці кожного, хто ходив у похід, її розлогий, як безмежний степ, спів, її глибока туга й печаль приголомшили всіх, вразили, ніби громом, видавили з ока не одного суворого воїна пекучу сльозу. Уперше пролунало порівняння Славути з давнім Бояном. Зроблене Святославом: «Славуто, сьогочасний Бояне наш!» [12, с. 38].

Славута в художній інтерпретації автора Малика виступає політиком-аналітиком, людиною, котра мислить перспективно, по-державницьки: «Русь нині має два лиха: князівські чвари і половецькі напади... І яке з них страшніше – важко сказати... По-моєму, перше... Коли б князі слухалися великого князя, коли б усі були заодно, то й половці були б не страшні! Ми їх гуртом вигнали б з наших степів <...>» [12, с. 44], «Моє заповітне бажання – побачити вас, нащадків Володимирових, у єдності і любові!» [12, с. 45].

Послідовно творячи-розгортаючи образ Славути, автор насамкінець «Черлених щитів» «відкритим текстом» говорить про нього як творця героїчної поеми «Слова о полку Ігоревім»: «Київ. Літня ніч 1185 року. Дерев'яний боярський дім. Простора кімната, начинена книгами та зброєю.

Горить, потріскуючи, свіча.

А за столом схилився над аркушем пергаменту життям умудрений, літами усріблений муж, книжник, громадянин, якого далекі нащадки через багато-багато століть назвуть геніальним поетом.

Тут, у тихому завулку, неподалік від Золотих воріт та святої Софії, того вечора почало творитися чудо, творитися безсмертне «Слово о полку Ігоревім».

Славута!

Назвемо співця так. Назвемо цим прекрасним прадавнім словом, поки щасливий випадок не відкриє нам його справжнього наймення. У грізну годину лихоліття, коли хоробрий, але необачний князь Ігор відчинив ворогам ворота на рідну землю, весняним громом, вічовим дзвоном пролунав його могутній голос, звернутий до всіх руських князів: досить чвар і міжусобиць, опустіте вже стяги свої, вкладіть у піхви мечі свої, пощерблені у братовбивчих війнах, черленими щитами загородіте Полю ворота на Русь!» [12, с. 69]. Така розлога цитата виправдана: В. Малик сконденсував у ній свою версію авторства «Слова», подав Слауту як людину, що володіє енциклопедичністю історичних, державних, політичних, природничих знань; добре знає військове ремесло; ознайомлений зі стосунками між князями; великий патріот.

ВИСНОВКИ

Володимир Кирилович Малик – автор цілої низки історичних романів, які принесли йому славу й визнання, проте в його набутку є значне число літературознавчих праць. Нашу увагу привернули 1) наукові дослідження/пошуки В. Маликом автора знаменитого «Слова о полку Ігоревім» та 2) його роман «Черлені щити».

У першому розділі 1) оглянули літературознавчу спадщину

В. Малика. Це передовсім передмова до книги «Школи над морем» О. Донченка, літературний портрет «Олесь Донченко», нарис «Джерела» про цього ж письменника, реферат про Пилипа Бабанського, рецензії, відгуки на книги значного числа сучасних йому митців та ін.; 2) простежили роботу нашого землянина над обґрунтування особи творця давньоукраїнської героїчної поеми. Ми з'ясували, що в процесі цієї роботи В. Малик

1) ознайомився з працями «Слово»-знавців ХІХ та ХХ століття, наприклад, монографіями Сумарокова, Рибаківа;

2) листувався з метою консультації з кількома відомими словістами: М. Ф. Гетьманцем, П. П. Охріменком, В. В. Яременком;

3) брав участь у науково-практичних конференціях, присвячених давньоукраїнській пам'ятці літератури;

4) проїхав власним автомобілем тим шляхом, яким князь Ігор з військом ішов у похід на половців – від Новгород-Сіверського в Чернігівській області до Слов'янська на Донеччині;

Ми помітили й акцентували еволюцію В. Малика у зв'язку з його баченням авторства «Слова»: спочатку літературознавець із Лубен сповідував боярську версію (на нашу думку, зазнавши впливу ученого з Сум Павла Охріменка), а згодом – князівську (тут, вважаємо ми, він глибоко проникся поглядами Леоніда Махновця).

В. Малик у своєму дослідженні «"Слово" та його автор» 1) подав довідку про «Слово»-знавця (термін Володимира Кириловича) Леоніда Махновця, акцентуючи на огроми його наукового набутку та 2) накреслив шлях його пошуків автора «Слова».

За Маликом, який спирається головне на праці Л. Махновця:

1) автор повинен володіти всією інформацією, нагромадженою в «Слові»;

2) він мусить так чи так, але безпосередньо бути наближеним до Ігоря, а також і до Святослава київського;

3) ці близькі стосунки мають підтверджувати документи (обов'язково – періоду 1185 року);

4) кандидат в автори повинен бути сучасником подій, що лягли в основу художнього твору.

У результаті цієї та інших аналітично-пошукових операцій В. Малик переконується в правоті Л. Махновця стосовно автора «Слова». Ним був князь Володимир Галицький. Наш земляк рішуче, без найменшого сумніву, ставить ім'я князя Володимира Галицького на титульній сторінці виданого ним «Слова о полку Ігоревім» (Полтава, 1995; Київ 1999).

Другий розділ у своїй основі має роман «Черлені щити» як художню концепцію авторства «Слова».

На відміну від наукової концепції художня залишилися без змін: у романі «Черлені щити» та в його переопрацюванні «Князь Ігор» автором давньої героїчної поеми В. Малик називає боярина Славуту. За письменником-земляком, він володіє енциклопедичністю історичних, державних, політичних, природничих знань; добре знає фольклор, військове ремесло; ознайомлений зі стосунками між князями; великий патріот, муж, книжник, громадянин.

Письменник міцно тримається думки про Славуту-боярина як автора «Слова»: той виконує пісні Бояна, складає власні; чудово грає на гусях, акомпонує своєму виконавству; безпосередньо пов'язаний із кількома князями свого часу (Всеволод, Святослав, Ігор, Володимир Галицький тощо), бере участь як хоробрий воїн у антиполовецьких походах, організованих новгород-сіверським князем Ігорем. В. Малик устами інших персонажів називає його Бояном нового часу; артикулює його як ідеолога об'єднання Русі під егідою великого київського князя.

Виписуючи художній образ співця-творця «Слова», В. Малик знову-таки спирається на певну наукову концепцію, головно сумської групи словістів. Його гіпотеза й мистецьки, й раціонально обґрунтована.

Список використаних джерел

1. Гетьманець М. Витязі черлених щитів. Малик В. Черлені щити. Харків, 1985. С. 3-8.
2. Дорофєєва А. В. Засоби психологізму в романі В. Малика «Горить свіча». *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць / гол. ред. П. І. Білоусенко ; Держ. вищий навч. заклад «Запоріж. нац. ун-т». Запоріжжя, 2014. С. 67-73. (Філологічні науки).
3. Дорофєєва А. В. Історія і сучасність в історичній прозі В. Малика: минуле крізь призму сучасного. *Актуальні проблеми слов'янської філології* : міжвуз. зб. наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва ; Бердянський держ. пед. ун-т, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Бердянськ, 2012. Вип. XXVI. Ч. 2. С. 156-163. (Лінгвістика і літературознавство).
4. Козюра І., Козюра В. Володимир Малик: життя і творчість. Полтава : АСМІ, 2001. 132 с.
5. Князь Володимир Галицький. Слово о полку Ігоревім / Переклад, реконструкція, післямова та примітки ВОЛОДИМИРА МАЛИКА. Полтава: Полтавський літератор, 1995. 72 с.
6. Ключ: до 100-річчя Володимира Малика. URL : <https://chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/692>
7. Максименко Г. Загальнолюдські та національні цінності у дзеркалі творчості Володимира Малика. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філологія.* 2013. Вип. 8. С. 52-58.
8. Максименко Г. А. Наративні особливості історичних романів В. Малика : дис... к-та філол. наук: 10.01.01 – українська література. Дніпропетровськ, 2010.
9. Малик В. Князь Ігор. Слово о полку Ігоревім. Київ : Український Центр духовної культури, 1999. 416 с.
10. Малик В. «Слово» та його автор. *Малик В. Князь Ігор. Слово о полку Ігоревім.* Київ, 1999. С. 392-406.
11. Малик В. Синя книга : щоденник (записки для себе). 1956-1998 / [упорядники: О. В., Н. О. Сиченко]. 2-ге вид., без змін. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2011. 308 с.

12. Малик В. Черлені щити. Харків : Прапор, 1985. 416 с.
13. Махновець Л. Про автора «Слова о полку Ігоревім». Київ: Видавництво при Київському університеті, 1989. 264 с.
14. Охріменко П. П. Основні проблеми і деякі нові акценти вивчення «Слова о полку Ігоревім». Суми, 1977.
15. Ромащенко Людмила Іванівна. Інтерпретація національної історії в українській прозі ХХ століття : дис.. д-ра філол. наук: 10.01.01; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2006. 485 арк.
16. Фалько Я. Леонід Махновець: портрет історика в інтер'єрі часу. *Голос України*. 2019. 4 червня.
17. Фісенко М. Казка древньої Сули. *Зоря Полтавщини*. 1969. 20 березня.

МИКОЛА СТЕПАНЕНКО: БЕЗМЕЖЖЯ ДУШІ, РОЗУМУ Й ТАЛАНТУ

*(виступ на Х обласній конференції МАН «Пізнання історичної
минушини в іменах – підґрунтя освіти нації» 2021 р.)*

У бібліографічному покажчику «Професор Микола Степаненко» (серія «Науковці університету»), виданому до 100-ліття Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та з нагоди 55-ліття від дня народження вченого (14 жовтня 2018 року відсвяткував уже своє 60-річчя) його колегами, маємо на увазі доктора філологічних наук Петра Кононенка, кандидата філологічних наук Світлану Ігнат'єву, доцентів кафедри української мови ПНПУ Світлану Галауру та Світлану Педченко знаходимо, на нашу думку, найвлучніші слова, що характеризують цю особистість: «феномен покликання» [6, с.8], «учений із широким дослідницьким діапазоном» [6, с.31], людина «непересічних знань і наукових набутків» [6, с.32], «сродної праці» [6, с.30], а ми б додали – чудова, прекрасна людина, з безмежжям душі, розуму й таланту, просто відданий син України. Звісно, цей перелік можна продовжувати до нескінченності, позаяк про нього

писали багато мовознавців, літературознавців, краєзнавців, словом, відомих людей. Були й учнівські розвідки (наша учениця, наприклад, досліджувала Гончаріану М. Степаненка), моя ж буде – в іншому ракурсі.

Ми ставимо за мету привернути увагу сучасників до обсяжного й різноманітного спадку Миколи Івановича Степаненка, поповнити інформаційний потік про цю видатну особистість *вустами юних дослідників*, донести до громадськості думку про те, що саме з таких особистостей, наділених діловими якостями, інтелектуальними здібностями у поєднанні з надзвичайною скромністю, природною інтелігентністю, безкорисливістю, складається наша нація, що саме такі індивідууми творять державу і є справжніми патріотами нашої України.

Вчені-лінгвісти шанують та поважають нашого «Словопоклонника» [7, с.18.]. Підтвердженням цього були вітальні слова на урочистостях з нагоди 60-річчя сина Полтавської землі, які виголосили Погрібний Ігор Іванович, директор інституту, кандидат філологічних наук; професор Калько Микола Іванович, доктор філологічних наук; професор, доктор філологічних наук Шитик Людмила Володимирівна та багато багато інших.

Вважаємо, що актуальність розвідки очевидна. Адже в наш час, коли політичні пристрасті впливають на поверхню, коли часто втрачаються кращі людські якості, губиться українське слово, надзвичайно важливо вберегти надбання, створені нацією, уособленням якої і є ця надзвичайно проста і водночас така неординарна постать – Микола Іванович Степаненко.

З огляду на це ми поставили перед собою завдання та виокремили головні:

- вивчити житєпис М. І. Степаненка;
- взяти інтерв'ю;
- опрацювати наукову та художню літературу з теми;
- зібрати наукові набутки та створити виставку праць його осібно та про нього «Феномен покликання»;
- виокремити провідні складники діяльності М. Степаненка як

науковця;

- провести загальношкільну радіопередачу «Із засіву – благословилося», присвячену шістдесят третьому дню народження «Великого розумника».

Об'єкт дослідження – постать і наукова діяльність М.І. Степаненка, а предмет – портрет сучасного професора.

Наші матеріали пройшли певну апробацію: використані під час проведення першого уроку 2019-2020 н. р., на обласному конкурсі учнівської молоді «Відлуння заповітів земляків» (виступ на тему «Гончаріана Миколи Степаненка»), на якому учениця нашої школи стала переможцем та номінантом обласної премії імені Володимира Степанюка.

РОЗДІЛ 1.

МОВОЗНАВЧИЙ ФЕНОМЕН

Великоселецьківська земля, що на Оржиччині, подарувала світу, ми б сказали в першу чергу, мовознавчого феномена, позаяк із понад 1500 праць саме лінгвістичній тематиці Микола Іванович присвятив близько 900 наукових набутоків, про що ми дізналися з інтерв'ю, взятого напередодні 60-ліття учнями нашої школи. Серед них нам, гадячанам, дорогі монографії «Патріарх українського мовознавства» (до 100-річчя від дня народження професора Михайла Жовтобрюха) – 2005, «Наукова спадщина Михайла Жовтобрюха» (2007), наукова публікація «Великий зодчий українського мовознавства», позаяк М. А. Жовтобрюх – один із найвидатніших лінгвістів ХХ століття, який народився в с. Ручки Гадяцького району.

Микола Іванович вдало оре лінгвістичний переліг. Недарма Ніна Іваницька, доктор філологічних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України стверджує: «Микола Іванович – справжній лицар науки, майстер слова, яскравий представник мовознавчої української еліти, лідер плеяди українських граматистів» [6, С.248]. Та це й не дивно, адже ще зі студентських років, навчаючись у Кременчуцькому педагогічному училищі, згодом – Полтавському педінституті, надзвичайно любив мову. Як згадує мій науковий керівник (одногорупниця Миколи Івановича), ніколи не було такого, щоб

він чогось не знав. Знання мав ґрунтовні. Любив усі предмети, особливо мову. В інститутську бібліотеку приходив першим, ще навіть коли вона не працювала, а він уже стояв у черзі, щоб взяти той чи інший посібник. Брав участь в різних олімпіадах, конкурсах, конференціях, на яких завжди перемагав. Недарма Світлана Калениківна Богдан, ровесниця Миколи Івановича, учасниця Всеукраїнської олімпіади з української мови і літератури «Студент і науковий прогрес» (Львів, 1981), в якій брав участь і Микола Іванович, – нині також професор, завідувачка кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки називає його «Великим розумником» та згадує: «...Сумнівів, що одним із найперших стане Микола, не було ні в кого з-поміж нас (це було зрозуміло всім після усного етапу, коли його слово просто заворожило аудиторію – глибинністю, переконливістю, неповторністю, зваженістю, гармонійністю і... надзвичайним чаром особливої мелодики голосу...» [7, с.19]

РОЗДІЛ 2.

ІНТЕЛЕКТУАЛ В ГАЛУЗІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Микола Іванович Степаненко інтелектуал не лише мовознавства, а й літературознавства. Прикладом цього є те, що із наукового набуtku близько 400 праць пов'язаних з літературою. Степаненко сказав вагоме слово про багатьох українських письменників. Він відзначив роль і місце в історико-літературному процесі таких авторів: Павла Тичину, Остапа Вишню, Петра Панча, Миколи Бажана, Василя Симоненка, Бориса Олійника, Ліну Костенко, Григора Тютюнника тощо. Та найсуттєвішим, на нашу думку, є те, що він активний сучасний гончарознавець. Так Олена Кульбабська, доктор філологічних наук, професор Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, 1) іменує свого колегу Миколу Степаненка «одним із зачинателів Гончаріани», 2) здійснює загальний, але пильний огляд досліджень Миколи Івановича про Гончара, 3) анонсує «Листи до Олеся Гончара», які стали новим явищем у царині гончарознавства [3].

Резюмує професор Віктор Пушкін: «На особливу увагу, – заслуговують літературознавчі праці, присвячені творчості Олеся Гончара» [8], які належать дослідницькому перу Миколи Івановича.

М. І. Степаненка як гончарознавця високо поціновує дружина Олеся Терентійовича – Валентина Данилівна Гончар, із якою Микола Іванович підтримує тісні й дружні зв'язки.

На своєчасності досліджень полтавця-мовознавця, на його актуальності, адже відкривають читачеві «багато нових, невідомих сторінок життєвої та творчої біографії письменника» [2, с.130] О. Гончара, наголошує багато вчених.

«Духовний посил Гончара», який уклав М. Степаненко за матеріалами «Щоденників», являє собою збірку афористичних перлин Олеся Терентійовича, яка подана у тематичних групах: «Аморальність», «Влада», «Етнопам'ять», «Життя», «Історія», «Література як мистецтво. Літературознавство», «Любов» та інші. «Посил» цей сприймають моральним кодексом, передусім, молодь, який вчить її бути духовно багатою, правдивою, щирою, розумною і є духовним орієнтиром для всіх українців. Звичайно, перелік праць щодо літературознавства можна продовжувати і продовжувати, і з кожною новою книгою розкривається безмежна широчінь таланту й душі нашого земляка, сучасного вченого.

В особистості Миколи Івановича воедино злились різні грані. Не можна не згадати за краєзнавчі набутки. Посилений інтерес до крайового матеріалу виправданий і зрозумілий, бо власне він і презентує історико-культурне надбання у європейську та світову спільноти. Краєзнавство допомагає у формуванні справжньої людини, патріота. А нашому регіону є чим пишатися! Тому «Літературно-мистецька Полтавщина: довідник», «Літературні музеї Полтавщини: навчальний посібник» та ін. є цінними надбаннями історичного, літературного, культурологічного краєзнавства тощо. Автор стає цікавим екскурсоводом, розповідаючи нам невідомі сторінки літературної Полтавщини. Книга ця – невичерпне джерело про «світочів духу», котрим присвячені музеї, про

самовідданих «хранителів їхньої спадщини» - працівників музеїв, з якими автор веде діалоги, - Євгенією Сторохою (музей І.П.Котляревського), Валентиною Шемчук (музей Панаса Мирного), Тетяною Гринь (Чорнухинський літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди) та іншими.

Слово академіка вищої школи Степаненка звучить скрізь: на радіо й телебаченні, на зустрічах з краєзнавцями й освітянами. Воно – в монографіях, підручниках, посібниках, словниках, рецензіях, статтях.

РОЗДІЛ 3.

ХУДОЖНІ НАДБАННЯ М. СТЕПАНЕНКА

А який це прекрасний письменник! Читаєш художні надбання Миколи Селецького (під таким псевдонімом часто веде свої «роздуми вголос і про себе» Микола Степаненко) і воістину переконаєшся: у його стилі – відгомін неперевершеного Олександра Довженка зі своєю зачарованою Десною, Бориса Олійника з тільки-но властивою йому парубоцькою баладою, Григора Тютюнника із багатоплідною зав'яззю чудових творів, незабутнього Олеся Гончара з тронкою, яка постійно дзвенить і кличе до все нових і нових звершень. Прочитуємо для прикладу хоча б таке: «Завмерло в мені навсякчас: «Та прийде весна, та будуть соловейки щебетати, а зозулі кувати, а я ж буду своїх дочечок в гості виглядати...» Як зараз бачу мою зморену і залюблену бабусю Явдоху, яка, присівши край полу, давала волю своїм почуттям. На неї нахлинули непрошені спогади, гіркі й пекучі, про той страшний тридцять третій, що відібрав у неї двох донечок: восьмилітню Марусю й семилітню Олену. Знала вона, що відлетять від неї дівчатка, бо бачила віщій сон: прийшов сивий дід з бородою – казала, що це Бог, - і забрав у неї два мішки зі збіжжям із п'ятох, які стояли на покуті. Сон і на правду виявився пророчим; той сивий дід прийде до неї ще в сорок третьому, забере ще один мішок – відлетить у засвіти її дорогенький п'ятнадцятилітній Миколка, який розряджатиме снаряд і від якого лишаться праворуч – руки, ліворуч – ноги, стане жертвою війни. А потім суворий дід привидиться ще раз,

уже в сімдесят першому році, і забере ще одну, п'ятдесятилітню донечку Сою. Доживатиме бабуня віку з моєю мамою...» [9, с.98]

Його твори-роздуми читаються легко й охоче, бо вони написані від серця.

ВИСНОВКИ

Усе своє життя Микола Степаненко, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, академік, очільник Полтавського національного педагогічного університету (2009 - 2021), заслужений діяч науки та техніки України, член Спілки журналістів України, Член Спілки письменників України, лауреат багатьох премій (серед них і премія Олени Пчілки, яка для нас – гадячан є надзвичайно дорогою) присвячує науковому різнобарв'ю. Як зізнається автор у своєрідному підсумку багаторічної плідної роботи «Із засіву – благословилося», виданого напередодні 60-ліття – у zenіті злету, таланту, успіху і визнання, кожна праця із загального річища по-своєму дорога, адже в ній - «жмуток енергії, частка душі й серця», якими послуговуються філологічна спільнота, краєзнавці, вчителі, передусім люди творчі, засібно ті, хто пов'язав свою долю зі словом. А це і є – «найщиріша радість, найвище визнання» [10, с.48].

М. І. Степаненко був, є і буде ревним ангелом-охоронцем усього українського, а основне – найціннішого – осердя української нації – рідної мови. Йому належить почесне місце в сучасному історико-культурному житті, у державотворчих процесах України, бо для нього національна справа – основа життя.

Микола Степаненко має величезний творчий, інтелектуальний та організаторський потенціали й дивовижну працездатність.

Над усе любить він Україну. Україною живе. І сам є органічною частиною українського світу, української єдиної родини. Будьмо вдячні йому за це і за те, що своєю багатогранною діяльністю впливає на розвиток і становлення української держави, здійснює вагомий внесок у розбудову

національної науки, освіти, культури, мистецтва.

Список використаних джерел

1. Гончарівна Т. Гончаровій зорі світити вічно. *Рідний край*. 2008. № 1 (18). С. 217-219.

2. Калашник В. Духовні обрії Гончара-публіциста. Рецензія на: Степаненко М. І. Публіцистична спадщина Олесья Гончара (мовні, навколотовні й деякі інші проблеми). Полтава : АСМІ, 2008. 396 с.

3. Кульбабська О. В. «Промінчик розкоші людського спілкування»: цінний подарунок буковинцям від професора Миколи Степаненка [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://kulbabska.com/news/aktualni-novyny/102-prominchik-rozkoshi-lyudskogo-spilkuvannya-tsinnij-podarunok-bukovintsyam-vid-profesora->

4. Листи до Олесья Гончара: у 2 кн.: наукове видання / упор., автор передм., прим. і ком. Микола Степаненко. Київ: Сакцент Плюс, 2016. Кн. 1. 736 с.

5. Мелешко В. Грані творчого світу Миколи Степаненка. *Рідний край*. 2013. № 2 (29). С. 76-79.

6. Професор Микола Степаненко : бібліограф. покажчик: до 55-ліття від дня народження / упоряд. В.В. Орехова, І.М. Лесунова. Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2014. 326 с.: іл., порт. (Серія «Науковці університету»).

7. Професор Микола Іванович Степаненко: бібліографія, Ін-т української мови; автори вступ. ст.: Л.Ф.Українець, І.Г. Павлова, упоряд. бібліограф.: О.С.Коркоша, В.В.Орехова. Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2018. 314 с.; порт., ілюстр. (бібліографія вчених України).

8. Пушкін В. У чому секрет професора Миколи Степаненка? *День*. 2013. 25 жовтня (№ 194). С. 7.

9. Степаненко М. І. Думки вголос і про себе. М. І. Степаненко. Полтава: ПП Шевченко Р.В., 2013. 412 с.

10. Степаненко М. Із засіву – благословилося: ескізи до вибраного. Полтава: ПП «Астроя», 2018. 460 с.

11. Степаненко М. Літературний простір «Щоденників»

Олеся Гончара. Полтава: АСМІ, 2010. 528 с.

12. Степаненко М. Літературно-мистецька Полтавщина. Гадяч: Видавництво «Гадяч», 2013. 500 с.

13. Степаненко М.І. Патріарх українського мовознавства (до 100-річчя з дня народження професора Михайла Жовтобрюха). – Полтава: АСМІ, 2005, 113 с.

14. Степаненко М. І. Публіцистична спадщина Олеся Гончара (мовні, навколотовні й деякі інші проблеми): монографія. Полтава: АСМІ, 2008. 396 с.

ВІРА МЕЛЕШКО: ШТРИХИ ДО ЖИТТЄВО-НАУКОВОГО ПОРТРЕТА

*(виступ на X обласній конференції МАН «Пізнання історичної
минушини в іменах – підґрунтя освіти нації» 2021 р.)*

Актуальність теми дослідження. «Де народився, там і знадобився», – стверджує народне прислів'я. Буває так, що деякі люди їдуть геть від своєї батьківщини, вимушено чи добровільно. Там, у краях нерідних, знаходять гарну долю, покликання, реалізують себе повно. Можливо, і не знаходять, і не реалізують... Є й інші, котрі не покидають землі своєї, прислужуються їй повсякчас, працюючи наполегливо та самовіддано. До цієї когорти трудівників-краян належить і Віра Анатоліївна Мелешко, Відмінник освіти України, кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Представлення життя і наукової творчості людини за її життя актуальне з погляду достовірності, першоджеральності, аргументованості.

Мета нашої роботи – з'ясувати та проаналізувати життєпис та науково-педагогічну активність сучасної філологині В. А. Мелешко.

Для реалізації мети необхідно виконати такі завдання:

– подати біографію Віри Анатоліївни в аспекті

становлення педагога й науковця

– виокремити провідні складники діяльності В. Мелешко як літературознавця, викладача, методиста.

Об’єкт дослідження – постать і наукова діяльність В. А. Мелешко, а його **предмет** – портрет сучасної філологині.

Наукова новизна нашої студії полягає в тому, що вперше системно проаналізовано біографію та наукові активності В. Мелешко.

РОЗДІЛ 1.

ЖИТТЄВА ДОРОГА ВІРИ МЕЛЕШКО

Життєва дорога науковки Мелешко розпочиналася 13 лютого 1962 року в селі Заруддя Кременчуцького району Полтавської області. Це – офіційний метричний запис місця народження, але насправді зростала вона на хуторі Білани, про який нині, перефразовуючи Ліну Костенко, можемо сказати: «Ще назва є, а хутора немає». Поглинув цю оазу на межі луків і степу гірничо-збагачувальний комбінат, що приносить прибутки олігархам.

Дідусь Грицько і бабуся Грициха (за таким хутірським найменуванням «по-чоловікові» загубилося її ім’я Оришка) привчали, звичайно, до сільської роботи, прищеплювали традиційно-звичаєві норми і правила, казали, «як по совісті жити» (Борис Олійник). З особливим щемом згадує Віра Анатоліївна дідово-бабине Різдво та Великдень: розливалися по землі, слалися подвір’ям, розтікалися по хаті чарівні запахи свіжовимашеної долівки, побілених стін, страв, які умлівали в печі, ледь уловлюваних небесних дзвіночків. Колядка ще тільки народжувалися: баба Грициха повільно вимовляла-приспівувала дивні слова, а онука їй вторила: «Коляд, коляд, колядниця, / Добра з медом паляниця, / А пісна не така...».

Великдень – «роковий празник» – то весна і солодкі паски (їх пекли різні за розміром, що «дорівнював» вікові та статусові того, кому вони назначені), то зелена трава і червоно-темні та червоно-золотисті крашанки (про писанки Віра почує згодом), фарбовані цибулинням...

Спочатку, узимку, – «Нова радість стала», потім, навесні, –

«Христос воскрес!» – своєрідні сакральні виміри людського простору, незвичні життєві точки, які скрашували повсякдення, сповнювали буття урочистістю, засівали високими помисли прагненнями та мріями думи-наміри.

Залюбленість Віри Анатоліївни у Слово – від діда Юхима Келембета, маминого тата. Він казав бувальщини, згадував родинні події, творив оповіді дивної краси. Постійна спрага читання – від батька Анатолія, який уривав хвилину для книги, запам'ятовував прочитане й переповідав його доньці. Під час переказу інколи аналізував учинки персонажів, образність мови.

Народна пісня прийшла до майбутньої філологині завдяки мамі Ніні Юхимівні. Мала вона гарний сильний голос, її навіть запрошували на велику сцену, але не судилося. Донька любила все, що звучало маминим голосом, але найбільше – пісню-баладу «Усі гори зеленіють». «Ми знали, – згадує пані Віра, – що будемо плакати, коли співатимемо її, але співали плачучи». Мама Ніна також гарно декламувала вірші, гуморески, вчила цьому і своїх дітей.

Про Україну почула від тітки – Валентини Келембетової, котра працювала в Інституті фольклору та етнографії (м. Київ); часто була в експедиціях у різних куточках України: збирала автентичний фольклор. Валентина Юхимівна розкривала племінниці нашу історію, акцентувала українську окремість. Пізніше Віра Анатоліївна дізналася, що тітка зазнавала утисків через свої національні переконання.

До школи Віру віддали рано, бо вміла читати-писати дуже прагла вчитися (це прагнення в неї повсякчасне, незмінне). Учениця «захоплювалася двома предметами – математикою та українською літературою. Перемогла література, адже її викладала чудова вчителька, вимоглива і справедлива Віра Іванівна Чернушенко» [7, с. 141]. В. Мелешко закінчила Зарудянську середню школу в 1978 році. До речі, у Вікіпедії є інформація про те, що вона – одна з-поміж найвідоміших випускників школи [1].

Далі – роки навчання у Полтавському державному

педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка (1978 – 1982 рр.) – період прилучення до азів філології, початок подорожі в безкінечний світ науки, прагнення реалізувати себе як вчителя. Вісім років працювала В. Мелешко учителем української мови та літератури в рідній школі. Горда з того, що її учень Володимир Сивокінь став чудовим педагогом-словесником.

Робота в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка – якісно нова сторінка життя В. Мелешко.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ ФІЛОЛОГІНИ-КРАЯНКИ

Уже понад тридцять років трудиться Віра Анатоліївна у своїй *alma mater* – Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (від 1990 року). Спочатку як старший викладач (1990-1991; 1994-1997), доцент (з 1997), завідувач кафедри української літератури (з 1998). Закінчила аспірантуру при кафедрі української літератури Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького (нині національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова) (1994).

В. Мелешко активно досліджує творчість письменника-краянина Панаса Мирного (1849 – 1920). Захистила дисертацію на тему «Художнє освоєння морально-етичної проблематики в повістях Панаса Мирного» (науковий керівник – дійсний член АПН України, доктор філологічних наук, професор Хропко Петро Панасович). Актуальність роботи «очевидна, оскільки світ переконався в пріоритеті загальнолюдських начал над будь-якими іншими; суспільство в пошуках духовних орієнтирів щодалі відчутніше звертається до гуманістичного досвіду, а мораль розглядає як один із важливих шляхів утвердження загальнолюдських цінностей» [6, с. 159]. Аналізуючи дисертацію Віри Анатоліївни, знаний науковець Микола Степаненко твердить: «Новаторство праці В. М. в тому, що вона простежила механізм взаємодії етичного та естетичного в повістях Панаса Мирного, умотивувала залежність художніх засобів від проблематики творів; уперше

цілісно проаналізувала повісті “Голодна воля” та “Лихо давнє й сьогочасне” з погляду осягнення в них світу приниженої особистості; “Народолобець” і “Лихі люди” потрактувала через призму проблеми справедливості насильства та “батьків-дітей”; цикл нарисів “Як ведеться, так і живеться” розглянула з точки зору “винародовлення” (термін Панаса Мирного) людини» [6, с. 159].

З метою пошанування творця соціально-психологічного роману В. Мелешко ініціювала та організувала Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Панас Мирний і літературний процес (з нагоди 150-річчя письменника)» [2]. Віра Анатоліївна вже кілька років поспіль – член журі Літературної премії імені Панаса Мирного Полтавської обласної ради.

Загалом коло наукових інтересів В. Мелешко обертається навколо історії української літератури ХІХ століття, сучасного національного письменства та літературного краєзнавства. Останнім часом саме в царині літературного краєзнавства активізувала свою діяльність Віра Анатоліївна. Разом із іншими членкинями кафедри української літератури вона працює над реалізацією теми «Літературна Полтавщина від давнини до сучасності у національному та інтертекстуальному контекстах» (державний реєстраційний номер УкрІНТЕІ 0118U004315). У зв'язку з цим проведено кілька наукових конференцій різного рівня, зокрібно: Міжнародну науково-практичну конференцію «Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства», ІІІ Всеукраїнське науково-практичне конференцію «Літературне краєзнавство: проблеми, пошуки, перспективи»; Всеукраїнську наукову інтернет-конференцію «Художні виміри прози Володимира Малика: до 100-річчя від дня народження письменника». Віра Анатоліївна була членом організаційного комітету усіх цих наукових дійств.

Вітаючи організаторів та учасників котляревськознавчої конференції філологи-україністи Ізмаїльського державного гуманітарного університету й особисто професор Галина Райбедюк, писали: «Наукові мости від сонцесяйного

українського Ізмаїла, що вписав окрему сторінку в життєпис Івана Котляревського, до славної унікальними мистецькими традиціями Полтави доволі міцні. Ми щиро сподіваємось на розгортання наших науково-творчих взаємин і "перехресних стежок", спільного входження до загальнонаціонального та європейського духовного простору. Учасникам конференції бажаємо жвавих і плідних дискусій, народження цікавих ідей, невпинного руху вперед, здійснення усіх творчих намірів. Натхнення Вам, шановні колеги, нових звершень і здобутків на благо нашої національної НАУКИ!» (із матеріалів, наданих учасницею конференції Наталією Козороз).

Мешканці Полтавської області із задоволенням слухають виступи Віри Мелешко по радіо: вона науково-популярно представляє зв'язки письменників України та світу з полтавським краєм, оглядає й аналізує набуток митців-земляків (програма «Полтавська паралель» (державна радіостанція «Ваша хвиля»)). Цікавими й науково виваженими є статті пані Віри у всеукраїнській, обласній та районній пресі («Літературна Україна», «Зоря Полтавщини», «Оржицькі вісті») [3; 4].

Віра Анатоліївна безпосередньо пов'язана та багатоаспектно працює з учителями-словесниками області. Ми з'ясували, що вона:

– науковий консультант Полтавського обласного *наукового ліцею* імені А. С. Макаренка (с. Ковалівка Полтавського району). Про це йдеться у статті директора ліцею Валерія Шульги [9];

– член журі другого (регіонального) туру конкурсу «Учитель року» у номінації «Українська мова та література» [<http://ur.poipro.pl.ua/>];

– член журі III (обласного) етапу *Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури* [<http://ur.poipro.pl.ua/>];

– лектор Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського [5, с. 38];

– брала участь у проекті «Літературний місток пам'яті:

краєзнавчий аспект», започаткованому ПОІППО імені М. В. Остроградського. Вона виступала з повідомленнями на зібраннях до 100-річчя з дня народження Олекси Коломійця (13 березня 2019 року, м. Лохвиця); до 170-річчю з дня народження Панаса Мирного (15 травня 2019 року, м. Миргород); до 95-річчя з дня народження Павла Загребельного (26 вересня 2019 року, м. Кобеляки, Солошинська ЗОНІ I-II ступенів) та ін.

Віра Анатоліївна безпосередньо пов'язана із Малою академією наук: як голова обласного методичного об'єднання наукових керівників відділення філології та мистецтвознавства Полтавського територіального відділення МАН (2010 – 2017 рр.), як керівник гуртка «Українська література» очно-заочної школи Полтавської обласної ради «Полтавська обласна Мала академія наук учнівської молоді», як викладач під час навчально-тренувальних зборів учасників конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт манівців, як голова/член журі секцій «Українська література», «Фольклористика» I та II етапів Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, як науковий керівник учнів – членів МАН [8] тощо.

Найголовніше, у нашому розумінні, що студенти високо оцінюють працю, людські якості Віри Мелешко. На сайті ПНПУ імені В. Г. Короленка знайшли відгуки про цю викладачку. Наприклад, Віка (так себе означила блогерка) написала: «Дуже гарний викладач **Віра Анатоліївна Мелешко** – я їй дуже вдячна за все!» [10]. Фейсбук «показав» нам ще одне послання від випускниці 90-хроків: «Віро Анатоліївно! Радію, що у моєму житті є такі інтелігентні, сильні, мудрі жінки, як Ви, які можуть незримо, ненав'язливо зробити себе взірцем для інших. Ви є прикладом для багатьох освітян» (Ірина Каландриниць). Пані Ірина працювала начальником відділу освіти Шполянської міської ради Черкаської області, нині – заступник голови райдержадміністрації.

Своєрідним підсумком цього «блоку» нашої роботи стануть слова владики Афанасія (у миру – письменника Володимира Шкурупія), звернені до Віри Анатоліївни: «Велика

когорта Ваших вихованців, які сіють любов до рідної мови в серцях тисяч і тисяч уже своїх учнів, які стають вірними й відданими синами й доньками своєї України, то Ваша найбільша і найцінніша нагорода. Нехай Богородиця намножує у Вашому серці любов, а ангел Господній захищає Вас своїм небесним крилом. Божих благословень та многих і благих літ життя!» (з Інтернет-повідомлень).

Доєднуємося до цих вітань, зичемо Вірі Анатоліївни довгих років життя при здоров'ї, у щасті та благополуччі.

ВИСНОВКИ

Світоглядні засади, моральні норми, життєві прагнення Віри Анатоліївни Мелешко своїми коріннями сягають у дитинство та шкільні роки. Звичаєво-традиційні форми й норми буття вона засвоїла під впливом дідуся та бабусі по батьковій лінії; любов до Слова, читання заклали дід Юхим (мамин тато) та батько Анатолій Григорович; захоплення фольклорною піснею – від мами; рання націоналізація – заслуга тітки Валентини Келембетової.

Вибір фаху – учитель-філолог – умотивувала власним прикладом педагог-словесник Віра Іванівна Чернушенко.

Великий, до певної міри визначальний вплив мали на В. Мелешко роки навчання в Полтавському державному педагогічному університеті ім. В. Г. Короленка та восьмирічна педагогічна праця в Зарудянській середній школі.

Коло наукових інтересів Віри Анатоліївни: історія української літератури ХІХ століття, літературне краєзнавство, сучасна українська література. Вона – автор багатьох статей із проблем розвитку української літератури, крайового письменства.

Багатоаспектно співпрацює В. Мелешко з учителями міста й області, із Малою академією наук.

Мелешко Віра часто виступає по радіо, науково-популярно представляючи зв'язки письменників України та світу з полтавським краєм, оглядаючи й аналізуючи набуток митців-земляків.

Віра Анатоліївна поважає думки й почуття інших, прагне

завжди чинити справедливо, не конфліктувати; має якості лідера, зібрана, рішуча.

Список використаних джерел

1. Зарудянська загальноосвітня школа (Кременчуцький район).

URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B7%D0%B0%)

2. Мелешко В. Панас Мирний і літературний процес. *Збірник наук.* пр. Полтавського держ. пед. ін-ту ім. В. Г. Короленка. Серія: Філологічні науки. 1999. Вип. 6. С. 215-217.

3. Мелешко В. У вирі життя і творчості: До 100-річчя Григорія Тютюнника. *Зоря Полтавщини*. 2020. 11 серпня (№ 54 (23466)). С. 9.

4. Мелешко В. Хутірна філософія і реальність Пантелеймона Куліша. *Оржицькі вісті*. 2019. 17 жовтня (№ 41). С. 6.

5. Мелешко Віра Анатоліївна. Лектори Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В.Остроградського: довідник [укладачі: Т. О. Бондар, Л. В. Литвинюк]. Полтава, 2012. С. 38.

6. Мелешко Віра Анатоліївна. Степаненко М. Літературознавча Полтавщина. Полтава, 2015. С. 158-160.

7. Мелешко Віра Анатоліївна. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Київ : Вид. центр «Логос України», 2014. С. 141.

8. Програма секційного засідання «Українська діаспора: причини, наслідки, виклики. Міграційні процеси 90-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст. (на прикладі свого регіону) Міжнародної учнівської науково-практичної «Україна – очима молодих». Конференції. Львів, 2017. URL:http://oman.lviv.ua/pages/conference/proprogramma_diaspora2017.pdf

9. Шульга В. І. Полтавський обласний науковий ліцей імені А. С. Макаренка: погляд у минуле, оцінка сьогодення і перспективи на майбутнє. *ПостМетодика*. 2020. № 1 (134).

ВИСНОВКИ

Таким чином, літературне краєзнавство відіграє велику роль у формуванні загальнолюдських та національних почуттів школярів.

Урок – основна організаційна форма, на якому здійснюється прилучення дітей до надбань письменників-краян. Досвід показує, що підґрунтям ефективного уроку, по-перше, є цілісна емоційно-оцінна діяльність учнів з подальшим творчим застосуванням; по-друге, ознайомлення з творчістю письменників не лише Гадяччини, а всієї Полтавської області; по-третє, детальний аналіз, який зводиться до асоціативного аналізу.

Слід зауважити, що перш за все, при плануванні уроків літератури рідного краю, варто враховувати специфіку літератури як виду мистецтва. По-друге, добирати твори високого художньо-естетичного гатунку. По-третє, здійснювати міжпредметні зв'язки, поєднувати ознайомлення краєзнавчої літератури з використаннями музики, образотворчого мистецтва, історії тощо. Четвертою особливістю є формування естетичних смаків, переконань, ідеалів відповідно до традицій, які склалися віками. По-п'яте, виробляти у здобувачів освіти особистісне ставлення до літератури рідного краю в контексті української літератури та розвитку кругозору дитини, бачення життя з його добром і злом.

Зрозуміло, що краєзнавчий матеріал має великий вплив на становлення особистості, адже він демонструє найтісніший зв'язок людини з рідною землею, бо високі почуття народжуються з малих, поняття «Батьківщина» формується на основі поняття «мала батьківщина», тому і література, можна вважати, народжується з літературного краєзнавства.

Вважаю, що інтерес учнів до нього буде тоді, коли витримуватимуться як специфічні особливості (у моєму баченні викладені вище), так і методологічні принципи.

Літературному краєзнавству приділяю увагу протягом усього навчального року та в канікулярний час. Організовуємо

екскурсії для учнів. Побували у Лесиному Гаю, у музеях родини Драгоманових, Панаса Мирного, Івана Котляревського та ін.

Література рідного краю – багатюще джерело для здійснення міжпредметних зв'язків, проведення загальношкільних заходів та дослідницької роботи. На уроках української мови часто для реалізації соціокультурної змістової лінії також використовую матеріали творчості письменників-краян.

Літературна Полтава як складова частина літературно-культурного розвитку – явище багатогранне й різнопланове і є потенціалом для формування загальнолюдських та національних цінностей.

Отже, літературне краєзнавство – актуальна методологічна проблема, яка є об'єктом та предметом дослідження вчених, учителів, краєзнавців. Буду рада, якщо мої напрацювання також стануть в нагоді педагогам, учням, студентам філологічних факультетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоусько О. Краєзнавство повинно розглядатися як цілеспрямована політика формування любові до рідного краю. *Зоря Полтавщини*. 2013. 12 лютого
2. Грабар Н. Зміст, завдання та об'єкти вивчення літературного шкільного краєзнавства. *Розмаїтості*. 2018. №1
3. «Державна національна програма «Освіта»» (Україна ХХІ ст.) Київ: Радуга, 1994
4. Коваленко В. Література рідного краю як засіб формування творчого мислення обдарованих учнів. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2018. №2. С.55-62
5. Коваленко О. Формування емоційного інтелекту учнів засобами літературного краєзнавства. Літературне краєзнавство: проблеми, пошуки, перспективи: *збірник наукових статей*. Полтава, 2011
6. Костенко М.В. «І вимолимо в Бога рідне слово»: Полтавці в літературному контексті ХХ ст. Полтава: Полтавський літератор, 1999
7. Козороз Н. Відлуння «Дзвонів над Лютенькою». *Все для вчителя*. 2010. №34-35. С.57
8. Козороз Н. Легенди – то дивна правда. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2011. №11-12. С.23-29
9. Концепція літературної освіти. 2011. С.3
10. Концепція національно-патріотичного виховання. *Вихована робота в школі*. 2015. №5
11. Кочерга Н. Полтавщина в літературному просторі часі: навчальний посібник-хрестоматія /Упор. Надія Кочерга, Алла Лисенко, Світлана Дорошенко. Полтава, 2008. 232с.
12. Кочегарова В. Уроки літератури рідного краю: організація системного навчання з 5 по 11 клас. *Українська мова та література*. 2005. №48
13. Лисенко А.В., Човнова Н.А. Дивосвіт Полтавської землі: Уроки літератури рідного краю. Посібник для вчителів. Полтава: ПОШОП, 2000

- 14.Лисенко А.В. Літературне краєзнавство в системі післядипломної освіти. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2000. №5. С.63-64
- 15.Лісова М. Мета уроків з літератури рідного краю - поєднати образне мислення з логічним. *Сільська школа*. 2001. №20-21
- 16.Літературне краєзнавство: проблеми, пошуки, перспективи. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції. Полтава, 2002. 184 с.
- 17.Літературне краєзнавство: проблеми, пошуки, перспективи: Збірник наукових статей (матеріали II Всеукраїнської науково-методичної конференції. Полтава: ПНПУ, 2012. 348с.
- 18.Мелешко В. Полтава письменницька. Літературне краєзнавство: проблеми, пошуки, перспективи: Збірник наукових статей (матеріали II Всеукраїнської науково-методичної конференції. Полтава: ПНПУ, 2012. 348с.
- 19.Недовіс Л., Недовіс О. Лесині джерела: Література рідного краю. Хрестоматія. Гадяч, 2006
- 20.Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навчальний посібник для вузів. Київ: Ленвіт, 2000
- 21.Пасічник Є.А. Про мотиваційні основи вивчення української літератури в школі і проблеми виховання особистості. *Українська мова і література в школі*. 1990. №5. С.37-42
- 22.Самойленко Г.В.: Зб. до 80-річчя з дня народження: бібліогр. показ. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2015. 131с.
- 23.Степаненко М. Сучасні письменники Полтавщини: довідник. Полтава: ФОП Гаража М.Ф., 2016. 112 с.
- 24.Українські народні казки: Книга 37. Казки Полтавщини / Запис, упоряд. і літ. оправ. М.Зінчук. Чернівці: Прут, 2010. 376 с.: іл.
- 25.Шанько Г. Літературна Гадяччина. Гадяч, 1996
- 26.Шуляр В. Уроки літератури рідного краю: технологія підготовки та проведення. *Дивослово*. 2003. №7

Козороз Н.І. Формування загальнолюдських і національних цінностей учнів шляхом літературного краєзнавства. Великі Будища, 2022.

Редактор Козороз Н.І.

Ком'ютерна верстка Козороз Н.І.

Технічний редактор Лагута Л.Я.

Підписано до друку 20.01.2022

Великобудищанський спеціалізований
заклад освіти I – III ступенів
Великобудищанської сільської ради
Полтавської області
вул. Миру, 32
с. Великі Будища,
Миргородського району
Полтавської області
37320
e-mail: v-budithansjka-shkol@meta.ua